

**LİSE ÖĞRENCİLERİNDE SİBER ZORBALIK VE SİBER
MAĞDURİYETİN İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL
OKURYAZARLIK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİSİ:
(AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEKLEMİ)**

Rıdvan DUMANLIDAĞ

Yüksek Lisans Tezi

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit GÜLTEKİN

Ağustos, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LİSE ÖĞRENCİLERİNDE SİBER ZORBALIK VE SİBER
MAĞDURİYETİN İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL
OKURYAZARLIK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİSİ:
(AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEKLEMİ)**

Hazırlayan

Rıdvan DUMANLIDAĞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit GÜLTEKİN

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlıkla İlişkisi: Afyonkarahisar İli Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/09/2019

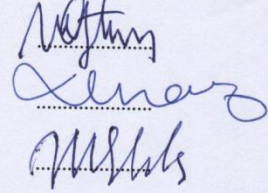
Rıdvan DUMANLIDAĞ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mücahit GÜLTEKİN
Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Senar ALKIN ŞAHİN
: Dr. Öğr. Üyesi M. Emin TÜRKOĞLU

İmza

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Rıdvan DUMANLIDAĞ' ın “**Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Düzeyleri İle İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki (Afyonkarahisar Örnekleme)**” başlıklı tezi, 04/09/2019 tarihinde saat 09.30’ da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek (X) oy birliği – () oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE SİBER ZORBALIK VE SİBER MAĞDURİYETİN İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİSİ (AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEKLEMİ)

Rıdvan DUMANLIDAĞ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Eylül 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mücahit GÜLTEKİN

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini belirlemek, siber zorbalık/ mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Ayrıca lise öğrencilerinin demografik özelliklerine göre siber zorbalık/mağduriyetve internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinde farklılaşma olup olmadığını incelemek de araştırmanın diğer amacıdır.

İlişkisel tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini,2018-2019 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar ili meslek liselerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 400 lise öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada veriler “Kişisel Bilgi Formu”, “Siber Mağdur-Zorba Ölçeği” ve “İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Ölçeği” ile toplanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma istatistiklerinin yanında, Kruskal Wallis H- Testi, Mann Whitney U-Testi ve Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, lise öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyetlerinin düşük düzeyde, internet için eleştirel okuryazarlıklarının orta düzeyde olduğu

saptanmıştır. Lise öğrencilerinin siber zorbalık/ mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olmadığı belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca öğrencilerin bölümlerine göre,siber zorbalık/mağduruiyetve internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinde farklılıkolduğu belirlenirken, sınıflarına ve ailelerinin gelir düzeylerine göre farklılık olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siber zorbalık, siber mağduriyet, internet için eleştirel okuryazarlık,medya okuryazarlığı, eleştirel düşünme

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CYBERBULLYING / CYBERVICTIMIZATION AND THE CRITICAL LITERACY OF THE HIGH SCHOOL STUDENTS: (AFYONKARAHISAR PROVINCE SAMPLE)

Rıdvan DUMANLIDAĞ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATIONAL SCIENCES**

September 2019

Advisor: Asst. Prof. Dr. Mücahit GÜLTEKİN

The aims of this study are to determine the cyber-bullying / cyber-victimization levels and the levels of critical literacy for the internet of the high school students and to investigate the relationship between the cyber-bullying / cyber-victimization levels and the levels of critical literacy for the internet of the high school students. Furthermore, another aim of this study is to investigate whether there is any differentiation in the high school students' cyber-bullying/ cyber-victimization levels, levels of critical literacy for the internet as regard to their demographic factors.

The sample of this study consists of the 400 students chosen out of the high schools in Afyonkarahisar Province by means of the convenience sampling in the Education Year 2018-2019. The data were collected via the implementation of the "Personal Information Questionnaire", Cyber-bullying / Cyber-Victimization Scale" and "Critical Literacy For the Internet Scale". The data were analyzed in computer. For the analysis of the data, besides the descriptive statistics "the frequencies, percentages, mean and standard deviation", the Kruskal Wallis-H test, Mann-Whitney-U test and Spearman Correlation Analysis Methods were used.

In conclusion, The study revealed that the cyber-bullying and cyber victimization levels of the students were low and the levels of critical literacy for the internet of the students were intermediate. Moreover, the study also revealed no relationship between the cyber-bullying / cyber-victimization levels and levels of critical literacy for the internet of the high school students. However, the study concluded that the levels of the critical literacy for internet and cyber-bullying / cyber-victimization levels of the high school students were differentiated according to their departments, while there were no significant difference between non of the levels and the other demographic factors as their grades and parental incomes.

Keywords: Cyber bullying, cyber victimization, critical literacy for the internet, critical thinking, media literacy

ÖNSÖZ

Bu araştırmada lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca lise öğrencilerinin demografik özelliklerine göre, siber zorbalık/mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlıkdüzeylerinde anlamlıfarklılaşma olup olmadığına da bakılmıştır.

Siber zorbalık ve siber mağduriyet konusu, eskiden beri benim ve arkadaşlarımla başına gelen ilgili olaylar yüzünden ilgimi çeken bir konu olmuştur. Ayrıca medya okuryazarlığı ile internet okuryazarlığının önemini öğretmenlik hayatım boyunca karşılaştığım olay ve öğrencilerden ötürü idrak etmişim. Bu iki kavramın araştırılması ve açıklığa kavuşturulması hayatımın önemli bir bölümünde edindiğim tecrübelerle göre büyük önem teşkil etmektedir. Zira bir edebiyat ya da sanat eserinin incelenmesi sırasında sarf edilen dikkat ve hassasiyetin şu an internette ve medyada karşılaşılan mesajları anlamlandırmak için de gerekli olduğu her gün daha iyi anladığımız bir gerçektir.

Tez yazım sürecinde benden hiçbir yardımını esirgemeyen ve her zaman hoşgörüyüyle yaklaşan danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Mücahit GÜLTEKİN'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bununla birlikte yüksek lisans öğrenimim boyunca kendilerinden pek çok bilgi edindiğim ve öğrendiğim Sayın Profesör Dr. Gürbüz OCAK'a, Dr. Öğretim Üyesi Koray KASAPOĞLU'na ve Dr. Öğretim Üyesi Eray EĞMİR'e teşekkür ederim. Engin bilgilerinden öğrenimim boyunca istifade ettiğim Sayın Prof. Dr. Mustafa ERGÜN'e şükranlarımı sunarım.

Hayatta ve tez hazırlık sürecinde manevi destekçim olan canım anneciğim Meral DUMANLIDAĞ'a, tez hazırlık sürecimde ve her konuda her zaman yanımda olduğunu hissettiğim, benden yardımlarını esirgemeyen kıymetli babam Öğretmen Mustafa DUMANLIDAĞ'a minnet duyar, teşekkür ederim. Ayrıca tez yazma sürecim boyunca bana yardımcı olan Arş. Gör. Fatih SERTTAŞ ile Okul Müdürüm Sayın Hüseyin DOĞAN'a teşekkür ederim.

Rıdvan DUMANLIDAĞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

1. SİBER ZORBALIK VE SİBER MAĞDURİYET KAVRAMLARI	7
1.1. SİBER ZORBALIK İLE GELENEKSEL ZORBALIK ARASINDAKİ FARKLAR	11
1.2. SİBER ZORBALIK TÜRLERİ	12
1.3. SİBER ZORBALIKTA KULLANILAN ARAÇLAR VE YÖNTEMLER....	13
1.4. SİBER ZORBALIĞIN NEDENLERİ	14
1.5. SİBER ZORBALIĞIN ETKİLERİ VE YAYGINLIĞI.....	17
1.6. SİBER SUÇLAR.....	19
1.6.1. Siber Dolandırıcılık ve Siber Sahtecilik.....	19
1.6.2. Bilgisayar Korsanlığı ve Zararlı Yazılımlar.....	21
1.6.3. Elektronik Ortamda Yasa Dışı İçerik Yayınlanması.....	21
1.7. SİBER TEHDİTLER VE SİBER GÜVENLİK.....	22
1.7.1. Siber Tehditler.....	23
1.7.2. Siber Güvenlik.....	23
1.8. SİBER MAĞDURİYET KAVRAMI	25
1.9. SİBER MAĞDURİYETİ ÖNLEME, SİBER ZORBALIKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ	25
1.9.1. Siber Mağdurlara Yönelik Stratejiler.....	26
1.9.2. Ailelere ve Ebeveynlere Yönelik Stratejiler.....	26

1.9.3. Okulların Uygulayabilecekleri Stratejiler	28
2. İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL OKURYAZARLIK KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	30
2.1. OKURYAZARLIK KAVRAMI.....	31
2.2. OKURYAZARLIK KAVRAMININ OKUMA YAZMA BECERİSİNDEN (GELENEKSEL OKURYAZARLIK) FARKLARI	32
2.3. OKURYAZARLIK TÜRLERİ	32
2.3.1. Medya Okuryazarlığı	33
2.3.2. Görsel Okuryazarlık.....	35
2.3.3. Bilgi Okuryazarlığı.....	35
2.3.4. E-Okuryazarlık.....	36
2.3.5. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık.....	36
2.3.5.1. Eleştirel Okuryazarlık	36
2.3.5.2. Eleştirel Düşünme	37
2.3.5.3. Öğretim Programlarında Eleştirel Düşünme	39
2.3.5.4. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlığın Bilgi Toplumu ve Bilişim Kültürü ile Bağı.....	39
2.3.5.5. Dijital Vatandaşlık ve İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık.....	41
2.3.5.6. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlığını Gerekli Kılan Bazı Sebepler	43
3. KONU İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	45
3.1. YURT DIŞINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	45
3.2. YURT İÇİNDE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	47

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	50
2. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	50
3. VERİ TOPLAMA ARACI	52
3.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU	52
3.2. SİBER ZORBA-SİBER MAĞDUR ÖLÇEĞİ.....	52
3.3. İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL OKURYAZARLIK ÖLÇEĞİ.....	54
4. VERİLERİN TOPLANMASI	55
5. VERİLERİN ANALİZİ	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	57
2. İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	58
3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	59
4. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	59

5. BEŞİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	60
6. ALTINCI ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	63
7. YEDİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	63
8. SEKİZİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	64
9. DOKUZUNCU ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR?	64
10. ONUNCU ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	66
11. ON BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	67
12. ON İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	68
13. ON ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	68
14. ON DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR.....	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

ÖNERİLER	76
KAYNAKÇA	78
EKLER.....	101

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Alanyazında Siber Zorbalık Türleri	13
Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları.....	51
Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Düzeyleri.....	57
Tablo 4. Lise ÖğrencilerininSiber Zorbalık Düzeylerine Göre Dağılımları	58
Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Düzeyleri.....	58
Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Düzeylerine Göre Dağılımları	59
Tablo 7. Lise Öğrencilerinin İnternet için Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri.....	59
Tablo 8. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri ile Siber Zorbalık Düzeylerinin İlişisine İlişkin Spearman Korelasyon Analizi Bulguları	59
Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	60
Tablo 10. Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeyi Açısından İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	61
Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Bölümleri Açısından İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	62
Tablo 12. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği Alt Boyutları Arasındaki İlişiyi Gösteren Spearman Korelasyon Analizi Bulguları	63
Tablo 13. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Mann Whitney-U Testi Bulguları	64
Tablo 14. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Mann Whitney-U Testi Bulguları	64
Tablo 15. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Bölümlerine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Kruskal Wallis-H Bulguları	65
Tablo 16. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Düzeylerinin Bölümlerine Göre Hangi Alt Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan İkili Karşılaştırma Testi Sonuçları (Mann Whitney –U).....	66
Tablo 17. Lise ÖğrencilerininİİEO Düzeylerinin Bölümlerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları	67

- Tablo 18.**Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlıkları Düzeylerinin Bölümlerine Göre Hangi Alt Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan İkili Karşılaştırma Testi Sonuçları (Mann Whitney-U)..... 67
- Tablo 19.**Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Ailelerinin Gelir Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları 68
- Tablo 20.** Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlıkları İle Gelir Düzeyleri Arasındaki Farka İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları..... 68
- Tablo 21.** Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Bulguları 69
- Tablo 22.** Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları . 69

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	: Aktaran
Ed.	: Editör
ENISA	: Avrupa Ağ ve Bilgi Güvenliği Ajansı
f	: Frekans
F	: Varyans
ITU	: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
İİEO	: İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
SMÖ	: Siber Mağduriyet Ölçeği
SZÖ	: Siber Zorbalık Ölçeği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Günümüzde bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi iletişim ve erişim araçları sayesinde; tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hemen hemen her yaştaki bireyler tarafından internet ve sosyal medya yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum, bilgiye erişme ve haberleşme gibi alanlarda hız, imkânlar ve kolaylıklar sağladığı gibi bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. İnternette ve sosyal medyada doğru ya da yanlış her bilgi kontrolsüzce paylaşılmakta ve bireylere her türlü mesaj hızlı bir şekilde ulaşmaktadır. Ayrıca bu durum bireylerin gerçek hayatta da karşılaştığı söylenti çıkarma, tehdit, zorbalık ve her türlü rahatsız edici davranışlara da yeni ortamlar hazırlamaktadır.

Bu bağlamda tüm dünyayı ilgilendiren bu sorunların çözümünde yardımcı olabileceği düşünülen eleştirel okuryazarlık kavramı gündeme gelmektedir. Eleştirel okuryazarlık becerilerinin internet için kullanılması anlamına gelen “İnternet için Eleştirel Okuryazarlık” becerisi, bireylere internet ve sosyal medyada doğru davranışları tercih etmeleri, bu ortamdan gelen mesajları doğru değerlendirmeleri, kendilerine zarar verecek yanlış davranışlarla karşılaştıkları zaman nasıl davranmaları gerektiği ve siber zorbalıkla mücadele ile ilgili önem arz etmektedir.

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sayıltı ve sınırlılıkları belirtilmiştir.

PROBLEM DURUMU

Günümüzde hızlı gelişen teknoloji sayesinde internet ve sosyal medyanın kullanımı yaygınlık kazanmış ve tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de internet kullanımı hayatın bir vazgeçilmezi haline gelmiştir (Alyakut, 2017; Arısoy,2009). Dijital medya konusunda araştırmalar yapan “*wearesocial*” dijital medya ajansı 2018 raporuna göre, dünya çapında 4 milyarı aşkın insan internet kullanmaktadır. Yaklaşık 3 milyon kişi ise sosyal medya hesabı kullanmaktadır ki raporda bu değer geçen yıldan % 13 fazla olduğu vurgulanmaktadır(www.wearesocial.com,erişim:10.02.2019). Öte yandan internet kullanımı ile ilgili veri analizi ve raporu sunan bir başka dijital platform olan “*internetworldstats*” verilerine göre ise, Türkiye’de 44 milyon facebook kullanıcısı yer almaktadır (internetworldstats.com,erişim:10.02.2019). Yine

Türkiye’de TÜİK verilerine göre 1998 yılında 228.885 internet abonesi bulunurken, 2018 yılında 73.789.734 internet abonesi bulunmaktadır. Bu verilerle paralel olarak internetin getirdiği olumlu ve olumsuz etkiler de artış göstermiştir. İnsanların eriştiği hızlı ve kontrolü zor iletişim ortamı olarak internet ve sosyal medya üzerinden hakaret, suçlama, taciz ve tehdit mesajları gibi olayların arttığı görülmektedir (Smith ve Mahdavi,2008).

Zorbalık, bir birey veya grubun kendisini savunamayacak durumdaki bireylere yönelik olarak tekrarlayıcı biçimde gerçekleştirdiği saldırganlık içeren davranışlar ve davranışlar dizisi olarak tanımlanmaktadır (Belsey, 2008). Bu tür davranışlar günümüzde bilişim ortamında da meydana gelmektedir. Bu bağlamda, “elektronik zorbalık” ya da “teknolojik zorbalık” olarak da adlandırılan siber zorbalık; sosyal ağlar, internet siteleri, sohbet odaları, resimli ya da anlık mesajlar, bloglar ve e-posta gibi elektronik ortamların taciz ve rahatsızlık verme amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Miller ve Hufstedler, 2009; Beale ve Hall, 2007; Belsey, 2008). Bu tür olaylara maruz kalma durumu olarak tarif edilen siber mağduriyet de internet kullanımının artışına paralel olarak önemli bir artış göstermektedir (Yiğit ve Seferoğlu, 2017). “Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşamaması durumuna siber mağduriyet denilmektedir” (Arıcak, Tanrıku, Kınay, 2012: 2).

Öte yandan, internet ve sosyal medya uygulamalarını kullanarak insanlar artık iletişim ihtiyaçlarını anında karşılayabilmekte, bilgiye çok hızlı ulaşabilmekte ve kendilerine ulaşan bilgi ve verileri çabucak tüketebilmektedir. Bu durum internet üzerinden gençlere ve yetişkinlere gelen mesaj miktarını, sıklığını ve çeşidini artırmakta; yanlış ya da doğru pek çok bilgiyi onlara ulaştırmaktadır. Böylece günümüzde analitik okuryazarlık olarak da tabir edilen eleştirel okuryazarlığa yepyeni bir ortamda ihtiyaç duyulmuş ve internet için eleştirel okuryazarlık kavramı ortaya çıkmıştır (Aktay ve Dal, 2015). Dolayısıyla bireyler çevrelerinden gelen mesajları olduğu gibi değil de, daha eleştirel bir bakış açısıyla buldukları toplumun kültürel, ahlaki, örf ve bireyin gelişimsel değerleri ve yapısına göre anlamlandırılmalı gerekmektedir. Eleştirel okuryazarlık; bireylere akıl yürütme becerilerini genişleterek metinlere çoklu açılardan bakabilmeyi ve aktif düşünen bireyler olarak metinleri, hayatla ilişkilendirme ve analiz etme beceri, eğilim ve stratejileri olarak

tanımlanmaktadır (McLaughlin ve DeVoogd, 2004; Comber,2011; Kılınç ve Potur,2014). Buna bağlı olarak, internet için eleştirel okuryazarlık ise internet ve sosyal medyadan gelen her türlü uyarı ve mesajları bireyin olduğu gibi kabul etmek yerine eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilme becerisidir. Bu becerinin edinilmesi bireylerin internet ve sosyal medyadan kendilerine ulaşan mesajları değerlendirmeleri ve kendilerini olumsuz olarak etkileyebilecek mesajları doğru değerlendirebilmeleri anlamında önemlidir (Aktay ve Dal, 2015; McLaughlin ve DeVoogd,2004).

Sonuç olarak internet, sosyal medya, teknoloji alanları ve haber alma imkânlarında yaşanan bu gelişmeler “Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet” konularını gündeme getirmiştir. “İnternet için Eleştirel Okuryazarlık Becerisi” ile “Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet” arasında anlamlı ilişkiler olabileceği ve bu ilişki drumu ile günümüz lise öğrencilerinin ve bireylerin elektronik ortamı kullanmaları ile ilgili problemlerine çözüm getirebileceği ve bu konudaki araştırmalara ışık tutabileceği düşünceleri bu araştırmanın çıkış noktasını ve gerekçesini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini belirlemek, siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Lise öğrencilerinin demografik özelliklerine göre siber zorbalık/mağduriyet ve internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinde farklılaşma olup olmadığını incelemek de araştırmanın diğer amacını oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hızla gelişen haberleşme ve iletişim teknolojileri getirdiği kolaylıklar ve faydaların yanı sıra, bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzlukların önemli olan bazıları bilgi kirliliği, bilgi çarpıtma, yanıltıcı haberler, internet ve sosyal medya bağımlılığı, siber zorbalık ve siber mağduriyet gibi problemlerdir.

Bu araştırma, yukarıda sözü edilen problemlere çözüm getirmede yardımcı olduğu düşünölen eleştirel okuryazarlık ve eleştirel düşünme becerilerinin internet için kullanımını içeren “İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık” ve bu beceri düzeyinin

siber zorbalık / siber mağduriyet ile ilişkisini incelediği için önemlidir. Ayrıca bu çalışma ile ilgili konuya açıklık getirilerek, konuya ilişkin bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda öneriler getirilecektir.

Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde; siber zorbalık ve mağduriyet üzerine araştırmaların yapıldığı, internet için eleştirel okuryazarlıkla ilgili sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmüştür. Ayrıca siberzorbalık/mağduriyet ve internet için eleştirel okuryazarlık arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın bu yönüyle ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, internet ve sosyal medyanın aktif olarak kullanıldığı, bilgiye çok hızlı bir şekilde ulaşılabildiği günümüzde, lise öğrencilerinin, siber zorbalık/ mağduriyet ve internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini güncel olarak ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

PROBLEM CÜMLESİ

Araştırmada “lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık becerileri arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?” problem cümlesi olarak belirlenmiştir.

ALT PROBLEMLER

1. Lise öğrencilerinin siber zorbalıkları ne düzeydedir?
2. Lise öğrencileri ne düzeyde siber zorbalığa (siber mağduriyet) maruz kalmaktadırlar?
3. Lise Öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlıkları ne düzeydedir?
4. Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ve alt boyutlarına (siber dilsel zorbalık, kimliği gizleme, siber sahtecilik, siber dilsel mağduriyet) göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?
5. Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri arasında cinsiyet, sınıf düzeyi ve bölümleri açısından anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyetdüzeyleri cinsiyetlerine, bölümlerine, ailelerinin gelir düzeylerine ve sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

7. Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuma düzeyleri cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine, ailelerinin gelir düzeylerine ve bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

SAYILTILAR

Araştırmaya katılan öğrenciler, veri toplama araçlarındaki soruları doğru bir şekilde okuyup anlayarak, sorulara samimi ve nesnel cevaplar vermişlerdir.

SINIRLILIKLAR

Bu araştırma; 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Afyonkarahisar ili meslek liselerinden kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş, elektrik, motor, mobilya, metal, bilişim, çocuk gelişimi bölümlerinde okuyan ve henüz bölüm seçmemiş olan 9, 10, 11 ve 12. sınıf öğrencileriyle sınırlıdır. Ayrıca bu araştırma, araştırmaya katılan öğrencilere uygulanan siber zorbalık, siber mağduriyet ve internet için eleştirel okuryazarlık ölçeğinin ölçtüğü özellikler ve bu öğrencilerin aldıkları puanlar ile sınırlıdır.

TANIMLAR

Zorbalık: Bir birey veya grubun kendisini savunamayacak durumdaki bireylere yönelik olarak tekrarlayıcı olarak gerçekleştirdiği saldırganlık içeren davranışlar ve davranışlar dizisini ifade etmektedir (Belsey, 2008).

Akran Zorbalığı: Eşit güce sahip olmayan akranlar arasında meydana gelen, daha güçlü olan bir veya daha fazla kişinin tekrarlayıcı olarak daha güçsüz olan birey veya bireylere rahatsız edici davranışları ifade etmektedir (Akyol ve Bilbay, 2018; Manesini, 2017; Tani, vd., 2003; Olweus, 1994).

Siber Zorbalık: Elektronik zorbalık ya da teknolojik zorbalık olarak da adlandırılan siber zorbalık, sosyal ağlar, internet siteleri, sohbet odaları, resimli ya da anlık mesajlar, bloglar ve e-posta gibi teknolojinin taciz ve rahatsızlık verme amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Smith vd., 2008; Miller ve Hufstedler, 2009; Beale ve Hall, 2007; Belsey, 2008, Bryce, 2009; Craig 1998).

Siber Mağduriyet: “Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşamaması durumudur” (Arıcak, Tanrıku, Kınay, 2012, s.2).

Eleştirel Düşünme: Bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için analitik, değerlendirmeye yönelik bilinçli yargılarda bulunması ve bu yargıları ifade etmesidir (Evancho, 2000).

Eleştirel Okuryazarlık: Eleştirel okuryazarlık; öğretmen ve öğrencilere akıl yürütme becerilerini genişleterek onlara çoklu açılardan bakabilmeyi ve aktif düşünen bireyler olarak metinle ve hayatla ilişkilendirme ve süzgeçlerden geçirme beceri, eğilim ve stratejileri olarak tanımlanmaktadır (McLaughlin ve DeVoogd, 2004; Comber, 2011; Kılınç ve Potur, 2014).

İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık: İnternet ve sosyal medyadan gelen her türlü uyarı ve mesajları bireyin olduğu gibi kabul etmek yerine eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilmesi becerisidir (Aktay ve Dal, 2015).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

1. SİBER ZORBALIK VE SİBER MAĞDURİYET KAVRAMLARI

Toplumlar ve bireyler açısından vazgeçilmez olan iletişim, “Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon” ve “Telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muhabere, komünikasyon” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, erişim:19.01.2019).

Aynı amaçlar doğrultusunda bir arada olan bir toplulukta meydana gelen iletişim aksaklıkları veya iletişimdeki sağlıksızlıklar, o toplumun işleyişini olumsuz olarak etkilemektedir (Erdem ve Günlü, 2008).İnsanlar toplumdaki iletişim ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli örgütler ve uygulamalar kurmuşlardır. Bilim insanlarının tespit ettiği tarihteki ilk büyük haberleşme örgütü Pers İmparatorluğunun kurduğu posta teşkilatıdır. Pers imparatorluğu Milattan önce (M.Ö) 500’lü yılların ortasında iletişim ve haberleşme ihtiyacını gidermek için posta teşkilatını kurmuştur. O günden bugüne iletişim olanaklarının gelişmesi ile medya büyük değişim ve gelişim kaydetmiştir.Son 15-20 yıl içerisinde ise kitle iletişim araçlarının gelişimi son derece hızlanarak dijital bir hal almıştır (Büyükşener, 2009).

Sanayileşme öncesi toplumların iletişim olanakları ve araçları günümüzdekilere göre oldukça basit olup, etki alanları sınırlıydı. Devletler ve toplumlar iletişim ihtiyaçlarını gidermek için tarihte kendi coğrafyalarına uygun olarak kervansaraylar ve ulak sistemleri ile sözlü ve yazılı iletilerini bir yerden bir yere, başkalarına aktarıyorlardı. Ancak kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve dijitalleşmesiyle önce gazete, dergi, kitap, radyo ve televizyonun önemi artmıştır(Kocadaş, 2004).Ardındaninternet ve sosyal medyadaki hızlı gelişimler sonucunda insanların görüşlerini, düşünce ve duygularını, resim ve videoları, ses

dosyalarını çok hızlı bir biçimde dünya ile paylaşabilecekleri ortamlar oluşmuştur (Alyakut, 2017; Büyükşener, 2009; Dikmen ve Tuncer, 2018; Kocadaş, 2004).

Teknolojideki ilerlemeler sonucunda insanların iletişim hızları ve bilgiye ulaşma hızları gelişmiş; iletişimde kullandıkları yöntemler, sosyalleşme alanları ve zaman geçirme faaliyetleri de değişime uğramıştır (Alyakut, 2017; Arısoy, 2009; Chandrashekhar, Mukhta ve Anjana, 2012). “Bilgi ve iletişim teknolojileri, özellikle internet, insanların her geçen gün artan bilgiye ulaşma, bilgiyi saklama ve paylaşma gereksinimine yanıt vermesi özelliği ile yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur.” (Baker ve Kavşut, 2007, s. 32). İnsanların bilgiye daha hızlılaşmalarına bağlı olarak internet ve sosyal medya kanalları aracılığıyla, gelen ve uyarıcı mesajların sayısı ve sıklığı da artmış, bu mesajların içeriği ve güvenilirliği kontrol edilmesi çok zor ve neredeyse imkânsız seviyelere ulaşmıştır (Aktay ve Dal, 2015; Kowalski, Limber ve Agatson, 2012). Bunun yanında, bireylere internet ve sosyal medya aracılığıyla ulaşan pek çok bilgi, görsel ve işitsel materyaller, mesaj ve uyarıcılar bireyler için yeni durumları da beraberinde getirmiştir (Gray ve Klein, 2005; Kowalski vd., 2012). Örneğin insanlar, internet aracılığıyla gelen virüs, tehdit, uygunsuz içerik gibi her türlü olumsuz uyarıcı ve unsurla karşı karşıya kalmaktadırlar (Mert, Bülbül ve Şağiroğlu, 2012; Ünver ve Koç, 2017).

Teknoloji ve iletişim araçlarında görülen gelişmeler yirminci yüzyılda hız kazanmış, insanlar telefon, faks cihazları, bilgisayarlar gibi aletlerle iletişim kurmaya; birbirleriyle daha hızlı iletişime geçmeye başlamışlardır (Büyükşener, 2009; Bat ve Vural, 2010). Bu anlamda 14. Türkiye İnternet Konferansı bildirisinde Dijital Pazarlama ve İletişim Uzmanı Ercüment Büyükşener (2009: 19) “Yirminci yüzyılın son yıllarında gelişen internet teknolojisi ise ilk başlarda geleneksel iletişim yöntemlerinin kullanılacağı tek yönlü bir iletişim şeklindeydi. Fakat Web 2.0 denilen, kullanıcının diğer kullanıcılarla ve içinde bulunduğu ağ ile etkileşim kurmasına imkân tanıyan gelişim, hem internet mecrasını değiştirdi hem de bu mecranın kullanım alanlarını hiç tahmin edilmeyen bir şekilde çeşitlendirmiştir” ifadesiyle iletişimde teknolojinin, sosyal medyanın ve internetin rolünün değişimine dikkat çekmiştir. Günümüzde insanlar internet, sosyal medya, akıllı telefonlar ve tablet bilgisayarlar sayesinde her an birbirleriyle mesafe gözetmeksizin iletişime geçebilmektedir. Ek olarak, “Yeni iletişim teknolojileri insanlara düşüncelerini ve eserlerini paylaşacakları olanaklar yaratan, paylaşım ve

tartışmanın esas olduğu bir medya sunmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu sanal ortam, kullanıcı tabanlı olmasının yanında kitleleri ve insanları bir araya getirmesi ve aralarındaki etkileşimi arttırması bakımından önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar insanların bu sanal gerçeklik içinde gün geçtikçe daha fazla vakit harcadıklarını göstermektedir” (Bat ve Vural, 2010, s. 3348). Dolayısıyla insanların bu alandaki yaşantıları, sorunları, düşünce ve deneyimleri de artmaktadır. Bu sorunlardan bazıları da elektronik cihazlar ve internet aracılığıyla gerçekleşen rahatsız edici davranışlar ile internet aracılığıyla bireylere ulaşan doğru, yanlış, gerçek ya da gerçek dışı, olumlu ya da olumsuz her türlü mesajın çok fazla ve çeşitli olması sebebiyle bireyler tarafından nasıl algılanıp yorumlandığı ve değerlendirildiği ile ilgili sorunlardır (Baykal, 2016; Durak ve Seferoğlu, 2016; Li, Cross ve Smith, 2011).

Bir birey veya grubun, incitme niyeti ile başkalarına yönelik saldırganca rahatsız edici davranışları ya da davranışlar dizisi (Çınkır ve Kepenekçi, 2003; Belsey, 2008) olarak adlandırılan zorbalık faaliyetleri; teknolojinin de gelişmesiyle, elektronik cihazlar, internet, sosyal medya, akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayarlar aracılığıyla da gerçekleşmektedir (Alyakut, 2017). Uygulanma ortamı ve türlerine göre akran grupları arasında, iş ortamında, okullarda ya da insan unsurunun bulunduğu her ortamda meydana gelebilen zorbalık, akran zorbalığı ya da iş yerinde zorbalık olarak çeşitlendirilen bir grubun veya kişinin kendisinden daha güçsüz birey ya da bireylere tekrar eden rahatsız edici davranışları uygulaması elektronik ortamlarda da artış kaydetmiştir (Baker ve Kavşut, 2007; Belsey, 2008; Menesini ve Salmivalli, 2017). Dolayısıyla yakın zamana kadar fazla önemsenmeyen siber zorbalık kavramı, şu an hükümet yetkililerinin, ebeveynlerin, eğitimcilerin, insan hakları savunucularının ve yasa uygulayıcılarının gündemlerine girmiştir (Shariff, 2008).

Siber zorbalığa dair alanyazında birbirine benzeyen ve farklılaşan tanımlara rastlamak mümkündür;

Smith vd., (2008) siber zorbalığı; elektronik yollar kullanılarak bir grup ya da bireyin tekrarlayıcı şekilde ve bir süre zarfı boyunca kendini kolayca savunamayacak kurbanlara uyguladığı saldırgan davranış ya da hareketler olarak tanımlamaktadırlar.

Arıcak (2012:10) siber zorbalığı, “bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümü” şeklinde tanımlamaktadır.

Hinduja ve Patchin (2012: 15) ise “Birisinin başkasına çevrimiçi olarak veya cep telefonu ya da başka elektronik cihazlar kullanarak tekrarlı bir şekilde rahatsız etmesi, incitmesi ya da dalga geçmesi” olarak tanımlamaktadır.

Shariff (2008) bu kavramı web siteleri, çevrimiçi mesajlaşma, bloglar, sohbet odaları cep telefonları ve e-posta gibi kitle iletişim araçlarıyla diğer bireyleri tehdit etmek, küçük düşürmek veya cinsel içerikli resim ve mesaj gönderilmesini içeren davranışlar olarak tanımlamaktadır.

Belsey (2009) yine siber zorbalık kavramını bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da bireyler grubu tarafından başkalarına zarar vermek için tasarlanmış, kasıtlı, tekrarlanan ve düşmanca davranış içeren zorbalık türü olarak tanımlamıştır.

Li (2007) kişisel elektronik materyaller, anlık iletiler, internet veya elektronik iletişim araçlarıyla yapılan zorbalık olarak tanımlamıştır.

Champbell’e (2005) göre siber zorbalık, zorbalık kavramının teknolojik araçlar aracılığıyla yapılan bir türüdür.

Baykal (2016: 6) diğer çalışmalarda yapılan tanımlardan yola çıkarak “aralarında güç dengesizliği bulunan herhangi bir birey veya grubun, diğer birey veya gruplara, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak istenmeyen içerikli resim, video veya mesaj gönderme, uygunsuz sosyal davranışlarda bulunma; diğer birey veya grupları tehdit etme, küçük düşürme, dışlama ve zarar verme amacıyla kasıtlı ve sürekli düşmanca davranışlarda bulunulması” şeklinde harmanlamıştır.

Slonje, Smith ve Frisen ise (2012) siber zorbalığın tanımının yapılmasının geleneksel zorbalığa göre zor olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada “siber zorbalığı tanımlamak, güç dengesizliği ve tekrar ölçütlerindeki zorluklardan dolayı geleneksel zorbalığı tanımlamak kadar kesin ve açık olmayabilir.” demiş ve bu kavramların bilim dünyasında hala tartışıldığına dikkat çekmiştir (Slonje ve diğerleri, 2012: 2).

Görüldüğü üzere alanyazındaki tanımlar çeşitlilik gösterse de siber zorbalığın elektronik cihazlar vasıtasıyla yapıldığı, birden fazla kez meydana gelebildiği, zarar

verme amacı güderek, maruz kalan bireyleri rahatsız edip, incittiği ve bu davranışların kasıt içerdiği alan yazındaki tanımların ortak noktalarıdır. Yapılan tanımların ortak noktaları göz önünde bulundurularak, siber zorbalık birey ve grupların kendilerini savunamayacak bireylere elektronik cihazlar vasıtasıyla zarar veren ve tekrardan rahatsız edici ve düşmanca davranışlar gösterilmesi olarak özetlenebilir.

Siber zorbalık ya da teknolojik zorbalık, psikolojik ve teknik açıdan incelenmektedir. Psikolojik rahatsızlık verme, iftira, istismar, tehdit, taciz gibi eylemler elektronik zorbalığın daha çok psikolojik yönünü gösterir ve elektronik iletişim zorbalığı olarak adlandırılır. Teknolojik zorbalığın daha çok teknik yönünü içeren şifrelerin ele geçirilmesi, hesaplara izinsiz girilmesi, web sitelerinin bilgisayar korsanlarınca ele geçirilmesi ve istenmeyen elektronik mesajlar göndermek gibi eylemler ise elektronik zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Tamer ve Vatanartiran, 2014).

Siber zorbalık faaliyetleri günümüzde meydana geldiği ve insanları etkilediği için üzerinde durulan bir araştırma konusu haline gelmiştir (Arıca, 2011; Serin, 2012). Siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları okullarda ve gençler arasında yaygın olarak görülmektedir (Barringer-Brown, 2015; Serin, 2012).

1.1. SİBER ZORBALIK İLE GELENEKSEL ZORBALIK ARASINDAKİ FARKLAR

Geleneksel zorbalık olarak da tabir edilen zorbalık, bir birey veya grubun kendisini savunamayacak durumda olan kişilere uyguladığı saldırganlık içeren davranışlar dizisidir (Belsey, 2008). Alanyazında siber zorbalık ise elektronik cihazlar aracılığıyla birey ve gruplara mükerrer olarak rahatsız edici ve zarar verici davranışlar olarak ifade edilmektedir (Arıca vd., 2012; Belsey, 2009; Champbel, 2005). Dolayısıyla siber zorbalık ve geleneksel zorbalık kavramlarının arasındaki en önemli farkın, siber zorbalığın elektronik cihazlar aracılığıyla ya da elektronik ortamda meydana gelmesi olduğu söylenebilir.

Dahası, siber zorbalık ve geleneksel zorbalık genelde benzer özellikleri paylaşıyor da bazı önemli noktalarda ayrışmaktadırlar. Örneğin siber zorbalık genellikle anonimlik, yani siber zorbalığı uygulayan kişinin kimliğinin bilinmemesi ile karakterizedir. Ayrıca siber zorbalık, gece ya da gündüz olması fark etmeksizin

günün herhangi bir saatinde meydana gelebilmektedir. Bu durumların aksine geleneksel zorbalığa maruz kalanlar, kendilerine zorbalık yapanları genellikle tanımaktadırlar (Kowalski, Morgan ve Limber, 2012).

Öte yandan siber zorbalık yapan bireyin kurbanıyla yüz yüze gelmemesi ve sıklıkla kimliğini gizleyebilmesi durumu, siber zorbanın uç noktalarda davranabilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca siber zorbanın bu durum karşısındaki duygusal tepkilerini de anlık olarak göremeyeceği için zorbanın kontrol mekanizmaları geleneksel zorbalıkta olduğu şiddette devreye girmeyebilir. Bu durumlar siber mağdurların geleneksel zorbalık mağdurlarının maruz kaldıkları muameleden, daha fazlası ile karşılaşmalarına fırsat tanımaktadır (Kowalski ve Whittaker, 2009).

1.2. SİBER ZORBALIK TÜRLERİ

Alanyazında araştırmacıların siber zorbalığı farklı şekillerde çeşitlendirdiği görülmektedir. Siber zorbalık; Willard (2007) tarafından kızdırma/kışkırtma, taciz, iftira, başka bir kişiliğe bürünme/gizlenme, ifşa etme/açığa çıkarma, dışlama ve siber tehdit olarak sınıflandırılmıştır. Bu türler ve ilgili açıklamalara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Alanyazında Siber Zorbalık Türleri

Kışkırtma / Alevleme	İki ya da daha fazla birey arasında gerçekleşen öfkeli, kaba ve saldırgan bir dilin elektronik ortamda kullanılması.
Taciz / Siber Taciz	E-posta, anlık mesajlar ve yazılı mesajlar yoluyla saldırganlık, küfür ve müstehcen içerikli mesajların sürekli ve tekrarlı olarak gönderilmesi ya da korku ve tehdit içeren kötüler ve tacizde bulunmak.
Şiddet	Küfür ve saldırgan bir dil ile elektronik mesajlar gönderme.
Rahatsız Etme	Tekrarlayan bir şekilde istenmeyen kaba mesajlar gönderme.
İftira / Karalama/ Denigrasyon	Bir ya da daha fazla şahıs ya da grup hakkında o kişinin saygınlığını düşürmek ya da arkadaşlıklarını zılamca, doğru olmayan ve zarar verecek bilgileri elektronik ortamda yayma.
Taklit etme / Kimliğe Bürünme	Elektronik ortamda başka biri gibi davranma.
İfşa / Açığa Çıkarma	Bir şahsın sırlarını, açığa çıkmasını istemediği bilgi, görüntü ve videolarını ya da utandırıcı bilgilerinin rızası olmadan internette açıklanması.
Siber Tehdit	Bir şahsa elektronik yollarla tehdit içeren mesajlar, korkutucu görüntüler ve müstehcen içerikler yollama.
Dışarıda Bırakma /Dışlama	Birisini kasıtlı olarak bir çevrimiçi gruptan çıkarmak ya da gruplara almamak.

Kaynak: Willard, 2007.

1.3. SİBER ZORBALIKTA KULLANILAN ARAÇLAR VE YÖNTEMLER

Teknolojik açıdan sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarında yaşanan değişim ve gelişmeler, her geçen gün farklı iletişim ve sosyal medya platform ve uygulamalarının ortaya çıkmasına, iletişimde ve sosyalleşmede kullanılan araç gereçlerin her geçen gün değişerek, gelişmesi siber zorbalıkta kullanılan yöntem ve araçlarında farklılaşmasına neden olmaktadır.Örneğin konu ile ilgili 2009 yılı ve öncesi alanyazın incelendiğinde siber zorbalık ve mağduriyet olaylarının yaşandığı uygulama ve araçlarına; “Instagram, snapchat, tiktok” gibi uygulamalara rastlanmazken, o dönemde yaygın olarak kullanılan “MSN Messenger®, Yahoo Messenger®, Facebook®, MySpace®, Orkut®, Kontakte® ve Friendster®” uygulamalar yer almaktadır (Hinduja ve Patchin, 2009; Kowalski, Limber ve Agatson, 2008; Shariff, 2008; Willard, 2007). Ancak daha güncel araştırmalara bakıldığında; (Altay ve Alataş, 2018; Aslan ve Öney-Doğan, 2017; Bulut, 2018; Durak ve Seferoğlu, 2016; Cheng, Guo, Hall, Silva, Liu, 2019; Yao, Chelmiss, Zois, 2018) Instagram®, whatsapp®, Potinss® gibi eski tarihlerde mevcut olmayan veyagünümüzde daha yaygın olarak kullanılan sosyal medya uygulamaları rastlanmaktadır. Her geçen gün değişen siber zorbalıkta kullanılan ve

siber mağduriyete meydan veren uygulama ve programlar günümüzde kısa mesajlar, anlık mesaj ve sohbet uygulamaları, sohbet odaları ve elektronik postalar, sosyal medya hesapları, bloglar, vloglar, multimedya iletileri aracılığıyla gerçekleşmektedir(Agrawal ve Awekar, 2018; Kowalski ve Limber, 2013; Özmen, 2018).

Ergenlerin siber zorbalık algıları ile ilgili olarak yurdumuzda yapılmış bir araştırmada “mail adresini ele geçirmek, sohbet odasını veya interaktif oyunu terk etmeye zorlamak, gereç modeliyle alay etmek öğrencilerin yaptıklarını dile getirdikleri eylemler olarak belirlenmiştir. Kendilerine yapılan zorbalık çeşitleri arasında ise kasıtlı olarak virüslü mail gönderimi, gizli numaradan aranarak cinsel ses çıkarılması, mail adresinin ele geçirilmesi ve tehdit edilmek çoğunluktadır” (Tamer ve Vatanartıran, 2014).

1.4. SİBER ZORBALIĞIN NEDENLERİ

Bir problem durumunun çözümünde akılcı, bilimsel ve yaratıcı düşünmek çok önemlidir. Problem çözme yöntemleri; problemi hissetmeyi, anlama ve tanımlamayı, problem sorularını belirlemeyi, problem çözüm yollarını ve biçimini planlamayı, yeterli kanıtlar bulana kadar ya da problemin doğru şekilde çözüme ulaşmasına kadar denemeyi gerektiren ve kapsayan bir süreçtir (Özyurt ve Özyurt, 2015; Ünsal ve Ergin, 2011; Yeşiltepe ve Erdoğan, 2013). Problem çözmeye bu aşamalar içerisinde problemin tanımlanması ve tasvir edilmesi aşamasında problemin çıkış noktaları ve meydana gelme neden ve nasıllarıyla o problemin ortaya konması ve sonucun doğruluğunun kontrol edilmesi problem çözme stratejileri içinde önem arz etmektedir (Baykul, 1966; Korkut, 2002; Ünsal ve Ergin, 2011). Öte yandan günlük hayatta bir problem durumuyla karşılaşıldığında o problemin altında yatan nedenleri gerçekçi bir biçimde analiz etmek ve tanımlamak gerekmektedir (Güçlü, 2003). Bu konuda siber zorbalık üzerine yaptığı araştırmada Özel (2013: 15) “Bir sorunu doğuran nedenleri doğru belirlemek, hem sorunu anlamayı hem de çözüm seçenekleri sunmayı sağlamaktadır.” diyerek bu sorunun nedenlerinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla siber zorbalık ve mağduriyet problemi için bu problemin nedenlerinin tespit edilmesi ve tanımlanması oldukça gereklidir.

Bu araştırmanın da dâhil olduğu, sosyal bilimler alanında yapılan ilişkisel tarama araştırmaları değişkenler arasındaki farklılaşmaların varlığını ve anlamlılığını ölçmeye, ortaya koymaya yönelik çalışmalardır (Büyüköztürk, 2014; Karasar, 2012).

Dolayısıyla bu araştırmalar, değişkenler arasındaki sebep sonuç ilişkisini ortaya çıkarmaya uygun değildir. Bu anlamda siber zorbalık ve siber mağduriyet nispeten yeni bir araştırma konusu olmakla beraber bu konularda dñnyada ve Tñrkiye’de pek çok araştırma yñrñtñlmektedir. Ancak bu araştırmalarda bireylerin bir başkasına siber zorbalık yapmasına yol açaacak belirgin bir tetikleyici bulunmamıştır (Özbay, 2013).Ayrıca bireyin yaşamlarına zarar verecek yanlış davranışlara neden yñneldięini kesin olarak söylemek zordur (Seękin, 2017).

Bununla birlikte araştırmalarda siber zorbalığın yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sınıf dñzeyi ve gelir durumu gibi çeşitli değişkenlerle anlamlı farklılıklar ve ilişkiler tespit edildiği gñrñlmektedir. Bu değişkenler ve siber zorbalık – siber mağduriyet değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunan araştırmalara alanyazında sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak bu araştırmalarda siber mağduriyet ve siber zorbalık değişkenleriyle bu demografik değişkenler arasındaki farklılaşmalar araştırmalardan araştırmaya farklılık gñstermektedir (Baykal, 2016; Blair, 2003; İğdeli, 2018; Zych, Ortega-Ruiz ve Lopez, 2016).Örneğin uluslararası alanyazında cinsiyet ile siber zorbalık dñzeyi arasındaki farkın incelendiği araştırmalarda; her iki cinsiyet için de anlamlı farkların bulunduğu araştırmalar bulunmaktadır (Sanches, Romero, Zaragoza-Navarro, 2016). Ancak araştırmaların bñyñk çoğunluğunda erkeklerin daha fazla siber zorbalık yaptıkları, kızların daha fazla siber mağdur oldukları gñrñlmektedir (Hinduja ve Patchin, 2012; Yiğit ve Seferoğlu, 2017).Örneğin; şahin, Sarı, Özer ve Er (2010) ve Baykal (2016) araştırmalarında erkek oğrencilerin daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını, Özel (2013) ise araştırmasında cinsiyet ile siber mağduriyet arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını saptamıştır. Yařa bağlı olarak siber zorbalık incelendiğinde ise genę internet kullanıcılarının % 19’unun siber zorbalık ve mağduriyet durumlarına dâhil oldukları, oğrencilerin ortaokula geğtikten sonra internet ve bilgisayar kullanımında daha ustalaştıkları, siber zorbalık olaylarının gñrñldñęñ platformlarda daha çok bulduklarından dolayı yaş unsurunun ve bazı dñnemlerin siber zorbalık araştırmalarında çıkan sonuçları etkileyebileceği belirtilmektedir (Ybarra ve Mitchel, 2004).Ayrıca yetişkinlerin kariyer ve iş hayatıyla ilgili kaygıları ve statñleri sebebiyle genęlere gñre siber zorbalıkta bulunma ihtimalleri daha az gñrñnmektedir.“Örnek olarak yetişkin bir bireyin yıllardır kullandığı sosyal medya hesabı üzerinde karşılaştığı siber zorbalık davranışlarından dolayı, bu hesabını kapatması ve yerine yeni bir hesap ağması

birçok açıdan (iş ağı, arkadaş ağı vb.) zordur. Çünkü gerek iş çevresinden gerekse arkadaş çevresinden birçok kişiyle yıllardır bu hesap üzerinden iletişime geçmiştir. Fakat genç yaştaki bir bireyde bu durum tamamen farklıdır. Kullandığı bu hesabı kapatarak yerine başka bir hesap açabilir. Veya kendisine ait aynı sosyal medya platformunda birçok hesap var olduğundan onları kullanmaya yönelecektir” (Dikmen ve Tuncer, 2018, s. 683). Buna rağmen yaş unsurunun siber zorbalıkla doğrudan ilişkilendirildiği araştırmalar bulunmamaktadır.

Türkiye’de alanyazın incelendiğinde siberzorbalığın nedenleri ve engellenmesini yeterli düzeyde araştırma bulunmadığı görülmektedir (Şahin, vd., 2010). Ancak siber zorbalığın nedenleri ile ilgili araştırmacılar bazı görüşler öne sürmüşlerdir. Eroğlu (2011), siber zorbalık davranışının duygusal yönüne dikkat çekerek, siber zorbalığın ve siber mağduriyetin bireylerin sosyal, akademik ve duygusal yaşamları üzerinde çok ciddi olumsuz etkilerinin bulunduğunu ve araştırmacıların, siber zorbalığın temelinde yatan etmenleri araştırmaya yönelttiğini belirtmiştir. Ek olarak, Williard (2007) siber zorbalığa imkân vermesi açısından çevresel faktörlere ve internet ortamı ile çevrimiçi iletişimin ahlaksızlığına ve internette gerçek kimliğin gizlenerek siber zorbalık yapılabilmesine olanak tanıdığına dikkat çekmiştir. Siber zorbalık ve siber mağduriyetin nedenleri, geleneksel zorbalık ve geleneksel zorbalığa maruz kalan mağdurların bazı özellikleriyle benzerlik göstermektedir (İğdeli, 2018). Örneğin Ybarra ve Mitchel, (2004) siber zorba ve mağdurların geleneksel zorba ve mağdurlarla benzer karakteristik özellikler gösterdiğini ve psikolojik etmenlerin siber zorbalarda görülebildiğini belirtmiştir. Olweus (2012) ise siber mağdurların, geleneksel zorbalığa mağdur kalanlara benzer bir biçimde düşük özgüvene sahip olduklarını belirtmiştir. Yine aynı araştırmada siber zorbalık davranışları, okul dışında gerçekleşmiş olsa bile siber zorbalığın büyük bölümünün okul ortamından kaynaklandığı tespit edilmiştir (Olweus, 2012). Bunun yanında zayıf dürtü kontrolü, karşı gelme, antisosyal ya da saldırgan davranışlar olarak tanımlanan (Achenbach, Edelbrock ve Howell, 1987, akt., Akcinar ve Baydar, 2018) dışsallaştırma davranışlarının siber mağduriyetle ilişkili olduğu ve siber mağduriyetin siber saldırganlığı öngördüğü Wright ve Li’nin (2013) araştırmalarında belirtilmiştir.

Siber zorbalık ve mağduriyetin yaşanma sıklığının artmasında teknolojinin, sosyal medya kullanımının ve elektronik cihazların yaygınlaşmasının etkisinin

olduğu görülmektedir (Özel,2013).Diğer taraftanHoff ve Mitchel (2009), yaptıkları araştırmada siber zorbalık problemlerinin en yaygın olarak ilişkisel sorunlardan (ayrılık, kıskançlık, hoşgörüsüzlük ve çeteleşme) kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Ön ergenlik dönemini kapsayan bir araştırmada ise (Ciucci ve Baroncelli, 2014) kız öğrencilerin siber zorbaca davranışları ile umursamazlık davranışları arasında doğrudan ilişki saptamış,erkek öğrencilerde ise yalnızca düşük popülerlik algısına sahip öğrenciler ile siber zorbaca davranışları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu bağlamdasiber zorbalığın kesin bir hızla yaygınlaşmasının da siber mağduriyetin her gün artmasında etkili olduğu söylenebilir.

1.5. SİBER ZORBALIĞIN ETKİLERİ VE YAYGINLIĞI

Siber zorbalığın, zorbalığa uğrayan mağdur kişiler üzerinde kişisel, sosyal, akedemik, duygusal ve psikolojik açıdan olumsuz etkileri bulunmaktadır (Baran, Keskin ve Genç, 2014;Dianne, vd., 2009; Hinduja, Patchin,2007; Johnson, 2017; Li, 2006; Olweus, 2012; Polat, 2002). Dianne vd., (2009) siber zorbalığın özelliklekurbanların sosyal sağlıkları üzerinde güçlü negatif etkileri olduğunu ve diğer öğrencilerden ya da okuldan gelen, zorbalığa karşı tepkisel davranışların yetersiz olduğunu ya da hiç tepki ile karşılaşmadığını belirtmiştir. Tian, Yan ve Huebner (2018) erken ergenlik dönemindeki 606 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri, üç yıl süren boylamsal araştırmada; siber zorbalığın siber mağduriyete kıyasla ruhsal sağlıkla güçlü ilişki içerisinde olduğunu belirlemişler ve yine bu araştırmada siber zorbalığın mağdurları ruhsal ve duygusal açıdan olumsuz etkilediğini saptamışlardır. Başka bir araştırmada ise siber mağduriyetin siber yemleme (cybergrooming) üzerinde düşük özgüven yoluyla dolaylı etkileri bulunmuştur (Wachs, Jiskrova, Vazsonyi, Wolf, 2016).

Siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları ile gençlerin akademik başarıları, sağlık ve psikolojik durumları üzerinde de negatif ilişkiler tespit edilmiştir (Hinduja ve Patchin, 2010; Hinduja ve Patchin, 2012; Kowalski ve Limber, 2012). Başka bir araştırmada ise siber mağduriyet ile depresyon arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Bauman, Toomey ve Walker 2013). Başka bir araştırmada ise siber mağdurların siber zorbalığa maruz kalmamış olanlara göre iki kat daha fazla intihar eğilimi gösterdiği saptanmıştır (Hinduja ve Patchin, 2010).

Siber mağduriyet günümüzde özellikle ergenler arasında yaygınlığı ve olumsuz etkileri sebebiyle ciddi bir problemdir (Garcia, Nunez, Collazo, 2017). Alanyazın

incelendiğinde çocuk ve ergenlerin yaklaşık %20 ile %40'ının herhangi bir zaman diliminde elektronik yollarla saldırganlığa maruz kaldıkları (Aboulaoude, Savage, Starcevic ve Salame, 2015) ve çevrimiçi olarak erkeklerin %16'sının, kızların %18'inin zarar verici davranışlar gösterdiği (Hiduja ve Pathcin, 2008) görülmektedir. Pew araştırma merkezinin ABD' de yürüttüğü araştırmaya göre (2018) ABD' deki gençlerin %59' u siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Yine ABD'de yürütülen kapsamlı bir araştırmanın sonucunda katılımcıların %21'inin son üç ay içerisinde siber zorbalığa maruz kaldıkları ve %35 inin ise daha önce siber zorbalık yaptıkları tespit edilmiştir (Mishna, Gadalla ve Daicuk, 2008). Zych ve arkadaşlarının İspanya'da yapmış oldukları 2008 ve 2015 yılları arasındaki siber zorbalık ve siber mağduriyet araştırmalarını kapsayan metaanaliz yöntemiyle inceledikleri yaygınlık araştırmasında, buldukları ortalama siber mağduriyet yaygınlığı % 23,23 iken, aynı araştırmada kaydettikleri siber zorbalık yaygınlık sonucu ise yüzde % 26.65'tir (Zych, Ruiz ve Lopez, 2016).Kowalski ve Limber'in (2007) 7-10 yaşlar arasındaki öğrencileri kapsayan araştırmasında; öğrencilerin %7 sinin hem siber zorbalık yaptığı hem de siber mağdur oldukları ortaya çıkmıştır. Li (2007) ise araştırmasında katılımcıların %59'unun daha önce zorbalığa maruz kaldıklarını, %15 inin ise siber zorbalığa en az bir defa maruz kaldıklarını tespit etmiştir.

Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde; siber zorbalığın ve siber mağduriyetin yaygınlığını ölçen araştırmaların halen devam etmekte olduğu ve sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Baştürk Akça, Başak ve Salı, 2015).Arslan, Savaşer, Hallett ve Başer'in(2012) yürüttüğü 8-11 yaş arası ortaokul öğrencilerini kapsayan araştırmada öğrencilerin %27,4'ü siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtirken % 17,5'i ise daha önce siber zorbalık yaptıklarını belirtmişlerdir. Baştürk Akça, Sayımer ve Ergül'ün (2015, s.71) araştırmasında ise “Öğrencilerin %9,5'i sadece siber mağdur, %7'si sadece siber zorba ve %7,5'i siber Mağdur/Zorba olmak üzere, toplamda tüm örneklemin %24'ünün bir şekilde siber zorbalık/mağduriyet durumuna dâhil olduğu belirlenmiştir.” Bu konuda Baştürk Akça ve diğerlerinin (2015) yürüttüğü Türkiye'nin yedi bölgesinden 1400 öğrencilik 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile yaptığı kapsamlı araştırmada ise siber zorba ve kurban olma düzeyinin en fazla olduğu il İstanbul, en düşük ilin Gaziantep olduğu belirlenmiştir.

1.6. SİBER SUÇLAR

Bilişim teknolojilerinin gelişmesi, bazı suçların daha kolay işlenir hale gelmesinin yanı sıra yeni tip suçların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnternetin ve elektronik cihazların sağladığı imkânlar sayesinde siber suçları işlemek, eskisi kadar teknik bilgi ve beceri gerektirmemektedir. Günümüzde meydana gelen siber suçlardan bazıları siber dolandırıcılık ve siber sahtecilik, siber taciz ve şantaj, elektronik ortamda yasa dışı içerik paylaşma, bilgisayar korsanlığı, hizmeti engelleme ve zararlı yazılımlar üretme veya servis etme, sosyal mühendislik suçları olarak sıralanmaktadır (Hekim ve Başbüyük, 2013). Ağ ortamında yani siber uzayda bilişim sistemleri aracılığıyla ve bilişim sistemlerine karşı işlenen suçlar farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Bu adlandırmalar siber suçlar, bilgisayar suçları, sanal ortamda işlenen suçlar, bilişim suçları, ileri teknoloji suçları olarak adlandırılmaktadır (Aliusta ve Benzer, 2018).

1.6.1. Siber Dolandırıcılık ve Siber Sahtecilik

Dolandırıcılık; başkalarına zarar vermeye sebep olan ve bu eylemi gerçekleştirene avantaj sağlamak amacıyla yapılan, gerçeğe aykırı beyanat ve yanıltma yoluyla gerçekleştirilen, geniş bir yelpazeyi kapsayan eylemlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Button ve Cross, 2017). Dolandırıcılık, elektronik ortamda işlensin ya da işlenmesin dünyada ve Türkiye’de suç olarak kabul edilmekte ve bu suç, bir bilişim suçu olarak elektronik ortamda da işlenmektedir (Dijle ve Doğan, 2011). Nitekim Türkiye’de Türk Ceza Kanunu’nun dolandırıcılık hakkında olan 157. maddesinde, “Hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan kişiye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adlî para cezası verilir.” ibaresi yer almaktadır (<http://www.mevzuat.gov.tr>, erişim: 25.06.2019).

İnternet üzerinden yapılan dolandırıcılık faaliyetlerinin başında, yatırım teklifleri yer almaktadır. Dünyada en yaygın yatırım dolandırıcılığı türlerinden birisi de Nijerya dolandırıcılığı ya da 419 dolandırıcılığı denen çok sayıda kişiye e-posta, sosyal medya ve diğer elektronik kanallar üzerinden ulaşılarak, kendisinin önemli ve yeni vefat etmiş bir kişinin yakını olduğu ve kalan mirasın yurt dışına çıkarılması için kendi hesabına para istendiği tekniktir. Bu işleme yardımcı olunursa yardım edene para verilmesi teklif edilmektedir (Hekim ve Başbüyük, 2013).

Bir diğ er internet yatırım dolandırıcılığı ise piramit satış sistemine dayalı ve sıklıkla “network marketing”, “kaldıraç sistemi” gibi isimlerle de anılan ve internet üzerinden değerinin çok üstünde bir meblağ ile bir ürün ya da hizmetin satılması, karşılığında zincire üye olunarak, üye olan kişinin başka üyeler bulduğ unda para kazanması sistemine dayalı ve dünyanın pek çok yerinde yasallığı bulunmayan dolandırıcılık türüdür (Nat ve Keep, 2002). Bu sistem Türkiye’de zaman zaman yaygınlaşmış, yasal altyapısı önceleri henüz yetersiz olduğu için ve genellikle yurt dışı kaynaklı yönetildiği için, suçlular o dönemlerde cezalandırılmamış, daha sonra 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un 80. madde düzenlemesi uyarınca, piramit satışların hükümleri düzenlenmiştir. Böylelikle suç unsuru teşkil eden uygulamalar suç unsuru teşkil etmeyen durumlardan ayrılmak istenmiştir. Ülkemizde 90’lı yıllarda elektronik olmayan yollarla uygulanan ve saadet zinciri ismi altında meşhur olan bu piramit satış sistemi, daha sonra farklı şahıs, kuruluş ve yöntemler aracılığıyla, internet üzerinden yapılmaya başlanmış ve son derece yaygınlaşmıştır (Sütçü, 2016). Türkiye Cumhuriyeti Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) 80. Maddesi uyarınca “Bakanlık, piramit satış sistemleri ile ilgili gerekli incelemeleri yapmaya ve varsa elektronik sistemin ülkemizde durdurulması dâhil ilgili kamu kurum veya kuruluşlarıyla iş birliği içinde gerekli önlemleri almaya yetkilidir.” İfadesinde de açıkça görüldüğü üzere internet ve elektronik cihazlar üzerinden yapılan bu dolandırıcılık sistemi Türkiye’de yasaklanmıştır (www.resmigazete.gov.tr, erişim: 26.06.2019).

İnternet üzerinden yapılan dolandırıcılığına başka bir örneği de son zamanlarda yaşanan Çiftlik Bank dolandırıcılık vakasıdır. Bu vaka ile binlerce insan mağdur olmuştur. Kensis hakkında 3 bin 762 kez “Bilişim sistemlerini araç olarak kullanma suretiyle nitelikli dolandırıcılık” suçundan hapis istemi ile ceza talep edilen ve interpol tarafından da aranan firari şüpheli, Mehmet Aydın adıyla anılan sistem ile Türkiye’de binlerce vatandaşın hayvan yetiştirme kar ortaklığı adı altında para toplanmıştır. Bu paralar yurtdışına çıkarılarak para ödeyen vatandaşlar mağdur edilmiştir (www.iha.com.tr, erişim: 26.06.2019).

Bunların dışında internet üzerinden satış dolandırıcılığı, internet üzerinden arkadaş ilişkileri ve romantik ilişkiler kurularak yapılan dolandırıcılıklar, e-posta ile sosyal medya aracılığıyla yapılan oltalama (phishing) olarak adlandırılan bir internet sitesinin (banka, sosyal medya siteleri vb.) birebir kopyasının yapılarak

insanların buralara girmesinin sağlandığı, sahtecilikler gibi yöntemlerle de insanlar dolandırılabilir. Bu tür internet üzerinden yapılan dolandırıcılık faaliyetleri çoğunlukla hukuk sistemindeki boşluklar ve stratejik yetersizlikler sebebiyle yeterince takip edilip cezalandırılmamaktadır (Yılmaz, Ulus ve Gönen, 2015; Hekim ve Başbüyük, 2013).

1.6.2. Bilgisayar Korsanlığı ve Zararlı Yazılımlar

Her türlü bilgi sistemi ve altyapısının güvenliğini kırarak bu sistemlere ve cihazlara haksız giriş yapma olarak tanımlanan bilgisayar korsanlığı günümüzde teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan bir siber suçtur (Button ve Cross, 2017; Güngör, 2015). Bilgisayar korsanlığı ile insanlar kişilerin bilgilerine, maddi kaynaklarına ve özellerine ulaşabilmektedirler. Türk Ceza Kanunu'nun 5237 sayılı kanununun 245. maddesinde "Bir cihazın, bilgisayar programının, şifrenin veya sair güvenlik kodunun; münhasıran bu bölümde yer alan suçlar ile bilişim sistemlerinin araç olarak kullanılması suretiyle işlenebilen diğer suçların işlenmesi için yapılması veya oluşturulması durumunda, bunları imal eden, ithal eden, sevk eden, nakleden, depolayan, kabul eden, satan, satışa arz eden, satın alan, başkalarına veren veya bulunduran kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır." şeklinde yer alan ifadeye de bakıldığında Türkiye'de bilgisayar korsanlığı suçtur.

Zararlı yazılımlar ise bilgisayarın işletim sistemlerini hedef alarak kullanılmaz hale getirebilen değişik türdeki yazılımlardır. Kötü amaçlı yazılımlar olarak da adlandırılan bu yazılımlar bilgisayarlara, cep telefonlarına ve elektronik cihazlar ile bunların sistemlerine zarar vermektedir (Gürkaynak ve İren, 2011). Bu yazılımlar bilgisayar korsanları tarafından başkalarına zarar vermek, onların bilgilerine ulaşmak, paralarını çalmak veya diğer siber suçlar için kullanılabilir (Güngör, 2015; Gürkaynak ve İren, 2011; Taylor, Fritsch ve Liederbach, 2014).

1.6.3. Elektronik Ortamda Yasa Dışı İçerik Yayınlanması

İnternet ortamı, diğer basın yayın organlarına nispetle kontrolü daha zor bir ortam olduğu için, çok çeşitli içeriği bünyesinde barındırabilmektedir. Dolayısıyla internette yasadışı içerikler de sıklıkla paylaşılabilir. Bu suçlar çocuk pornografisi, çocuk istismarı, uyuşturucu kullanılmasını ve terörü teşvik edici yayınlar paylaşma, bir kişiyi veya grubu asılsız bir biçimde karalayan iftirada

bulunma, kumar ve fuhuşa yer ve imkân sağlama gibihukuksal olarak suç unsuru teşkil eden hadiselerdir. (Hekim ve Başbüyük, 2013). Ülkemizde bu tür yayınların internette ya da başka mercilerde yapılması, ilgili yaptırımların 5237 numaralı Türk Ceza Kanun'unun ilgili maddelerince yer almaktadır. Ayrıca 5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" çerçevesinde bu tür yayınların internet ve elektronik ortamda yapılmasıyla ilgili düzenlemelere yer vermektedir (www.mevzuat.gov.tr, erişim:26.06.2019). Türkiye'de bu kanun 23 Mayıs 2007 tarihli resmi gazetede yayınlanarak tûrûlûge girmiştir (resmigazete.gov.tr, erişim: 26.06.2019). Buradan da anlaşıldığı üzere internette yapılan yayınlar konusunda düzenlemeler henüz Türkiye açısından yeni olup, bu konudaki çalışmalar devam etmektedir (Güngör, 2015; Hekim ve Başbüyük, 2013; Kılınç, 2016).

Türkiye'de olduğu gibi dünyanın pek çok ülkesinde de elektronik ortamda paylaşılması yasa dışı sayılan suçların başında çocuk pornografisi ve çocukların istismarını içeren içeriklerin paylaşılması yer almaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda doğrudan çocuk pornografisinin bir tanımı bulunmamakla beraber internet üzerinden çocukların istismarına yönelik doğrudan açıklamaların da geliştirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır (Hekim ve Başbüyük, 2013). Fakat Türk ceza hukukunda doğrudan çocuk pornografisine yönelik içerik bulunmamakla birlikte, Türkiye'nin de kabul ettiği Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi 9. maddesinde çocuk pornografisi tanımları ve bu konu ile ilgili unsurlar bulunmaktadır. Bunun dışında Türkiye'de internet üzerinden müstehcen içerik paylaşma ve yayınlama Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 226. maddesi uyarınca zaten suçtur. Bu kapsamda mevzu bahis kanunda, yetişkinlere ve çocuklara karşı işlenen müstehcenlik suçları ile ilgili maddeler bulunmaktadır (resmigazete.gov.tr: erişim:27.06.2019). Dolayısıyla internet üzerinden paylaşılan pornografik içerikler, müstehcen içerikler, çocuk istismarı, müstehcen içerik üretiminde çocukların kullanılması, bu ürünlerin ülke içine sokulması, yayınlanması, dağıtılması ve bulundurulması Türkiye'de suç unsuru teşkil etmektedir.

1.7. SİBER TEHDİTLER VE SİBER GÜVENLİK

Teknoloji, günlük hayatın her alanında yer almakta ve bu yeri her geçen gün daha da artmaktadır (Öğün ve Kaya, 2013; Yılmaz vd., 2015). Bilişim sistemlerinin ve internetin bu kadar hızlı gelişmesi ve yaygınlaşması bir taraftan kolaylıklar ve

özgürlükler getirirken diğler taraftan da güvenlik açıkları sebebiyle, elektronik ortamın ve sistemlerin kötüye kullanılması sorununugündeme getirmektedir (Aslay, 2017). Günümüzde siber tehdit ve siber saldırılar olarak nitelendirilen bu kötüye kullanımlar eskiden tek boyutlu ve bir kaynaktan başka bir kaynağa (bir devletten bir devlete, bir kullanıcıdan bir kullanıcıya) yönelik iken, günümüzde asimetrik ve çok boyutlu bir hal almıştır (Gürkaynak ve İren, 2011). Bu durumlar, siber güvenlik kavramının önemini ve bu ihtiyacın üzerine düşülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Bıçakçı, Ergün ve Çelikpala, 2015; Ünver, Canbay ve Mirzaoğlu, 2011).

1.7.1. Siber Tehditler

Tüm dünyada ve Türkiye’de siber uzayda meydana gelen gelişmelere paralel olarak siber tehditler de evrilmeye, gelişmeye ve değişmeye devam etmektedir (Güntay, 2017). Siber tehditler esas olarak beş gruba ayrılmaktadır. Bunlar; hizmetlerin engellenmesi, kötücül yazılımlar, virüsler, istem dışı elektronik postalar ve şebeke trafiğinin dinlenmesidir. Siber tehditler bilgi sistemlerine girilerek bigilerin izinsiz ele geçirilmesi, verilerin değiştirilmesi veya yok edilmesi, hizmetin engellenmesi, özel hayatın gizliliğini bozan veya devlet bilgilerini içeren dinlemeler yapılması amaçlarını barındırabilmektedir (Ünver vd., 2011).

Siber tehditler, kötü niyetli veya internet ve siber ortamı yanlış kullanan kişiler aracılığıyla, bireylere zarar verebildiği gibi ülkelere ve toplumlara da zarar verebilmektedir (Gürkaynak ve İren, 2011). Bu tehditler, siber savaş ve siber terörizm şeklinde devletlere, kamu kuruluşlarına ve şirketlere zarar verme potansiyeline sahiptir (Gürkaynak ve İren, 2011; Hekim ve Başbüyük, 2013; Yılmaz vd., 2015).

1.7.2. Siber Güvenlik

Günümüzde siber tehditler ve siber suçların artması sebebiyle devletler, kurumlar ve bireyler için siber güvenlik konusunun önemi her geçen gün daha fazla artmaktadır (Asyal, 2017; Öğün ve Kaya, 2013). Siber alandaki faaliyetlerin kolay ve arkada iz bırakmadan yapılabilir oluşu, terör örgütlerinin ve devletlerin ilgilerini çekmeye başlamıştır. Hatta kimi ülkeler siber saldırıları ve siber savaşları stratejik savunma ve rakibe zarar verme yöntemi olarak da görmektedir (Gürkaynak ve İren, 2011). Bu yüzden kurum ve kuruluşlar, ülkeler ve devletler siber güvenlik

alanlarında çalışmakta ve sistemlerini güvence altına almaya çalışmaktadırlar (Ünver vd., 2011).

Siber alan ya da siber uzay; birbirine bağlı sistemler, yazılımlar, donanımlar ve bireylerin etkileşimde buldukları elektronik ortam olarak ifade edilmektedir (Asyal, 2017; Gürkaynak ve İren, 2011). Siber saldırı ise bir hedefin bilgi ve iletişim sistemlerine, kritik yapılarına yönelik elektronik yollarla yapılan saldırılardır (Hekim ve Başbüyük, 2013). Siber güvenlik de siber alanda meydana gelen siber saldırılara yönelik savunma faaliyetlerini içermektedir (Bıçakçı, vd., 2015). Siber güvenlik bugünkü haliyle 1990'lı yıllarda bilgisayar mühendisleri ve yazılımcılar tarafından ağa bağlı bilgisayar ve sistemlerin güvenlik sorunlarını anlatmak için kullanılmaya başlanmış ve siber güvenlik ile ilgili yapılanmalar, hukuksal ve politik düzenlemeler, önlemler ülkelerin gündemlerine alınmıştır (Hansen, 2009; Ögün ve Kaya, 2013).

Siber saldırıların ve siber tehditlerin yalnız Türkiye içinde değil, aynı zamanda uluslararası boyutta yaşandığı için siber güvenlik önlemlerinin de, hem ulusal hem de uluslararası boyutta ele alınması gerekmektedir. Siber saldırıların ve siber tehditlerin etkili bir şekilde önlenmesi ve bu unsurlara karşı etkili bir savunma yapılabilmesi için, uluslararası işbirliğine gidilmelidir. Bu konuda Avrupa ülkelerine düzenlenen siber saldırılar sonrası Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Paktı veya Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası kuruluşlar zirveler düzenlemiştir (Gürkaynak ve İren, 2011). İlk olarak 23 Kasım 2001 tarihinde Avrupa Konseyi siber suçlarla mücadele hakkında bir zirve düzenlemiştir. Bu zirvede alınan kararlar, bu konuda ilk uluslararası antlaşma niteliği taşımaktadır. Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi, bu zirvede alınan kararlardan oluşmaktadır ve Türkiye'de bu sözleşmeyi kabul etmiştir (Hekim ve Başbüyük, 2013). Öte yandan dünyada Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Avrupa Ağ ve Bilgi Güvenliği Ajansı (ENISA) gibi uluslararası kuruluşlar ve örgütler çalışmalar yapmaktadır. Ancak uluslararası alandaki işbirliği Türkiye açısından henüz yeterli düzeyde değildir (Bıçakçı, vd., 2015; Servi ve Toğaloğlu, 2016).

Türkiye'de siber güvenliğin artırılması açısından çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar Siber Güvenlik Eylem Planları, Ulusal Bilgi Güvenliği Programı, Ulusal Bilgi Güvenliği Kapısı, Yasal Çalışmalar, Siber Güvenlik Müdahale Ekipleri ve Birimleri, Siber Güvenlik Tatbikatları, Konferanslar ve

Çalıştaylar ve de TSK bünyesinde icra edilen faaliyetler ve oluşumlar şeklinde sıralanabilir (Öğün ve Kaya, 2013).

Siber güvenliğin ulusal anlamda geliştirilmesi için atılması gereken adımları Ünver ve arkadaşları (2011) beş madde ile özetlemişlerdir. Bu maddeler:

1. Ulusal siber güvenlik mevzuatının geliştirilmesi
2. Teknik ve işlevsel tedbirlerin alınması
3. Kurumsal yapılanmanın oluşturulması
4. Ulusal kapasitenin geliştirilmesi ve farkındalığın artırılması
5. Uluslararası işbirliğinin sağlanması şeklindedir (Ünver vd., 2011).

1.8. SİBER MAĞDURİYET KAVRAMI

“Zorbalığın zorbalık yapan ve zorbalık yapılan taraf olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Siber zorbalıkta da durum bu şekildedir.” (Yiğit ve Seferoğlu, 2017: 24). Siber zorbalık uygulayan kişilerin siber zorba olarak adlandırıldığı gibi siber zorbalığa uğrayan kişiler de alanyazında siber mağdur (cyber victim) olarak nitelendirilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2012; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Günümüzde siber zorbalığın yayılması doğrudan siber mağduriyetin de artmasına sebep olmuştur.

Ayrıca bir başka dikkat çeken nokta ise siber zorbalık ile siber mağduriyetin arasında anlamlı ilişkinin bulunduğu ve siber zorbalığın siber mağduriyeti yordadığı araştırmalardır. Literatürde siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında ilişki olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Başka bir deyişle siber mağdur olan kişiler de siber zorbaca eğilimler gösterebilmektedir (Yiğit ve Seferoğlu, 2017).

1.9. SİBER MAĞDURİYETİ ÖNLEME, SİBER ZORBALIKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ

Siber zorbalığın günümüzde yaygınlaşması ve sıklıkla karşılaşılmaması nedeniyle bu durumun oluşturduğu zararlar son derece artış göstermiştir. Bu durum, siber mağduriyetin ve siber zorbalığın önlenmesine yönelik çalışmalar yapılmasını gerekli kılmıştır (Hinduja ve Patchin, 2012; Yiğit ve Seferoğlu, 2017). Bu çalışmaların yanında siber zorbalığa yönelik bireysel, çevresel, kurumsal ve toplumsal olarak baş etme stratejileri de bulunmaktadır (Aksaray, 2011; Korkmaz, 2016; Yiğit ve Seferoğlu, 2017).

1.9.1. Siber Mağdurlara Yönelik Stratejiler

Siber zorbalıkla etkili bir şekilde baş edilebilmesi için öncelikle internet ve elektronik cihazların kullanıcılarının gerekli önlemleri almaları gerekmektedir(Güngör, 2015; Alkan ve Sağiroğlu, 2018; Öğün ve Kaya, 2013). “İnsan unsuru, güvenlikle alakalı pek çok alanda olduğu gibi siber güvenlikte de en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir sistemde ne kadar güvenlik tedbiri alınmış olursa olsun, dikkatsiz bir kullanıcının sebep olacağı açıklara mağlup olma riski her zaman vardır” (Hekim ve Başbüyük, 2013).

Literatürde siber zorbalığa maruz kalanların ve çocukların yapabilecekleri aşğıdamaddeler halinde özetlenmiştir.

- İnternette kullanılanparolalar, kişisel bilgiler, PIN numaraları, telefon numaraları asla başkalarıyla paylaşılmamalıdır.
- Siber zorbalık durumunamaruz kalan çocukların bu durumu yebeveynleriyle paylaşarak gizli kalmaması sağlanmalıdır.
- Siber zorbaların mesajları okunmamalıdır.
- Siber zorbalardan gelen mesajlar silinmemeli, gerektiğinde harekete geçmek için kullanılabilir olmalıdır.
- Bilinmeyen kişilerden gelen gönderiler açılmamalıdır.
- Siber zorbalık yapan kişilere cevap yazılmamalıdır (Keith- Martin, 2005).

1.9.2. Ailelere ve Ebeveynlere Yönelik Stratejiler

“Bugünün genç internet kullanıcıları yetişkin bilgisinden ve denetiminden uzakta internet dünyası içinde yer almaktadırlar. Oysaki araştırmalar internet kullanımında yetişkin gözetiminin ergenler arasındaki riskli davranışları azalttığını ortaya koymaktadır” (Korkmaz, 2016: 80). Nitekim Chang ve arkadaşlarının (2015) yaptıkları araştırmada, ebeveyn aracılığı ve ebeveyn bağlılığı düşük olan ergenlerin siber zorbalığa uğrama ve internet bağımlısı olma ihtimalinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında Baykal’ın (2016) araştırmasında öğrencilerin siber mağduriyet ölçeğinden aldıkları puanlar ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu açıardan bakıldığında aileler; çocuklarının interneti, bilgisayarları ve elektronik aletleri ne kadar ve nasıl kullandıklarını bilmeli, çocuklarının siber ortamda ne yaptıklarıyla

ilgilenmeli ve onların bu cihazları kullanmaları ile ilgili sınırlar getirmelidirler (Korkmaz, 2016).

Çocukların ekran karşısında geçirdikleri sürelere sınırlar getirmek, onların elektronik olmayan faydalı ve eğlenceli etkinliklerle vakit geçirmelerine imkânlar sunmak, onların medya deneyimlerine rehberlik etmek riskleri tamamen ortadan kaldırmamakla beraber faydalıdır (Ulusoy ve Bostancı, 2014). Duerager ve Livingstone'nin (2012). Çocukların internet ve medyadan kısıtlanmalarıyla ilgili, 25 ülkeden 25 binin üzerinde 9-15 yaşları arasındaki çocukları kapsayan, çocukların aile aracılıkları ve internet güvenliklerinin ilişkisi üzerine yaptıkları araştırmasonucunda, çocuklarının internetteki tutum ve alışkanlıklarıyla daha fazla ilgili olan velilerin çocukları internette daha az çevrimiçi riske sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ancak velilerin getirdikleri sınırlamaların çocukların internet becerilerini de azalttığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca yine bu araştırmada ebeveynlerin internet filtreleri ve bloklama uygulamaları gibi programlar kullanarak çocuklarına yalnızca teknik aracılık (teknik mediasyon) yapmaları da onların internet ve sosyal medyada karşılaşacakları riskleri tamamen ortadan kaldırmadığı saptanmıştır. Bu yüzden çocuklara yönelik kısıtlamalara gitmek yerine onlara ebeveysel aracılık yapmaları, yani ebeveynlerin çocuklarının medya ve internet kullanımında onlara bu kullanımlarla ilgili doğru ilişkiler kurmalarında yardımcı olmaları gerekmektedir (Duerager ve Livingstone, 2012).

Bu doğrultuda çocuklara ve internet kullanıcılarına yönelik kısıtlamaların çok da faydalı olmadığı söylenebilir. Nitekim “Günümüzde internet temelli iletişim araçlarının kullanımının yasaklanması gibi bir durum çok da gerçekçi olmayacağından ve gençlere yarar yerine zarar vereceğinden etik ve kontrollü bilgisayar kullanımını özendirmek daha akılcı olacaktır” (Erdur Baker, 2013, s.292).

Alanyazındaki araştırmalar genel olarak incelendiğinde, siber zorbalığa yönelik ailelerin yapabilecekleri hakkındaki stratejiler şu şekilde özetlenebilir.

- Çocuklara internet ve elektronik medya kullanımına daha çok aracılık (mediasyon) ve rehberlik edilmelidir
- Çocukların internet, cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi cihazlarda neler yaptıkları bilinmelidir.

- Çocukların bu tür elektronik cihazları ve teknolojiyi kullanmaları ile ilgili sınırlamalar getirilmelidir. Ancak çocuğun medya ve internet kullanımını çok fazla kısıtlamak yerine,onlarla birlikte daha olumlu internet ve medya kullanımı deneyimleri yaşanmalıdır.
- Teknoloji hakkında daha fazla bilgi edinilmelidir.
- Bloklama ve filtreleme yazılımları kullanılmalıdır. Ancak unutmamalıdır ki bu uygulamalar ve velilerin yalnızca teknik yönde aracılık uygulamaları çevrimiçi riskleri tamamen ortadan kaldırmamaktadır.
- Çocuklara yalnızca teknik aracılık ya da kısıtlayıcı aracılık yapmak yerine onlara aktif aracılık uygulanmalıdır.
- Çocuklara gerçek hayatta başkalarıyla olan ilişkilerde nasıl davranması gerektiği öğretildiği gibi, onlara siber alanda da nasıl davranacaklarıöğretilmelidir.
- İnternet sağlayıcısından aile koruma paketleri hakkında bilgiler alınmalı ve gerekli durumlarda kullanılmalıdır.
- Çocuklarla interneti ve teknolojiyi nasıl kullanmaları gerektiği ile ilgili anlaşmalar yapılmalıdır.Nitekim bugün Avrupa’da aile sosyal medya sözleşmesi kullanılmaktadır. Sosyal medya kullanırken aile bireylerinin uymayı taahhüt ettiği maddeler bu sözleşmede yer almakta, çocuklar ve ebeveynler tarafından imzalanarak uygulamaya konulmaktadır.
- Çocuklarla samimi ilişkiler geliştirilmelidir ve dertleri olduğunda dinlenmelidir. Çocuklarla sorunlarını söyleyebilecekleri ilişkiler geliştirilmelidir (Erdur Baker, 2013; Hinduja ve Patchin, 2012; Korkmaz, 2016; Keith ve Martin, 2005; Ulusoy ve Bostancı, 2014; Yiğit ve Seferoğlu; 2017).

1.9.3. Okulların Uygulayabilecekleri Stratejiler

Günümüzde pek çok çocuk akran zorbalığı ve geleneksel zorbalıkla okullarda karşılaşmaktadır. Buna benzer olarak okullarda ve okul kaynaklı siber zorbalığa da maruz kalmaktadırlar. Bu durum okul personeli için de ilave güçlükler getirmektedir (Akraşay, 2011). Okulların siber zorbalığın önlenmesinde rolü büyüktür. Okulların rehberlik servisleri, okul idaresi, öğretmenler ve tüm okul personeli bu süreç için önem teşkil etmektedir (Hinduja ve Patchin, 2012; Keith and Martin, 2005; Korkmaz, 2016; Li, 2006).

Çocukların okuldaki yaşantılarının önemli bir kısmını, arkadaş çevreleri oluşturmaktadır. Bu yüzden arkadaşlarıyla olan ilişkiler ve bu arkadaşlardan öğrenilenler çocuklar için önemlidir. Okullarda, öğrencilerin akademik, sosyal ve kişisel alanlarda akranlarından yardım alması ile bu arkadaşlar ve akranlar arası doğal bağ faydalı olarak kullanılabilir. Nitekim bazı öğrencilerin ya da akranların belli ölçütlere göre seçilerek onlara temel yardım becerilerinin öğretildiği ve bu öğrencilerin arkadaşlarına akademik, sosyal ve kişisel alanlarda yardım ettiği sürece akran danışmanlığı denmektedir. Bu akran danışmanlığı öğrencilerin sorunlarını ve çatışmalarını çözmeye, belli becerileri kazanmalarında da faydalıdır (Aladağ ve Tezer, 2007). Dolayısıyla “hem siber hem de geleneksel zorbalık mağdurlarının en çok yardım aldıklarını söyledikleri kaynak arkadaşları olduğu için, akran grupları okul psikolojik danışmanları tarafından akran danışmanlığı programları kapsamında eğitilerek zorbalık mağduru olan arkadaşlarına nasıl destek olabilecekleri konusunda donanımlı hale getirilmelilerdir” (Topçu ve Erdur Baker, 2016, s. 139).

Okulların siber mağduriyetin önlenmesinde yapabilecekleri ile ilgili olarak alanyazındaki öneriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- Okullarda internet, cep telefonu ve elektronik cihazların kullanımı ile ilgili kabul edilebilir politikalar geliştirilmelidir. Bu politikalar uygulamaya kararlılıkla konmalı ve sürdürülmelidir.
- Zorbalığa yönelik tolerans gösterilmemelidir. Yalnızca sıfır tolerans politikası uygulamak yeterli değildir, unutulmamalıdır ki cezalar uygun olmayan davranışı yalnızca baskılamaktadır. Ancak bu davranışlara hoşgörü göstermek de doğru değildir.
- Okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrenciler siber zorbalıkla ve bu durumla başa çıkma yolları ile ilgili bilgilendirilmelidir.
- Okul yöneticileri geleneksel zorbalık ve siber zorbalıkla ilgili okul politikalarının öğretmenler, okul personeli ve öğrenciler tarafından anlaşılmasını sağlamalıdır. Şüpheli durumlar ile karşılaşıldığında bu durumu polise bildirmelidirler.
- Okul rehberlik servisi siber zorbalıkla ilgili farkındalık, önleme, müdahale ve politika oluşturma konusunda programların hazırlanması ve uygulanmasında lider rolü oynamalıdır. Okul psikolojik danışman ve

rehberlik uzmanları okul, veliler, toplum ve öğrenciler arasında gerekli iş birliği ve iletişimi sağlamada etkin olmalıdır.

- Öğretmen ve okul psikolojik danışmanları, sınıf rehber öğretmenlerisınıf içinde öğrenciler ile ilgili olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenciler tarafından kullanımı hakkında sohbet ederek bilgi edinmeli, fark ettikleri olumsuzları rehberlik servisiyle ve idareyle işbirliği içinde gidermeye çalışmalıdırlar.
- Veli toplantılarında siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilgili bilgilendirme ve bilgi alış verişleri yapılmalıdır.
- Okullarda çocuklara ve gençlere bilgisayar, internet ve diğer elektronik iletişim araçlarının güvenilir ve sorumlu bir şekilde nasıl kullanılacağı konusunda rehberlik edilmeli; gerekli hallerde başvurabilecekleri strateji, adres ve kaynaklar gösterilmelidir (Aksaray, 2011; Erdur Baker ve Kavşut, 2007; Erdur Baker, 2013; Hinduja ve Patchin, 2012; Keith ve Martin, 2005; Korkmaz, 2016; Topçu ve Erdur Baker, 2016).

2. İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL OKURYAZARLIK KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Toplumsal yaşam bireylerin birbirleriyle iletişimleri ile devam etmektedir ve iletişim toplumsal gelişmenin de vazgeçilmezidir. Bir iletişim modeli basitçe gönderici / kaynak, ileti, alıcı ve kanal olmak üzere dört temel unsurdan meydana gelmektedir (Bolat, 1996; Demirel, 2001). İleti (mesaj) ise kaynaktan alıcıya aktarılmak istenen duygu, düşünce, fikir ya da isteklerdir (Demirel, 2001; Ergin ve Birol, 2005). Günümüzde bireyler televizyon, dergiler, gazeteler, internet ve elektronik araçlar vasıtasıyla her gün pek çok ileti ile karşılaşmaktadır (Büyüksener, 2009; Kocadaş, 2004). Ayrıca, özellikle internet ve sosyal medyanın gelişmesiyle, bireyler her gün çok fazla bilgi kirliliğine maruz kalmaktadırlar (Yüksel, 2004). Bu yüzden bireyler, bu mesajları olduğu gibi kabul etmek yerine eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı da medya okuryazarlığı, eleştirel okuma ve düşünme, internet için eleştirel okuryazarlık gibi kavramlar gündeme gelmiştir(Altun, 2009; Özmen, 2018).

2.1. OKURYAZARLIK KAVRAMI

Okuryazarlık, ilk akla gelen anlamıyla bir alfabetik sistemi kodlama ve kod çözüme (decode) olarak tanımlanmaktadır (Aşıcı, 2009; Potur, 2014; Tüzel, 2012; Özdemir, 2007). Ancak geçmişte okuryazarlık yalnızca bu anlamda kullanılırken günümüzde farklı anlamlara da gelebilmektedir. Tüzel (2012)'in çalışmasından yola çıkarak Potur (2014) okuryazarlık kavramını alfabetik okuryazarlık, işlevsel okuryazarlık, eleştirel okuryazarlık ve yeni okuryazarlıklar olarak dört kategoride ele almıştır. Alfabetik okuryazarlık alanyazında geleneksel okuryazarlık olarak da adlandırılmaktadır (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010). Bu anlamda okuryazarlık kavramı geleneksel okuma-yazmadan ayrılmaktadır. Literatürde okuma-yazma becerisi olarak da adlandırılan geleneksel okuryazarlık; yazılı bir metni yazmaya yarayan semboller (alfabe) kullanma ve daha önce oluşturulmuş bu yazı sembollerini çözümleyerek anlamlandırma becerisinin ta kendisidir (Altun, 2005; Aşıcı, 2009; Aytaş ve Kaplan, 2017; Kurbanoglu, 2010). “Özetle, okuryazarlık, okuma ve yazma faaliyetinin eşliğinde kişinin yaşadığı hayatı ve bu hayat içinde nesne ve olayları algılayışı, anlaması ve sosyal hayatındaki bütün ilişkilere bir anlam yüklemesi ile ilgili bir kavramdır” (Aşıcı, 2009: 11).

Öte yandan bir deteknolojide yaşanan gelişmelerin sonucunda yepyeni bir anlam kazanan okuryazarlık terimi gündeme gelmiştir. “Okuma yazma bilmek yazılı metinlerin çözümlenmesi anlamına gelmekteyken okuryazarlık internet, teknoloji, görsel metinler, medya, bilgi vb. bir alanda bilgi sahibi olma ve söz konusu alanlardaki bilgiyi anlamlandırabilme yetisini ifade etmektedir.” (Aytaş ve Kaplan, 2017, s.292).

“Bilgisayarlar ve İnternet başta olmak üzere bilgi teknolojilerinin günlük hayata girerek bilginin dağıtımına zaman ve mekân olarak bağımsız boyutlarda katkıda bulunması ‘yeni okuryazarlık türlerini’ ortaya çıkartan tartışmaları başlatmıştır” (Önal, 2010: 106). Bu okuryazarlık türleri alan yazında genel olarak aşağıda açıklanmaktadır.

2.2. OKURYAZARLIK KAVRAMININ OKUMA YAZMA BECERİSİNDEN (GELENEKSEL OKURYAZARLIK) FARKLARI

Kurudayıoğlu ve Tüzel (2010), kavramların daha net anlaşılabilmesi için okuma-yazma ve okuryazarlık kavramları arasındaki farkları şu maddelerle ortaya koymuşlardır:

- Okuma-yazma kod çözmeye dayalıdır, okuryazarlık kavramı ise anlamlandırmayadaya dayalıdır. Başka bir deyişle okuma yazma becerisi alfabetik çözümlenmeye dayanırken okuryazarlık becerisi karşılaşılan görsel, işitsel, yazılı herhangi bir mesajı bulunduğu zemine, kanala; sahip olduğu bağlama, olaylara, özelliklere; mesajın gönderildiği kaynağa ve tarihsel zamana göre anlamlandırabilme becerisini içerir.
- Okuma-yazma bir kategori, okuryazarlık ise bir derece belirtir. Okuma yazma becerisine bir birey ya sahiptir veya değildir. Ancak okuryazarlık becerisine ne derece sahip olduğu söz konusudur. Nitekim okuryazarlık düzeyi uygun ölçme araçlarıyla ölçülebilmektedir.
- Okuma-yazmanın simge sistemi basılı ortamdaki harfler; okuryazarlığın simge sistemi ise her şey olabilmektedir. Okuma yazma becerisi bir harf sistemine dayalıdır, dolayısıyla bir metni çözümlenebilmek için o metnin yazıldığı harf sistemini bilen kişiler o metni anlayabilirler. Ancak okuryazarlık için insanın düşünebildiği tüm bilgi, beceri, sosyal norm ve örüntüler önemlidir.
- Okuma-yazma becerisinin durağan tanımlaması yapılmıştır, fakat okuryazarlık becerisinin tanımlanmasına hala devam edilmektedir.

2.3. OKURYAZARLIK TÜRLERİ

“Çağımızda geleneksel okuryazarlığın yanı sıra, teknolojik gelişmeler doğrultusunda, görsel okuryazarlık, medya okuryazarlığı, sinema okuryazarlığı, televizyon okuryazarlığı ve bilgisayar okuryazarlığı gibi okuryazarlık türleri ortaya çıkmıştır” (Tüzel, 2010: 691). Aşağıda bu okuryazarlık türlerine dair bilgilere yer verilmektedir.

2.3.1. Medya Okuryazarlığı

Latince orta, ortadaki anlamına gelen “medius” kelimesine dayanan medya kelimesi kitle iletişim veya iletişim ortamı anlamına gelmektedir (Oxford Wordpower Dictionary, 2012; Yurtbaşı, 2007; www.tdk.gov.tr, erişim: 24.04.2019). Televizyon, gazete, dergiler ve her türlü medya aracının gelişmesi ile bireyler her gün bu ortamlardan gelen pek çok mesaj ile karşı karşıya kalmaktadır (Şeylan, 2008). Bu mesajların artması medya okuryazarlığı kavramını ve ihtiyacını gündeme getirmiştir (Potter, 2018; Silverblatt, Smith, Miller ve Brown, 2014). Livingstone (2003) medya okuryazarlığını çeşitli medya kaynakları zarfındaki mesajlara erişme, bu mesajları analiz etme, değerlendirme ve oluşturma becerisi olarak tanımlamıştır. Potter (2018) ise medya okuryazarlığını karşılaşılan mesajların anlamlarını açığa çıkarmakta, işlemekte ve yorumlamakta etkin bir şekilde kullanılan bakış açıları bütünü olarak tanımlamıştır. Altun (2008: 1)’a göre medya okuryazarlığı “çeşitli biçimlerde mesajlara ulaşma, analiz etme, değerlendirme ve iletme yeteneği” dir.

İnsanlar günlük hayatlarında, resmi, sosyal ve dini sebeplerle kayıt tutma ihtiyaçları olmuş ve bu sebeple yazıyı kullanmışlardır. Bilinen en eski yazı olan Antik Mısır resim yazısı olmakla beraber alfabetik yazı olarak bulunan ilk kaynak Sümerler’e ait Güney Mezopotamya’da bulunan Uruk şehrinin yazılı kaynaklarını bulduran tabletlerdir (Meggs ve Purvis, 2006; Özbay, 2005). Önce gazete ve dergi gibi basılı materyalleri kapsayan medya; telegraf, radyo televizyon gibi araçların icadı ile araçlarında çoğalma ve farklılaşma yaşanmıştır (İşlek, 2012). Milattan önce ve sonrasını kapsayan bir dönemde ise Roma hükümeti bilinen ilk günlük gazete olan “Acta Duirna” yı yayımlamıştır (Wright, 2016). 17. yüzyılda gazete kavramının bugünkü şekliyle ortaya çıkmasından sonra yakın zamana kadar medya kavramının bel kemiğini oluşturan gazeteler, yerini televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarıyla paylaşmak zorunda kalmışlardır (Meggs ve Purvis, 2006; Kuyucu, 2012). Buna paralel olarak 90’lı yıllarda Türkiye’de başlayan medyanın özelleştirilmesi sayesinde, çok sayıda radyo ve televizyon kanalları faaliyet göstermeye başlamış ve kitle iletişim araçları medya ağının önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Kuyucu, 2012).

Türkiye’de medyanın durumu incelendiğinde; insanların hala internet haricindeki medya araçlarını aktif olarak kullandığı görülmektedir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun 2018 Nisan ve Mart ayı içerisinde Türkiye’nin 26 ilinde

gerçekleştirdiği 15 yaş ve üzeri 2.600 katılımcıyı kapsayan televizyon izleme eğilimleri araştırmasında sunulan verilere göre, Türkiye’de ortalama günlük televizyon izleme süresi 3 saat 34 dakikadır. Ayrıca en çok izlenen programlar 2018 yılında haberler, yerli diziler ve spor programları olmuştur (RTÜK, 2018). Öte yandan Basın İlan Kurumu’nun Türkiye İstatistik Kurumu ile hazırladığı 2017 yılına ait verileri içeren 2018 yılı raporuna göre; Türkiye’de 2017 yılında toplam gazete tirajı 1.559 iken dergi tirajı ise 102’dir. (www.bik.gov.tr, erişim: 04.06.2019) Öte yandan 6-18 yaş arası çocukların bu dönemdeki yaşamlarının, uyku haricindeki en büyük kısmını medya araçları karşısında geçirdikleri belirtilmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010).

Türkiye’ye ve dünyaya ait veriler incelendiğinde; medyanın insanlar üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğu anlaşılmaktadır. Medya ağının gelişmesi ve insanların medyaya kolayca ulaşabilir hale gelmesi insanların her gün medya aracılığıyla çok sayıda mesajla karşılaşmasına sebep olmuştur. Bu karşı karşıya kalınan mesajlar bireylerin davranışlarını, kararlarını ve konuşmalarını etkilemeye başlamış ve bu durum medyadan gelen mesajları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilme becerilerini içeren, medya okuryazarlığı ve eğitimi kavramlarını gündeme getirmiştir (Karaman ve Karataş, 2009; Korkmaz ve Yeşil, 2011; Önal, 2007; Şahin, 2011).

Türkiye’de medya okuryazarlığı çalışmaları 2000’li yıllardan itibaren yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda giderek önem kazanan iletişim ve medya konusunun görüşülmesi adına Radyo ve Televizyon Üst Kurulu organizasyonu, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile TRT’nin katkılarıyla 2003 yılında düzenlenen İletişim Şurasında özellikle çocukların zararlı yayınlardan korunabilmesi için Avrupa birliğine uyumlu çalışmaların başlatılması kararı alınmıştır. Buna paralel olarak RTÜK bu konuyu gündeme alarak 2004 yılında üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının katıldığı Şiddeti Önleme Platformu’nda ilköğretim eğitim programlarında medya okuryazarlığı derslerinin eklenmesi ve gençler ile çocukların bu konularda bilinçlenmesi için uygun düzenlemelerin yapılması gerektiğini önermiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu da bu önerileri dikkate alarak 2006-2007 eğitim-öğretim yılında Türkiye Cumhuriyeti ilköğretim kademesindeki okullarda seçmeli medya okuryazarlığı dersini 5 pilot okulda uygulanmaya başlamıştır. 2013 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı ve RTÜK arasında

öğrencilerde medya okuryazarlığı bilincinin gelişmesine yönelik iş birliği protokolü imzalanmıştır (www.medyaoakuryazarligi.gov.tr, erişim: 05.06.2019).

2.3.2. Görsel Okuryazarlık

Görsel okuryazarlık kavramı, görsel okuma veya görsel okuryazarlık şeklinde ilk kez 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında alanyazında yer almaya başlamıştır ve günümüzde sosyal medya ve internette yaşanan gelişmeler aracılığıyla insanlara sunulan görsellerin miktarının artması sonucu daha fazla önem kazanmıştır (Tüzel, 2010; Önal,2010). Görsel okuryazarlık da diğer okuryazarlık türlerinde olduğu gibi, gönderilen bir mesajın anlamlandırılması sürecini içermektedir. Bu anlamda görsel okuryazarlık, bireylere sunulan görsellerdeki elementlerin ve kümülatif etkilerinin, kastedilen anlama yönelik, biçimsel ve biçimsel olmayan bir şekilde analiz edilerek anlamlandırılma sürecidir. (Dondis, 1974) Alanyazında bu kavram pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır, ancak tek bir tanımda mutabık kalınmamıştır. Tüzel (2010, s. 693) alanyazındaki tanımları inceleyerek bu kavramı “iletişim sürecinde, görsel mesajlardan anlam üretebilme ve bilinçli görsel mesajlar oluşturabilme becerisi” olarak özetlemiştir.

2.3.3. Bilgi Okuryazarlığı

Bu kavram alanyazında ilk kez 1974 yılında kullanılmış ve daha sonra ABD’de yaygın bir şekilde 1980-1990 yılları arasında sıkça kullanılmıştır. Bundan sonra da dünyaya bu kavramın kullanımı yayılmış ve sıklıkla literatürde karşılaşmaya başlanmıştır (Mackey ve Jacobson, 2011; Kurbanoglu, 2010). Önceleri kütüphanecilik ve kitaplarla daha çok ilintili olan bu kavram, teknolojideki gelişmeler sayesinde bilginin var olduğu her yeri ilgilendirmeye başlamıştır (Riedling, 2008; Mackey ve Jacobson, 2011). Bilgi okuryazarlığı kavramı ilk ortaya atıldığı yıllarda yalnızca bilgiyi bulma ve kullanma becerisi olarak tanımlanırken (Kurbanoglu, 2010), daha sonra bilgiye ulaşılması, bilginin eleştirel düşünme süreci ve problem çözme becerileri ile analiz edilmesi, ulaşılan bilginin kaynaklarının ve niteliğinin değerlendirilmesi ve doğru bir biçimde kullanılması süreç ve becerilerini de içeren bir hale gelmiştir (Altun, 2005; Doyle, 1992; Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010; Kurbanoglu, 2010; Mackey ve Jacobson, 2011; Riedling, 2008).

2.3.4. E-Okuryazarlık

Günümüzde yalnız basılı metinler değil, çerçevesinde pek çok görsel ve işitsel ürünü de barındıran ve elektronik ortamda mevcut olan metinler de bulunmaktadır. Söz konusu olan bu e-metinler, eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilip doğru anlamlandırma becerisini gerektirmektedir (Altun, 2003). Çağımızda e-kitaplar, e-dergiler, e-romanlar ve elektronik ortamda okunabilen çeşitli eserler mevcuttur. Bu eserlerin doğru şekilde anlamlandırılabilmesi için e-okuryazarlık kavramı son derece önem arz etmektedir. (Altun, 2003). Elektronik okuryazarlık, “En genel anlamda elektronik ortamda yer alan iletileri anlamlandırma ve elektronik ortama yönelik ileti oluşturma süreci” olarak tanımlanmaktadır (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010,s. 294).Elektronik okuryazarlık bir bireyin elektronik ortamda karşılaştığı bilgileri doğru anlamlandırmasına yaramaktadır (Altun, 2005). Örneğin Türkiye’deki herhangi bir okulda öğrencilerin notları ve devamsızlık bilgileri elektronik ortama (e-okul sistemi) öğretmenleri tarafından girilmekte ve bu notları ve devamsızlık bilgilerini veliler görebilmektedir. Dolayısıyla etkin bir vatandaş ve etkin bir veli olmanın yolu da etkin bir e-okuryazar olmaktan geçmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010).

2.3.5. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık

2.3.5.1. Eleştirel Okuryazarlık

Eleştirel okuryazarlık, okuma ve anlamlandırma süreçlerinde okuyucunun aktif katılımcı olarak görüldüğü, alınan mesajların eleştirel ve sorgulayıcı bakış açısıyla değerlendirildiği, alıcı ve kanal ile güçlü bağ kurulduğu okuryazarlık türüdür (Aşıcı, 2009; Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010; Luke, 2000; Potur, 2014, Tüzel, 2012) Eleştirel okuryazarlık, diğer okuryazarlık türleri gibi eleştirel düşünme becerisini de gerektirmektedir (Özensoy 2011).

Eleştirel okuryazarlık becerisi bir metinde hangi düşünce ve bakış açısının sunulduğunu anlamayı gerektirir ve internet okuryazarları da bu beceriye hâkim olmalıdırlar (Aktay ve Dal, 2015). Bu açıdan bakıldığında eleştirel okuryazarlık becerisinin gerektirdiği eleştirel düşünme becerilerinin, internet için de gerekli olduğu söylenebilir. Zira eleştirel düşünme becerileri; bir düşünce, fikir ve durumla karşılaşıldığında neye inanacağına, nelerin yanlış olabileceğine ve hatta nelerin doğru olabileceğine karar verme ile olumlu ve olumsuz açılarından bu düşünce ve

durumları değerlendirerek ayırt etme becerilerini içermektedir (Ennis, 2011; Gültekin, 2013). Bu doğrultuda internet kullanıcıları da internet üzerinde gördükleri, işittikleri ve okudukları unsurları olduğu gibi kabul etmek yerine, sorgulayarak kendilerine sunulan farklı bakış açılarını görmeleri ve anlamını kendileri yapılandırmaları gerekmektedir (Aktay ve Dal, 2015). O halde söylenebilir ki internet için eleştirel okuryazarlık becerisi eleştirel düşünme ve eleştirel okuryazarlık becerilerini gerektiren bir beceridir.

Günümüzde internet çok sık ve yaygın bir biçimde kullanıldığı için, eleştirel okuryazarlık kavramı internet açısından da gündeme gelmiştir. İnsanlar internette her gün çok sayıda mesaj ve uyararla karşılaşmaktadırlar ve bu uyarıları olduğu gibi kabul etmek yerine eleştirel ve sorgulayıcı bir biçimde değerlendirmeleri gerekmektedir (Aktay ve Dal, 2015; Livingstone, 2008). “İnternette oluşturulan içeriğin en önemli amaçlarından biri içeriği oluşturan kişi, grup ya da kurumun bakış açısı doğrultusunda oluşturduğu metin aracılığıyla okuyucuyu ikna etmektir. Bu nedenle internet ortamında yer alan içeriğin doğru anlamlandırılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için eleştirel okuryazarlık önemli bir rol üstlenmektedir” (Aktay ve Dal, 2015, s. 188).

2.3.5.2. Eleştirel Düşünme

Eleştirmek kelimesi, bir düşünceyi, bir eseri, bir yargıyı inceleyerek doğruluk veya yanlışlığını ortaya çıkarmak ve gerçek değerini belirtmek, tenkit etmek olarak tanımlanmaktadır(www.tdk.gov.tr, erişim: 12.01.2019). Eleştirel düşünme ise “felsefe ve psikoloji gibi iki ana disiplinin inceleme alanındadır” (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006, s.194). Eleştirel düşünme kavramının ilk ortaya çıkışı Antik Yunan Filozofu Sokrates’e dayanmaktadır. Eleştirel kelimesinin İngilizce karşılığı, “critical” kelimesi, ayırt etme ve yargılama anlamına gelen Yunanca “kritikos” kelimesinden, Latince’ye “kritikus”olarak geçmiştir. Diğer pek çok Avrupa dillerinde de Yunanca kökenli bu kelime kullanılmaktadır (Kaya, 1997, akt. Seferoğlu ve Akbıyık, 2006).

Alanyazında eleştirel düşünmenin pek çok tanımı mevcuttur. Örneğin Kurt ve Kürüm bu kavramı (2010, s.21), “Eleştirel düşünme, olayların nedenleri ve sonuçlarını geçerli ve güvenilir verilere dayandırarak açıklamaya çalışan ve temelde “neden” sorusuna yanıt arayan bir düşünme becerisidir” şeklinde tanımlarken, Ennis (2011) eleştirel düşünmeyi, neye inanacağına veya ne yapacağına karar vermeye odaklanan mantıklı ve yansıtıcı düşünme becerisi olarak tanımlamıştır Gültekin

(2013) ise eleştiri kelimesinin Yunanca ve Latince'deki karşılıklarıyla Arapçadan Türkçeye geçmiş olan “tenkid” kelimesinin ortak yönlerine dikkat çekmiş ve bu dillerin tamamında bu kelimenin ayırt etme manasına vurgu yaptığını belirtmiştir.

Lipman’ a (1987) göre eleştirel düşünmede üç unsur önemlidir:

- Eleştirel düşünme belirli ölçüt / kriterlere göre olmalıdır.
- Bireyin kendi hatalarını görüp düzeltme becerisini (self-corective thinking) gerektirir.
- Düşünülen içeriğin hassas ve özenli düşünülmesi gereklidir.

Gültekin (2013, s.17), eleştirel düşünme kavramının yalnızca olumsuzlukları kapsamadığını belirterek bu kavramı “Bir olayın, durumun, düşüncenin sadece yanlışlarına, eksiklerine değil, aynı zamanda olumlu, güçlü ve mantıklı yönlerine de işaret eder.” şeklinde özetlemiştir. Bu açılarından bakıldığında eleştirel düşünme, edinilen bilgiyi olduğu gibi kabul etmek ya da sadece kendi açısından değerlendirmek yerine nesnel olarak analiz edilmesini içermektedir. Ayrıca bu bilginin kaynağının ve bu bilgiye yönelik düşünceyi oluşturan inanç, önyargı ve yanlış bilgilerin değerlendirilerek, hareket edilmesi becerilerini içeren bir süreci ifade etmektedir (Bilgin ve Şenşekerci, 2008;McPeck, 2017). Sonuç olarak alanyazındaki tanımlar incelendiğinde analiz, muhakeme, değerlendirme, ayırt etme, kanıta dayalı düşünme,eleştirel düşünmenin ortak noktaları olduğu görülmektedir (Gültekin, 2013).

Bunun yanında alanyazında eleştirel düşünme becerilerinin oldukça önemli olduğu ve toplumdaki her yaştaki bireylere, bu becerinin kazandırılması gerektiği savunulmuştur (Alkın-Şahin, Tunca ve Ulubey, 2014; Gültekin, 2013; Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz 2008; Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Örneğin bu konuda Gürkaynak ve arkadaşları (2008, s.5) “Eleştirel düşünme becerilerine ve tutumlarına sahip çocuklar ve gençler yetiştirilebilmesi ve bunun, örgün eğitim sistemi içinde nasıl yapılabileceği konularına ayrıntısı ile eğilebilmek için, eleştirel düşünme tutum ve becerilerinin neden önemli olduğu üzerinde durmak gerekir.” şeklinde eleştirel düşünmenin öğretiminin önemini belirtmişlerdir. Nitekim bilgi çağında yaşanan gelişmelere paralel olarak, bireyler; daha hızlı ve etkili karar verme, bilinçli ve doğru tercihlerde bulunma, araştırma yapma ve eleştirel düşünme becerilerine sahip olma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Alkın-Şahin, Tunca ve Ulubey, 2014).

2.3.5.3. Öğretim Programlarında Eleştirel Düşünme

Bilgi çağı ile birlikte toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarında değişimler yaşanmıştır. Sürekli değişen ve gelişen bilgi birikimi karşısında bireye yalnızca bilgi aktarmak yerine, bireylere öğrenmeyi öğrenme becerileri kazandırmanın önemi artmıştır (Çalık ve Sezgin, 2005; Erdem ve Demirel, 2002; Yeşilyaprak, 2012). Böylece eğitimde ezberci ve konu merkezli yaklaşımlar yerine öğrenciyi temel alan yaklaşımlar öne çıkmaya başlamıştır. Eleştirel düşünme ve eleştirel okuryazarlık kavramları da bu durumlara paralel olarak önem kazanmıştır. Bu yüzden bilgi çağında eğitim;“eleştirel düşünmeye, iletişime ve problem çözme becerilerine odaklanmalıdır. Eğitim süreci, yeni sorun ve fırsatlar ortaya çıktığında, bireyleri açık ve eleştirel düşünmeye hazır hale getirmelidir” (Garner, 2002, akt., Çalık ve Sezgin, 2005, s. 61).

Türkiye’de dünyada yaşanan değişim ve gelişmelerin paralelinde 90’lı yıllardan sonra, öğretim programları ve ders materyallerine ilişkin değişim başlamış ve eleştirel düşünme becerilerinin öğretimi de gündeme gelmiştir. 2005 yılından itibaren uygulamaya giren yeni eğitim programıyla; öğretmenlerin öğrencilere daha fazla rehberlik ettiği, öğrencilere bilgi ve becerilerin öğrenci merkezli tekniklerle öğretilmeye başlandığı bir süreç başlamıştır. Dolayısıyla bu eğitim programında eleştirel düşünme becerilerini gerektiren kazanımlar da sunulmuştur (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2008).

Eğitim programlarında yer alan eleştirel düşünmeye yönelik kazanımların öğrencilere aktarılmasında, yalnızca eğitim öğretim süreçleri değil, bu süreçte rehber ve lider konumundaki öğretmenlerin, yetiştirilme süreci içerisinde eleştirel düşünme becerilerine sahip olmalarına yönelik çalışmaların etkili olacağı belirtilmektedir (Alkın, 2012). Zira sınıf ortamında öğretmen davranışları, eleştirel düşünmeyi destekler biçimde olmadığı sürece, öğretim programlarında yer alan kazanımların etkili bir şekilde öğrencilere aktarılması mümkün olmayacaktır (Alkın-Şahin ve Gözütok, 2013).

2.3.5.4. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlığın Bilgi Toplumu ve Bilişim Kültürü ile Bağı

Kitle iletişim araçları, elektronik haberleşme cihazları, internet ve siber ağların gelişmesiyle insanlar, kurum ve kuruluşlar, devletler ve toplumlar birbirlerinden ve

olaylardan çok hızlı bir şekilde haberdar olmaya başlamıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu haberdarlık ve bütünleşme toplumların ve ailelerin kültürel ve sosyal yapısını, insanların yaşam tarzlarını ve düşünce sistemlerini değişime uğratmıştır (Balay, 2004; Gözgu ve Mutioğlu, 2012).

Bilgi (enformasyon) verilerin işlenerek karar verici için anlamlı ve kullanışlı hale gelmesidir. Veri (data) ise, belirli bir amaca hizmet eden ya da etmeyen, işe yarayan ya da yaramayan, her tür ham gerçekler, unsurlar, değerler, görüntü ve seslerdir. Başka bir ifadeyle bilginin işlenmemiş haline veri denmektedir (Şahin, 2006). Bilgi sistemlerinin ve bilgi teknolojilerinin ilerlemesiyle, bilgiye ulaşma hızı ve ulaşılan bilginin sınırları artmış ve içinde bulunulan çağa, bilgi çağı denmeye başlamıştır. Bu bilgi çağının öngördüğü, bu çağın imkânlarını doğru kullanabilen toplumlara ise bilgi toplumu denmektedir. Bu toplumlar çok hızlı bir şekilde bilgiye erişebilmektedirler ve en büyük özellikleri hızlı değişmeleridir (Balay, 2004; Tekeli ve Özoğlu, 2002; Ünal, 2009).

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile tarım ve sanayi toplumu olma özelliği değerini yitirmiştir. 1980'li yıllardan itibaren bilgi sistemleri önem kazanmaya başlamış, 1990'lı yıllarda bilgi teknolojileri hayatın her yönünde etkili olmaya başlamıştır (Şahin, 2006; Yılmaz, 1998). Bu değişimle beraber, sanayi ve tarım toplumlarındaki hammadde anlayışında değişmiştir. Veriler, hammaddelerin yerini alarak, bilgi üretimi önem kazanmıştır. Bu sayede bir toplumun ilerlemesinde bilgi üretmek ve bilgiyi doğru bir biçimde yönetmek en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Ülkelerin hammadde ve pazar algıları bu doğrultuda değişerek, mekân ve somut hammadde ihtiyacı azalmıştır. Bilginin üretimi ve pazarlanmasının öneminin artmasıyla ülkeler hammadde ve pazar savaşı yerine bilgi üretimi ve bilgi pazarlaması üzerinde yarışmaya başlamışlardır (Şahin, 2006; Öğüt, 2003). Dolayısıyla hızlı ulaşılan, hızlı üretilen, bireylere sunulan ve hatta pazarlanan, çabucak tüketilen bu bilgi yığınlarının kontrol edilmesi çok güç bir hal almıştır (Dal ve Aktay, 2015; Şahin, 2006).

Öte yandan günümüzde en ücra köylerde bile rahatlıkla kullanılmaya başlayan internet ve sosyal medya sayesinde, her an herkese pek çok görsel, ses, haber, bilgi ve mesaj gönderilebilmektedir. Bu gönderilen bilgi ve mesajlar bireylerin algılarını, fikirlerini, davranışlarını ve kültürlerini değiştirmektedir (Gözgu ve Mutioğlu, 2012; Özarlan, 2014). Bu sayede günümüzde toplumların sosyal yapıları da hızla

değişmeye başlamış ve beklentiler de artmıştır (Gözü ve Mutoğlu, 2012). Bu teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânların neticesinde, bireylerde kolayca algı yönetimi oluşturulabilmekte ve bir grubun ya da toplumun düşünceleri ile oynanabilmektedir (Ceng, 2018; Babacan, Haşlak ve Hira, 2011).

Günümüzde insanlar bu bilgi ve gönderilere çok çabuk ulaşıp onları aynı hızda tüketebilmektedir. Bunun sonucunda bir konu dünya ve ülke gündemine çok hızlı bir şekilde oturmakta ve gündemden hızla uzaklaşmaktadır. İnsanların dinlediği şarkılar, izlediği dizi ve filmler, gördüğü haberler ve edindiği fikirler hızla değişebilmekte ve modası geçmektedir. Ayrıca bu hızlı tüketim ve çabuk erişim ile sunulan kültürel formlar, gençleri özgürleştirme potansiyeli taşımaktan ziyade, onları başatlaştırmış ve toplumu fikir ve yapı bakımından daha homojen bir hale getirmiştir (Güzel, 2006). Bu homojenleşme de gençlerin ve toplumun kolay manipüle edilebilir hale gelmesinde etkili olmuştur (Yamı, 2009).

Bilgi çağının getirdiği bilişim kültürü neticesinde, insanlar her bilgiyi internette aramaya başlamışlardır, ancak internette bulunan her bilgi doğru değildir. İnternette, internet haberciliğinde ve sosyal medyada oluşan bilgi kirliliği sonucunda bireyler doğruluğu kesin olmayan bilgilere itimat etmekte, ya da bu fikir ve inanışlar onların düşünce sistemlerini ve algılarını etkilemektedir (Aydın ve Eren, 2014; Tekeli ve Özoğlu, 2002; Yüksel, 2014). Bu durumu en az zararla atlatabilmek için bireyler eleştirel düşünme, eleştirel okuryazarlık ve dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmalıdırlar. Bu beceriler internetteki bilgileri ve mesajları yorumlamada, doğru anlamlandırmada, edilen bilginin doğruluğunu sınamada bireylere yardımcı olacaktır (Landbrook ve Probert, 2011).

2.3.5.5. Dijital Vatandaşlık ve İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık

“Anayasal ülkelerde, o ülkede yaşayanların devlet tarafından anayasada tanımlanmış haklardan yararlanmaları için o ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı kişilere vatandaş denilmektedir. Vatandaşlığa hak kazanma ve bu hakların bir parçası haline gelmesi ise vatandaşlığı ifade etmektedir” (Bayzan ve Çubukçu, 2013, s.149). Dijital vatandaşlık ise, kısaca topluma çevrimiçi olarak iştirak edebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda dijital vatandaşlar, interneti günlük alanlarda etkili ve düzenli bir şekilde kullanabilen kişilerdir (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2007). Dijital vatandaşlık algısına sahip bireyler internette, sosyal medyada ve tüm elektronik ortamlarda daha sorumlu davranmaktadırlar (Bayzan ve Çubukçu, 2013).

Dünyanın pek çok yerinde teknolojinin aynı hızda kullanılması, bilgiye her yerden çok hızlı bir şekilde ulaşılabilmesi, tüm dünyada dijital anlamda sınırları ortadan kaldırmış ve insanları her yerden aynı bilgilere ulaşabilir hale getirmiştir. Küreselleşme olarak özetlenebilecek bu süreç; ortak bir bilişim kültürü ve dijital vatandaşlık algısı oluşturulmasını gerekli kılmıştır (Bailey, Ribble ve Ross, 2004; Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2007; Türkoğlu, 2010).

Dijital vatandaşlar, yani interneti günlük alanda etkili, düzenli bir biçimde kullanan ve bu kullanımları sırasında sorumluluk duygusuna sahip olması beklenen bireyler, alan yazında iki gruba ayrılmışlardır. Bunlar dijital yerliler ve dijital göçmenlerdir. Dijital yerliler, teknoloji dünyasının içinde doğmuş ve teknoloji ile büyümüş gençlerdir. Bu gençler internetin, sosyal medyanın, elektronik cihazların günümüzdeki kadar aktif kullanılmadığı dönemi yaşamadıkları için bu dijital teknolojinin henüz oluşmadığı dünyayı bilmemektedirler. Ancak, teknolojiyi ve dijital dünyayı belirgin bir biçimde anlamaktadırlar. Öte yandan dijital göçmenler ise teknoloji ile sonradan tanışan ve yaşları daha büyük olan grupları ifade etmektedir. Bu gruplar teknolojiye ileri ilerlemeleri, daha eskiden beri gözlemlemiş olan ve yine teknolojiyi kullanan bireylerdir. Ancak genel olarak dijital yerliler kadar doğal bir biçimde kullanmadıkları görülmektedir (Ribble, 2015).

Dijital vatandaşlık 9 boyutta ele alınmaktadır. Bunlar (Ribble, 2011);

- 1. Dijital etik:** Dijital vatandaşların, dijital araçları nasıl ve ne zaman kullanacaklarını bilme ve uygulama becerileri,
- 2. Dijital erişim:** Her yerden hızlı bir şekilde dijital ortama erişebilmeleri ve etkili kullanabilmeleri,
- 3. Dijital iletişim:** Dijital ortamda bireyler ve kurumlarla bilgi alışverişini etkili bir biçimde yapabilmeleri,
- 4. Dijital kanun:** Dijital ortamda yapılan işlerin elektronik sorumluluğunun olduğu ve kanunlarla yaptırım altına alındığı
- 5. Dijital hak ve özgürlükler:** Dijital dünyada hangi hak ve özgürlüklere sahip olduğunu bilerek bunları kullanabilmek dijital hak ve özgürlükler,
- 6. Dijital sağlık:** Dijital dünyayı kullanırken kendinin ve başkalarının fiziksel ve psikolojik sağlıklarını koruyabilmek ve bu dünyanın getirdiği sağlık sorunlarının farkında olmak dijital sağlık,

7. **Dijital güvenlik:**Dijital dünyayı kullanırken kendisinin ve kullandığı dijital materyallerin güvenliğini sağlayabilmek dijital güvenlik
8. **Dijital ticaret:**Dijital ortamda uyulması gereken kuralları bilme ve uyma dijital kanun, etkili çevrimiçi alışveriş yapabilmek dijital ticaret
9. **Dijital okuryazarlık:** Dijital ortamda karşılaşılan bilgiyi, bu ortamdan gelen mesajları analiz ederek doğru bir şekilde değerlendirme ve doğru bilgileri paylaşabilme becerisi olarak tarif edilmektedir

İnternet için eleştirel okuryazarlık becerisi, hem tarifi hem içeriği bakımından dijital okuryazarlık becerileriyle uyumlu ve örtüşen özellikler göstermektedir. İnternet için eleştirel okuryazarlık, internet kullanıcılarının internette karşılaştıkları mesajları olduğu gibi kabul etmek yerine bu bilginin doğruluğunu, kaynağını, hangi amaca hizmet ettiğini analiz ederek değerlendirme becerilerini içeren bir süreçtir (Aktay ve Dal, 2015; Landbrook ve Probert, 2011). Dolayısıyla günümüz bireylerinin oluşturduğu dijital toplumda her fert internet için eleştirel okuryazarlık becerilerine sahip olmalıdır. Dijital vatandaşlık da bunu gerektirmektedir.

2.3.5.6. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlığı Gerekli Kılan Bazı Sebepler

2.3.5.6.1. Dijital Medyada Algı Yönetimi ve Manipülasyon

İnsanlık tarihi sürekli değişim ve gelişim içindedir. Ancak yalan ve kandırma insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar, devletler ve kuruluşlar birbirlerine üstünlük sağlamak adına kitlelerin, bireylerin ve toplumların olaylara, kişilere ve objelere karşı bakış açılarını, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu yöntemlerden birisi de algı yönetimidir (Gültekin, 2016, akt., Al, 2017; Özarslan, 2014).

“Algı duyuşsal verilerin anlamlandırılması sürecidir.” (Aydın, 2014, s. 24). Algılama sürecini, insanın kişilik özellikleri, geçmiş tecrübeleri, algılanan nesnelere özellikleri ve algılama ortamı etkilemektedir (Aydın, 2014). Buradan da anlaşıldığı üzere algılar çeşitli unsurlardan etkilenebilmektedir. İnternet ve sosyal medyadan gelen mesajlar için de aynı durum söz konusudur. Bu etkilenmeyi devletler, kurum ve kuruluşlar, şirketler ve insanlar kendi yararları doğrultusunda saptırma yoluyla kullanabilmektedirler (Özarslan, 2014; Özer, 2014; Karabulut, 2014).

“Duyu organları sayesinde çevresinde yaşanan olayları algılayan insan, bu sayede çevresini anlama yeteneğine sahip olmaktadır. Bu yeteneğine geçmişte

yaşadığı deneyimlerin de katkısı olmaktadır. Algı yönetimi çerçevesinde insanoğlunun çevresini algılama konusu; uluslar, ülkeler, hükümetler, askeri kurumlar ve işletmelerin ilgisini çekmektedir. Bu yapılar, hedefledikleri kitlelere yönelik algı oluşturma ve algı yönlendirme uygulamaları gerçekleştirebilmektedir.” (Bakan ve Kefe, 2012, s.19). Algı yönetimi psikolojik savaş yöntemlerinden biri olarak az veya çok, iç veya dış kaynaklı olarak çeşitli taraflarca bilinçli olarak bir plan dâhilinde kitlelerin algılarını kontrol etmek, yönlendirmek ve değiştirmek için de kullanılmaktadır (Özarlan, 2014).

“Son yıllarda siyasal iletişim sürecinin başarıya ulaşabilmesinde interaktif siyaset araçları kadar, algılama yönetimi tekniklerinden yararlanmak da önemli hale gelmiştir” (Özer, 2014, s.193). Devletler ve siyasi kurum ve kuruluşlar da algı yönetimi hususunda doğruları yanlış gösterme ya da yanlışları doğru gösterme gibi aldatma ve kandırmaları kullanmaktadır (Özer, 2011). Dolayısıyla küreselleşme yönünde ilerlemenin son derece hızlı gerçekleştiği bu dönemde diplomasi açısından algı yönetiminin anlaşılması çok önemlidir (Yıldız Özsalmanlı ve Pank, 2013).

Manipülasyon ise fotoğraf, ses, yazı, görüntü gibi verilere müdahale edilerek bilgilerin yanıltılmasıdır. Çağımızda internet ve sosyal medyada gerçekleşen gelişme ve değişimler dijital ortamda her an her bilginin ve verinin paylaşılabilmesine imkân vermiştir. Bu sayede siber uzay kontrolü güç bir hal almıştır. İnternette paylaşılan bilgiler sıklıkla fotoğraflara, videolara, ses dosyalarına ve yazı verilerine müdahale edilerek yanıltılmaktadır. Bu yanıltmalar yoluyla insanların algılarına müdahale edilmeye çalışılmaktadır. Böylece siyasetçilere, ülkelerin ve insanların itibarlarına, kurum ve kuruluşlara yönelik insanlarda yanlış algılar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kimi zaman bu insanlar, gruplar, ülkeler ve kurumlar üzerinde negatif bir algı oluşturulmaya, kimi zaman ise prestijleri artırılmaya çalışılmaktadır (Ceng, 2018; Karabulut, 2014; Yamı, 2009).

2.3.5.6.2. İnternette Bilgi Kirliliği

Her gün çeşitli amaçlarla, internete binlerce terabaytlık bilgi yüklenmektedir. Bu bilgiler kolayca saklanıp arama motorlarının hizmetine sunulmaktadır. Dolayısıyla internet kullanıcıları aradıkları konu ile ilgisiz, yanlış ve güvenilir olmayan birçok bilgiye de ulaşabilmektedirler. İnternet kullanıcılarının dünyanın her yerinden her an yüklenen bu enformasyon yığınlarıyla başa çıkması her gün daha da

güçleşmektedir. Bu durum bilgi kirliliği olarak adlandırılmaktadır (Fırat ve Kurt, 2015).

Medya alanında internetin hız ve serbestlik açısından avantajlı yapısı kullanıcılar tarafından tercih sebebi olsa da, haber alma ve bilgiye ulaşma bakımından bu mecradaki denetim yetersizliği ve yoğun kullanıcı yapısı bilgi kirliliğine zemin hazırlamıştır (Yüksel, 2014). İnsanlar bu bilgi kirliliğiyle başa çıkabilmek için, daha eleştirel düşünmeli ve internet için eleştirel okuryazarlık becerilerini kullanmalıdırlar (Aktay ve Dal, 2015). Bilgi kirliliğine mani olunması için, bilginin doğruluğu sorgulanmalı, bilgi tek kaynaktan alınmamalı ve karşılaştırılmalı, aynı konu hakkında farklı kaynaklardan veri alınabilmeli ve internet mecraları ve burada yayınlanan bilgiler denetime tabi tutulmalıdır (Yüksel, 2014).

3. KONU İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet ve internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin incelendiği bu araştırmanın bu bölümünde konu ile ilgili daha önce yapılmış başka araştırmalar incelenmiştir. Ancak konu ile birebir örtüşen başka bir araştırmaya alanyazında rastlanmamıştır. Bu bölüm yurt içinde ve yurt dışında yapılmış araştırmalar olarak ikiye ayrılmıştır.

3.1. Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar

Li (2006), 264 lise öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada; öğrencilerin yarısının daha önce akran zorbalığına maruz kaldıkları ve dörtte birinin de daha önce siber zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Araştırmada erkek öğrencilerin daha fazla siber zorbaca davranışlar gösterdikleri, kız öğrencilerin ise siber mağduriyete daha fazla uğradıkları belirlenmiştir.

Dehue, Bolman, Vollink ve Pouwelse (2012) araştırmalarında; ebeveynlik yaklaşımları ve ergenlerin siber zorbalık / mağduriyetleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada otoriter, buyurgan, hoşgörülü ve ihmalkâr ebeveynlik yaklaşımları ile zorbalarınzorbaca davranış alt boyutlarından talepkar hareketler ile mağdurların mağduriyet alt boyutlarından cevap verebilirlik alt boyutu arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu saptanmıştır.

Bauman, Toomey ve Walker (2013), 1441 lise öğrencisi ile yaptıkları araştırmalarında depresyon ve siber mağduriyet arasında anlamlı ilişkiler

saptarlarken, öğrencilerin cinsiyetlerine göre siber zorbalıkla intihar girişimleri arasında anlamlı ilişkinin olmadığını belirlemişlerdir.

Hinduja ve Patchin'in yaptıkları araştırmaya göre (2010) siber mağdurlar, hiç siber zorbalığa maruz kalmamış olanlara göre iki kat daha fazla intihar eğilimi göstermektedir.

Yine, Hinduja ve Patchin' in (2017) zorbalığı ve siber mağduriyeti önleme üzerine yaptıkları araştırmada; psikolojik sağlamlığın, siber zorbalığı önlemede etkili bir etmen olduğu belirlenmiştir.

Kenny, Sullivan ve Callahan (2017)siber zorbalık ve ergenlerin kendi vücutlarına yönelik memnunsuzluklarıyla ilişkisini araştırdığı araştırmasında, kendilerini fazla şişman olarak nitelendiren ergenlerin siber mağduriyet puanları diğerlerine göre daha fazla çıkmıştır.

Barlett ve Fennel'in (2018) araştırmalarında, çocuklarının internetteki davranışlarının farkında olan ebeveynlerin siber zorbalık suçuna ilişkin tahminleri daha pozitif çıkmıştır.

Zsila, Urban, Griffiths, Demetrovicsi'nin (2018) araştırmalarında, yüksek kızgınlıkla bağlantılı olumsuz içerikli zihinsel uğraş ile siber zorbaca davranışlar arasında pozitif yönlü ilişkilerin olduğunu tespit etmişlerdir.

Whittaker ve Kowalski'nin (2014) üniversite yaşlarındaki öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada, siber saldırgan yorumların hedeflerinin özelliklerinin siber zorbalık algılarını etkilediği saptanmıştır.

Öte yandan internet için eleştirel okuryazarlık konusu alanyazında yeni bir konu olduğu için bu araştırma ile birebir örtüşen bir araştırma henüz bulunmamaktadır.

Arke (2005)'in 34 lise öğrencisini kapsayan araştırmasında eleştirel okuryazarlık ile eleştirel düşünme arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Feuerstein (2006), Kuzey İsrail'deki 10-12 yaş arası öğrenciler üzerine yaptığı araştırmasında, i öğrencilerin medya okuryazarlığı deneyimleri ile eleştirel düşünme becerileri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulmuştur.

Scott ve Markert (1994) Tıp Fakültesi 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden oluşan 94 kişilik örnekleme sahip araştırmalarında, eleştirel düşünme becerileri ile klinik başarı arasında anlamlı ilişki tespit etmişlerdir.

Phan (2009) 164 psikoloji bölümü öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmasında, özyeterlik ile eleştirel düşünme arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu belirlemiştir.

Hemmati (2017)136 öğrenci ve 54 fakülte üyesini içeren araştırmasında, bilgi okuryazarlığı ile bilgi üretimi ve bilgi depolanması arasında anlamlı ilişki saptamıştır.

Raeis, Bahrami ve Yousefi (2013) 250 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında, bilgi okuryazarlığı ile yaratıcılık arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır.

3.2. Yurt İçinde Yapılmış Çalışmalar

İğdeli (2018), siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyi üzerine yaptığı araştırmaya işletme fakültesinde öğrenim gören 306üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda; siber zorbalık durumları cinsiyete, günlük internet kullanım sıklığına ve kullanılan sosyal ağ sayısına göre anlamlı olarak farklılaşmıştır. Sibermağduriyet durumları ise günlük internet kullanım sıklığına, kullanılan sosyal ağ sayısına göre anlamlı olarak farklılaşmıştır. Ayrıca bu araştırmada siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri, cinsiyete ve anne eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmıştır.

Sabancı (2018) araştırmasında, 849 ergenin %14,9 u siber zorba ve % 18,6 sının siber mağdur ve %8,9' unun ise hem siber zorba hem de siber mağdur olduğunu saptamıştır. Ayrıca bir bütün olarak akılcı olmayan inançlar, psikolojik sağlamlık ve psikolojik ihtiyaçların (başarı, başatlık, özerklik ve ilişki ihtiyacı) siber zorbalık ve mağduriyeti anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür

Yelci (2018) araştırmasında, öğrencilerin siber zorbalık düzeyleriyle saldırganlık düzeylerinin incelemiştir. Araştırmaya 497'si kız, 307'si erkek olmak üzere toplam 804 ilköğretim ikinci kademe öğrencileri katılmıştır. Araştırma sonucunda, saldırganlık düzeyinin siber zorbalığı yordadığı görülmüş ve öğrencilerin akademik başarıları arttıkça siber zorbalık ve siber mağduriyet, saldırganlık ve alt boyut düzeylerinin azaldığı saptanmıştır (Yelci, 2018).

Özbay (2013) araştırmasında, öğrencilerin interneti kullanma amaçlarına göre hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet puanları arasında ve kişinin kendisini internette bir başkası olarak tanıma durumuna göre hem siber zorbalık puanları hem de siber mağduriyet puanları arasında anlamlı farklılık olduğunu saptamıştır.

Baykal (2016),669 lise öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmasında, öğrencilerin siber mağduriyet ölçeğinden aldıkları puanlar ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğunu saptamıştır.Ancak siber zorbalık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında ilişki bulunmamıştır.

Serin (2012), ortaokul öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada internete internet kafelerden giren çocukların, internete ev, okul ve arkadaşının evinden giren çocuklardan daha fazla siber zorbalık davranışları gösterdiklerini saptamıştır. Öte yandan internete günde beş saat ve daha fazla bağlı kalan öğrencilerin, internete bundan daha az süre ile bağlanan öğrencilerden daha fazla siber zorbalık davranışlarında buldukları ve daha fazla siber mağdur oldukları bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre düşük sosyo - ekonomik çevredeki okullarda okuyan öğrenciler, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki okullarda okuyan öğrencilerden daha fazla siber mağduriyete uğradıkları saptanmıştır.

Akça vd.'nin (2015) Türkiye'nin yedi bölgesinden toplam 1400 ortaokul öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada, siber zorba ve kurban olma düzeyinin en yüksek olduğu ilin İstanbul, en düşük olduğu ilin ise Gaziantep olduğu belirlenmiştir.

Toraman ve Usta(2018)5, 6, 7. ve 8. Sınıfa giden 571 ortaokul öğrencisi üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında, öğrencilerin siber zorba olma düzeylerinin annelerin çalışma durumuna, anne ve baba eğitim durumlarına göre farklılık göstermediği, cinsiyete, sınıf düzeyine, gelir düzeyine, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma durumlarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Türkiyede internet için eleştirel okuryazarlık ve siber zorbalık ile ilgili bu araştırma ile birebir örtüşen araştırma bulunmamasına rağmen eleştirel okuryazarlık, eleştirel düşünme ve dijital okuryazarlık konuları ile ilgili araştırmalar mevcuttur.

Sabırlı ve Çoklar (2017) 232 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmalarında, kurum (ortaokul-lise) bakımından farklılaşma olmadığı ve sosyal ağ kullananların

kullanmayanlara göre daha yüksek internet için eleştirel okuryazarlık düzeyine sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Durak ve Seferoğlu (2016) Türkiye’de sosyal medya okuryazarlığı üzerine yaptıkları araştırmada yaş arttıkça internete erişim oranının azaldığını tespit etmişlerdir. Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısının aktif olarak sosyal medya kullandığını belirtildiği araştırmada, sosyal medya unsurlarının eğlence amaçlı kullanımından dolayı medya okuryazarlığı eğitiminde eğlence yaklaşımını temel alan programların hazırlanması önerilmiştir.

Kansızoğlu (2016), kırk beş Türkçe öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında; katılımcıların medya okuryazarlığını; medya mesajlarını analiz ederek yorumlama ve medyaya eleştirel bakma olarak tanımladıklarını tespit etmişlerdir. Bu katılımcıların ders tercihlerinde medyayı kullanma ve gelişen dünyaya uyum sağlama gibi amaçların belirleyici olduğu saptanmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı dersinin Türkçe öğretmenliği lisans programlarında yer almasını; temel beceriler, sosyal yaşam ve dil becerilerinin geliştirilmesi açısından gerekli gördükleri belirlenmiştir.

Sakallı (2015), dijital vatandaşlık ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen 294 Eğitim Fakültesi öğrencisini kapsayan bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada katılımcıların dijital vatandaşlık düzeyleri ile siber zorbalık eğilimleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır.

Alkın-Şahin ve Gözütok (2013) eleştirel düşünmeyi destekleyen öğretmen davranışları hakkında yürüttükleri ve fen ve teknoloji, sınıf, sosyal bilgiler, Türkçe, matematik branşlarından 383 öğretmeni kapsayan araştırmalarında, öğretmenlerin yüksek düzeyde eleştirel düşünmeyi destekleme davranışlarını gösterdiklerini saptamışlardır. Yine bu araştırmada katılımcıların kendilerini en yetersiz gördükleri alt boyutun bilginin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sorgulanması olduğu belirlenmiştir.

Acun, Demir ve Göz’ün (2010) Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde farklı bölümlerde birinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlilikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarında, öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlilikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasında orta düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu kısımda çalışmanın modeli, evren ve örnekleme, sayıtlı ve sınırlılıkları, veri toplama aracı ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler sunulmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. “Genel tarama modelleri çok sayıda elemandan oluşan bir evrende bu evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla bu evrenden alınan bir grup (örneklem) üzerinde yapılan tarama çalışmalarıdır” (Karasar, 2012, s.77). İlişkisel tarama modeli ise “İki ya da daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve / veya derecesini belirlemeye yarayan araştırma modelidir” (Karasar, 2012,s.81). Bu araştırmada lise öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin ilişkisi incelendiği için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılı içerisinde Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı meslek liselerinde öğrenim gören 9, 10, 11. ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden edinilen bilgilere göre evrende 10591 meslek lisesi öğrencisi bulunmaktadır.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Salant ve Dillman’ın (1994: 55) formülü kullanılarak homojen bir yapıda olmayan bu evren için % 95 güven aralığında, \pm % 5 örnekleme hatası ile gerekli örneklem büyüklüğü $n = 371$ olarak hesaplanmıştır. Anket sonuçlarından daha genel sonuçlara ulaşmak için anketler 450 öğrenciye uygulanmıştır. Ancak ölçme araçlarını eksik ya da hatalı dolduran 50 öğrencinin verileri değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı liselerden kolayda

örnekleme yoluyla seçilmiş 400 meslek lisesi öğrencisi oluşturmuştur. Örneklem grubunun demografik özelliklerine yönelik veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine, ailelerinin gelir düzeylerine ve bölümlerine göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	N	%
Erkek	299	74.8
Kız	101	25.3
Toplam	400	100
Yaş	N	%
14	59	14,8
15	64	16,0
16	69	17,3
17	116	29,0
18	92	23,0
Toplam	400	100
Bölüm	N	%
Elektrik	63	15.8
Metal	42	10.5
Motor	65	16.3
Bilişim	39	9.8
Mobilya	36	9.0
Çocuk Gelişimi	94	23.5
Henüz Bölüm Seçmemiş	61	15.3
Toplam	400	100
Ailelerinin Gelir Düzeyi	N	%
0-1500	163	40.8
1500-2500	111	27.8
2500-3500	83	20.8
3500+	43	10.8
Toplam	400	100
Sınıf Düzeyi	N	%
9. Sınıf	67	16.8
10. Sınıf	91	22.8
11. Sınıf	125	31.3
12. Sınıf	117	29.3
Toplam	400	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin % 25.3’ü kız (n=101) ve %74.8’ierkektir (n=299). Ayrıca yine aynı tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin % 14.8’i 14 yaşında (n=59), %16.0’ı 15 yaşında (n=64), % 17.3’ü 16 yaşında (n=69), %29’u 17 yaşında (n=116) ve % 23’ü 18 yaşındadır (n=92). Ek olarak katılımcılar; elektrik, mobilya, metal, motor, bilişim ve çocuk gelişimi bölümlerinde okumaktadırlar. Ayrıca henüz bölüm seçmemiş öğrenciler de bulunmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların %15,8’i

elektrik (n=63), % 10,5'i metal (n=42), % 16,3'ü motor (n=65), %9.8'i bilişim (n=39), % 9.0'ı mobilya (n=36), %23.5'i çocuk gelişimi (n=94) bölümlerinde okumaktadır. Katılımcıların %15.3'ü ise henüz bölüm seçmemiş olan öğrencilerdir (n=61). Aylık gelir düzeylerine göre bakıldığında ise öğrencilerin % 40.8'inin aileleri aylık 0-1500 tl gelir düzeyine (n=163), % 27.8'i 1500-2500 tl gelir düzeyine (n=111), %20.8'i 2500-3500 tl gelir düzeyine (n= 83) ve % 10.8'i ise 3500 tl ve üzeri gelir düzeyine sahiptir (n=43). Bunun yanında katılımcıların %16.8'i 9. Sınıf (n=67), %22.8'i 10. Sınıf (n=91), % 31,3'ü 11. Sınıf (n=125) ve %29.3'ü 12. Sınıf öğrencileridir (n=117).

3. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmada kullanılan veri toplama aracının ilk bölümünde öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik kişisel bilgi formu yer almaktadır. İkinci bölümde, lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerini ölçmek için Çetin, Yaman ve Peker'in (2011) geliştirdiği "Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği (SMZÖ)" yer alırken, üçüncü bölümünde, lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Aktay ve Dal (2015) tarafından geliştirilen "İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Ölçeği (İİEOÖ)" yer almaktadır. veri toplama aracının bir örneği Ek-1'de sunulmuştur.

3.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Kişisel bilgi formuyla öğrencilerin yaş, cinsiyet, ailenin gelir düzeyi, okul türü, sınıf düzeyi gibi bilgilerini betimlemek amaçlanmıştır.

3.2. SİBER ZORBA-SİBER MAĞDUR ÖLÇEĞİ

Çetin, Yaman ve Peker (2011) tarafından geliştirilen Siber Mağduriyet/ Zorbalık Ölçeği, siber zorbalık ve siber mağduriyet olmak üzere iki paralel formdan oluşmakta ve bu formlar yirmi ikişer soru içermektedir. Bu formda katılımcıların siber mağduriyet durumları "Bana yapıldı.", siber zorbalık durumları ise "Ben yaptım." şeklinde sunulan paralel formlarda yer alan "Daima (5)" dan "Asla(1)" şeklinde seçenekleri bulunan 5'li likert tipi ölçek aracılığıyla ölçülmektedir. İç tutarlık katsayıları ölçeğin geliştirildiği araştırmada hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet ölçekleri için 0.89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin siber zorbalık ve mağduriyet formu siber sahtecilik (SS), siber dilsel zorbalık (SDZ) ve kimliğini gizleme (KG) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. SZÖ'den yüksek puan

alınması siber zorbalık içeren eylemleri yapma eğilimine, SMÖ'den yüksek puan alma ise siber zorbalığa maruz kalma sıklığının yüksekliğine işaret etmektedir. (Çatin, Yaman ve Peker, 2011).

SMZÖ'den her bir alt boyut açısından da toplam puan elde edilebilmektedir. SMZÖ'nün faktör yapısını belirlemek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda toplam varyansın %46.38'ini açıklayan üç faktörlü yapı elde edilmiştir. 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 27., 28. ve 29. maddelerin yer aldığı siber sahtecilik (SS) boyutu toplam varyansın %17.6'sını açıklamaktadır. 2., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. maddelerin yer aldığı siber dilsel zorbalık (SDZ) boyutu toplam varyansın %15.51'ini açıklamaktadır. Üçüncü faktör olan kimliğini gizleme (KG) ise 10., 11., 12., 15. ve 16. maddeler yer almakta ve toplam varyansının %13.26'sını açıklamaktadır. Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen üç boyutlu yapıyı test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen uyum iyiliği indeksleri hem siber zorba (RMSEA=0,058, NFI=0,94, CFI=0,96, IFI=0,94, RFI=0,93, GFI=0,90 ve NNFI=0,96) hem de siber mağdur (RMSEA=0,056, NFI=0,95, CFI=0,97, IFI=0,95, RFI=0,94, GFI=0,91 ve NNFI=0,97) formunda üç boyutlu yapının uyum verdiğini göstermiştir. İç tutarlık güvenilirlik katsayısı hem siber mağdur hem de siber zorba formunun bütünü için 0,89 olarak bulunmuştur. Ayrıca iç tutarlık güvenilirlik katsayıları siber mağdur ve siber zorba formunda sırasıyla siber sahtecilik alt boyutu için 0.86 ve 0.83, siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0.80 ve 0.81, kimliğini gizleme alt boyutu için ise 0.68 ve 0.69 olarak rapor edilmiştir. Test-tekrar test güvenilirlik katsayıları siber mağdur ve siber zorba formunun bütünü için sırasıyla 0.85 ve 0.90; siber mağdur formunda siber sahtecilik için 0.87, siber dilsel zorbalık için 0.80 ve kimliğini gizleme için 0.69; siber zorba formunda ise siber sahtecilik için 0.86, siber dilsel zorbalık için 0.73 ve kimliğini gizleme için 0.72 olarak bildirilmiştir (Yaman ve Sönmez, 2015).

Bu araştırmada ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi tekrar edilmiş ve siber zorbalık ve mağduriyet ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı siber zorbalık için 0.90, siber mağduriyet için ise 0.92 olarak hesaplanmıştır.

Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ölçeği puanlanması ve değerlendirilmesi bu çalışmada grup aralık katsayısı ile hesaplanan düşük siber zorbalık, orta siber zorbalık ve yüksek siber zorbalık değerleri şeklinde belirlenen ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi için alınabilecek maksimum

puan 5, minimum puan ise 1'dir ve 3 grupta incelenmek istenmiştir. Grup aralık sayısı 1.333 olarak hesaplanmıştır $((5-1)/3=1.333)$. Buna göre, öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri için; 1-2.33 düşük düzey, 2.33-3.67 orta düzey ve 3.67-5 ise yüksek düzey olarak belirlenmiştir. Buna göre SZÖ'den alınan puanların aritmetik ortalaması 1-2.33 puan arasındaysa teste tabi tutulan öğrenciler düşük düzey, 2.33-3.67 arasındaysa orta düzey, 3.67-5 arasındaysa yüksek düzey siber zorbaca davranış eğilimi göstermektedir yorumu yapılmaktadır. Aynı şekilde SMÖ'den alınan puanların aritmetik ortalaması 1-2.33 puan arasındaysa teste tabi tutulan öğrenciler düşük düzey, 2.33-3.67 arasındaysa orta düzey, 3.67-5 arasındaysa yüksek düzeyde siber zorbalığa maruz kaldıkları yorumu yapılmaktadır.

3.3. İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL OKURYAZARLIK ÖLÇEĞİ

Bu çalışmada lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Aktay ve Dal'ın geliştirdiği (2015) "İnternet İçin eleştirel Okuryazarlık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini belirlemek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin 27 madde ve tek faktörden oluşan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile 27 maddeden oluşan modelin uyum indeksleri incelenmiştir. DFA'da faktörde yer alan maddelerin 0.52 ile 0.84 arasında standart çözüme sahip olduğu görülmüştür. DFA sonucunda SRMR=0.046, RMSEA=0.062, RMR=0.046, AGFI=0.85, GFI=0.87, NFI=0.84, NNFI=0.89 ve CFI=0.90 uyum indekslerine sahip olduğu bulunmuştur. χ^2/sd oranı ise $(875.98/322=2.72)$ olarak elde edilmiştir. χ^2/sd oranı 2 ile 3 arasında bir değerde olduğu için kabul edilebilir uyum bulunmuştur. Ölçekte yer alan 27 maddenin faktör yüklerinin 0.487 ile 0.747 arasında olduğu bulunmuştur (Aktay ve Dal, 2015)..

Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,95 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerine uygulanarak güvenilirlik ve geçerlikleri hesaplanan bu ölçeğin, araştırmacılarla yapılan e-posta görüşmelerinde 13 yaş üzerindeki bireylere uygulanabileceği belirtilmiştir

Bu çalışmada ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi tekrar edilmiş ve Cronbach's alpha değeri 0.86 olarak tespit edilmiştir.

Bu araştırmada örnekleme uygulanan İİEO'den elde edilen verilerin puanlanması ve değerlendirilmesinde grup aralık katsayısı kullanılmıştır. Bu katsayı ile düşük, yüksek ve orta internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri belirlenmiştir. İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık lek maddelerinden alınabilecek maksimum puan 5, minimum puan ise 1'dir ve düzeyler yüksek, düşük ve orta olmak üzere 3 grupta incelenmek istenmiştir. Grup aralık sayısı 1,333 olarak hesaplanmıştır $((5-1)/3=1,333)$. Buna göre, öğrencilerin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri için; 1-2,33 düşük düzey, 2,33-3,67 orta düzey ve 3,67-5 ise yüksek düzey olarak belirlenmiştir. Buna göre internet için eleştirel okuryazarlık leğinden alınan puanların aritmetik ortalaması 1-2,33 puan arasındaysa teste tabi tutulan öğrenciler düşük düzeyde, 2,33-3,67 arasındaysa orta düzey, 3,67-5 arasındaysa yüksek düzeyde internet için eleştirel okuryazarlığa sahiptirler yorumu yapılmaktadır.

4. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın gerçekleşmesi için öncelikle Afyonkarahisar İİ Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve valilikten izin alınmıştır (Ek-2). Veriler araştırmacı tarafından 2019 yılı Ocak-şubat ayları arasında araştırmacı tarafından toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere siber mağdur / siber zorba leği ile internet için eleştirel okuryazarlık ölçekleri aynı anda uygulanmıştır. Bu lekler uygulanırken öğrencilere ölçekler ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Ardından, öğrencilerden ölçek maddelerini özenle ve dikkatlice okuyarak tüm sorulara cevap vermeleri istenmiştir.

5. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada elde edilen veriler bilgisayar ortamında incelenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerini betimlemek için frekans ve yüzde, lise ğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini belirlemek için ortalama ve standart sapma istatistiklerinden faydalanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin Kolomogorov-Simirnov testi uygulanmıştır. Normal dağılım testi yapılmadan önce ilk olarak grup büyüklüğüne bakılmaktadır. Grup büyüklüğü 50'den kk ise Shapiro-Wilks testi, 50'den büyük ise Kolmogorov- Smirnov (K-S) testi yapılmaktadır. Test sonucunda p değeri 0.05 'ten büyük çıkması halinde grupların normal dağılım gösterdiği, ancak bu değerin 0.05'ten kk çıkması halinde grupların normal dağılmadığı şeklinde yorum yapılmaktadır (Büyüköztürk, 2002). Bu çalışmada örnekleme büyüklüğü 50' den büyük olduğu için Kolomogorov-

Smirnov testi uygulanmıştır ve test sonucunda grupların normal dağılmadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

Parametrik istatistikler için “normallik” varsayımının karşılanmadığı durumlarda alternatif testler olarak önerilen ilişkisiz iki örneklem için Mann Whitney-U testi, ilişkisiz k-örneklem için Kruksal Wallis-H testi uygulanmaktadır. Bu testler tespitedilen farkların yalnızca yönünü değil puanların sıra toplamlarını kullanarak miktarlarını da ele aldıkları için en güçlü parametrik olmayan testler arasında yer almaktadır (Büyüköztürk, 2002). Bu yüzden bu araştırmada cinsiyet gibi iki bağımsız grup ortalamalarını karşılaştırmak için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney-U testi uygulanmıştır. Okul türü, bölüm, yaş, sınıf düzeyi ve gelir durumu gibi değişkenler açısından gruplar ele alınırken ise ikiden fazla bağımsız grup bulunduğu için bu grupların karşılaştırmasında Kruksal Wallis-H testi uygulanmıştır.

Ayrıca iki sayısal ölçüm arasındaki ilişki ve doğrudan bir ilişki olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmaktadır. Normal dağılım gösteren gruplarda Pearson Korelasyon analizi yapılırken normal dağılmayan gruplarda parametrik olmayan ilişki analizlerinden Spearman Sıra Farkları analizi yapılmaktadır (Can, 2018). Bu araştırmada, gruplar normal dağılım göstermediği için lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin ilişkisel olarak karşılaştırılmasında Spearman Sıra Farkları Korelasyon analizi kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın problemi ve alt problemlerine ilişkin bulgular incelenerek yorumlanmıştır.

1. BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi olan ‘Lise öğrencilerinin siber zorbalıkları ne düzeydedir?’ sorusuna ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 3.Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Düzeyleri

Alt boyutlar	Alınan Toplam Puan	\bar{x}	ss
Siber Zorbalık Düzeyi	36.64	1.665	0.4
Siber Dilsel Zorbalık	11.61	1.658	0.6
Kimliği Gizleme	8.8	1.76	0.7
Siber Sahtecilik	16.03	1.603	0.5

Tablo 7’de görüldüğü gibi katılımcıların siber zorbalık testlerinden aldıkları puan, 36.64 ve bu ölçekten alınan puanın ortalaması 1.665’tir. Bu değerler araştırmaya katılan lise öğrencilerinin düşük siber zorbalık düzeyine sahip olduklarını göstermektedir.

Ayrıca yine Tablo 7’de lise öğrencilerinin SZÖ alt boyutlarından olan Siber Dilsel Zorbalık alt boyutundan aldıkları puan, 11.61 ve bu puanın da ortalaması 1.658’dir. Lise öğrencilerinin Kimliği Gizleme Alt Boyutundan aldıkları puan ise 8.8 olup bu değerlerin ortalaması ise 1.658 olarak bulunmuştur. Ek olarak Siber Sahtecilik alt boyutundan aldıkları puan, 16.03 ve bu değerlerin ortalaması 1.603’tür. Bu değerlerin tümü grup aralık katsayısı hesabında belirtilen 1-2.33 düzeyi aralığındadır. Buna göre araştırmaya katılan lise öğrencileri düşük düzeyde Siber Sahtecilik, Siber Dilsel Zorbalık ve Kimliği Gizleme davranışlarını gösterdikleri algısına sahip oldukları yorumu yapılmaktadır.

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Düzeylerine Göre Dağılımları

Düzeyler	N	%
Düşük Düzeyde Siber Zorbalık	364	91.0
Orta Düzeyde Siber Zorbalık	36	9.0
Toplam	400	100.0

Tablo 8'deki verilere göre, öğrencilerin %91'i (n=364) düşük düzeyde siber zorbaca davranış eğilimi göstermekteyken %9'u (n=36) ise orta düzeyde siber zorbaca davranışlarda bulunmaktadır. Bu çalışmada yüksek düzeyde siber zorbaca davranış uyguladığını testlerde beyan eden öğrenci bulunamamıştır. Öğrencilerin genel olarak düşük düzeyde siber zorbaca davranışlar sergilediği araştırma bulgularından anlaşılmaktadır.

2. İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın ikinci alt problemi 'Lise öğrencileri ne düzeyde siber zorbalığa(siber mağduriyet) maruz kalmaktadırlar?' sorusuna ilişkin bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Düzeyleri

Alt Boyutlar	Alınan Toplam Puan	\bar{x}	ss
Siber Mağduriyet Düzeyi	44.60	2.03	0.6
Siber Dilsel Mağduriyet	14.92	2.131	0.6
Kimliği Gizleme	10.19	2.038	0.7
Siber Sahtecilik	21.48	2.148	0.7

Tablo 9'da görüldüğü gibi lise öğrencilerinin siber mağduriyet düzeyleri 36.64 ve bu değer ortalaması 1.665 olarak tespit edilmiştir. Bu değer 1-2.33 aralığı olan düşük siber mağduriyet düzeyinde olduğundan çalışmaya katılan lise öğrencilerinin düşük düzeyde siber zorbalığa maruz kaldıkları algısına sahip oldukları yorumu yapılabilir.

Lise öğrencilerinin Siber Mağduriyet düzeylerine göre dağılımları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 6.Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Düzeylerine Göre Dağılımları

Düzeyler	N	%
Düşük Düzeyde Siber Mağduriyet	297	74.3
Orta Düzeyde Siber Mağduriyet	93	23.3
Yüksek Düzeyde Siber Mağduriyet	10	2.5
Toplam	400	100.0

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların %74.3'ünün (n=297) düşük, %23.3'ünün (n=93) orta ve %2.5'inin(n=10) yüksek düzeyde siber zorba davranışlara maruz kaldıkları algısına sahip oldukları söylenebilir.

3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi 'Lise Öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlıkları ne düzeydedir?' sorusuna ilişkin bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 7.Lise Öğrencilerinin İnternet için Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri

Ölçek	n	Alınan Puan	\bar{x}	ss.	Min-Max
İİEOÖ	400	81.29	3.010	0.60051	3.86

Tablo 11'de görüldüğü gibi katılımcıların internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri 81.9'dur (ss= .6). Bu düzeyin aralıklı katsayı hesabına göre değerlendirilmesi için hesaplanan aritmetik ortalaması 3.010'dur. Bu değer 2.33-3.67 aralığında olduğundan araştırmaya katılan lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

4. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın dördüncü alt problemi 'Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?' sorusuna yanıt vermek için yapılan Spearman Korelasyon analizi bulguları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 8.Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri ile Siber Zorbalık Düzeylerinin İlişkisine İlişkin Spearman Korelasyon Analizi Bulguları

		Siber Zorbalık	Siber Mağduriyet
İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık	r	-0.080	0.013
	p	0.112	0.803
	n	400	400

*p<0.05, **p<0.01

Tablo 8'de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (p=.112>.05). Ayrıca yine Tablo 8'de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin internet için

eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile siber mağduriyet düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki yoktur ($p=.803>.05$).

5. BEŞİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın beşinci alt problemini ‘Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasında cinsiyet, okul türü ve sınıf düzeyi açısından anlamlı ilişkiler var mıdır?’ sorusu oluşturmaktadır. Tablo 9, 10 ve 11’de bu soruya yanıt vermek için yapılan Spearman korelasyon analizleri bulgularına yer verilmiştir. Tablo 9’da lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki cinsiyetleri açısından ilişkileri gösteren spearman korelasyon analizi bulguları yer almaktadır.

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Değişkenler	r	p
Kız	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-.227	.022
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirelokuryazarlık	.039	.701
	SiberMağduriyet		
Erkek	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-.033	.568
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-.003	.963
	SiberMağduriyet		

Tablo 9’da görüldüğü gibi sınıf değişkenleri açısından internet için eleştirel okuryazarlık düzeyi ile siber zorbalık düzeyi ve siber mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$).

Tablo 10’da ise lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasında sınıf düzeyleri açısından ilişkisini gösteren Spearman korelasyon analizi bulguları yer almaktadır.

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeyi Açısından İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki

Sınıf	Değişkenler	r	p
9	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-100	936
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirelokuryazarlık	143	249
	SiberMağduriyet		
10	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-137	197
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-137	197
	SiberMağduriyet		
11	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-130	150
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirelokuryazarlık	-130	150
	SiberMağduriyet		
12	İnternet içineleştirelokuryazarlık	068	465
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirelokuryazarlık	068	465
	SiberMağduriyet		

Tablo 10’da görüldüğü gibi sınıf değişkenleri açısından internet için eleştirel okuryazarlık düzeyi ile siber zorbalık düzeyi ve siber mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$).

Tablo 11’de ise Lise öğrencilerinin bölümleri açısından siber zorbalık düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren spearman korelasyon analizi bulguları yer almaktadır.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Bölümleri Açısından İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki

Bölüm	Değişkenler	r	p
Elektrik	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	.044	.978
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.113	.377
	SiberMağduriyet		
Metal	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.082	.605
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	.041	.795
	SiberMağduriyet		
Motor	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.094	.455
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.049	.701
	SiberMağduriyet		
Bilişim	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.201	.219
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.226	.167
	SiberMağduriyet		
Mobilya	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	.083	.631
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.138	.422
	SiberMağduriyet		
ÇocukGelişimi	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	-.140	.179
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	.039	.709
	SiberMağduriyet		
Bölümsüz	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	.023	.863
	SiberZorbalık		
	İnternet içineleştirrelokuryazarlık	.210	.105
	SiberMağduriyet		

Tablo 11’de görüldüğü gibi bölüm değişkenleri açısından internet için eleştirel okuryazarlık düzeyi ile siber zorbalık düzeyi ve siber mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

6. ALTINCI ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın altıncı alt problemi ‘Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile Siber Zorbalık Ölçeği alt boyutlarından (Siber Dilsel Zorbalık, Kimliği Gizleme, Siber Sahtecilik) ve Siber Mağduriyet Ölçeği alt boyutlarından (Siber Dilsel Mağduriyet, Kimliği Gizleme, Siber Sahtecilik) aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?’ sorusuna ilişkin bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği Alt Boyutları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Spearman Korelasyon Analizi Bulguları

Değişken	Siber Dilsel Mağduriyet (SMÖ)	Kimliği Gizleme (SMÖ)	Siber Sahtecilik (SMÖ)	İİEO
1- Siber Dilsel Zorbalık	0.041	-0.029	0.055	-0.057
2- Kimliği Gizleme (SZÖ)	-0.041	-0.033	0.017	0.004
3- Siber Sahtecilik (SZÖ)	0.067	0.061	0.110*	-0.083
4- İİEO	0.030	-0.002	-0.029	1.000
*p<0.05, **p<0.01				

Tablo 12’de de görüldüğü gibi yalnızca SZÖ alt boyutlarından Siber Sahtecilik ile SMÖ alt boyutlarından Siber Sahtecilik alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki çıkmıştır ($r=.110$, $p=.028<.05$). Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleriyle siber dilsel zorbalık ($r=-.057$, $p=.254$) arasında negatif, siber dilsel mağduriyet ($r=.030$, $p=.551$) arasında pozitif, kimliği gizleme (SZ) arasında pozitif ($r=.004$, $p=.936$), kimliği gizleme (SM) arasında negatif ($r=-.02$, $p=.975$), siber sahtecilik (SZ) arasında negatif ($r=-.083$, $p=.099$), siber sahtecilik (SM) arasında negatifyönlü ($r=-.029$, $p=.559$) düşük düzeyde ilişkiler çıkmıştır. Bu değerler anlamlılık yönünden incelendiğinde, bu ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmektedir.

7. YEDİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın altıncı alt problemi ‘Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılan Mann Whitney-U testi bulguları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Mann Whitney-U Testi Bulguları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	z
Siber Zorbalık	Erkek	299	193.99	58004.50	13154.50	0.053	-1.937
	Kadın	101	219.76	22195.50			
Siber Mağduriyet	Erkek	299	195.42	58431.50	13581.50	0.131	-1.512
	Kadın	101	215.53	21768.50			

Tablo 13’de de görülmektedir ki lise öğrencilerinin siber zorbalık testinden aldıkları puanların ortalamaları cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (U=13154.50, p= .553> .05). Ek olarak lise öğrencilerinin siber mağduriyet testinden aldıkları puanların ortalamaları da cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (U=13581.50, p= .131).

8. SEKİZİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın yedinci alt problemi ‘Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuma düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılan Mann Whitney-U testi bulguları Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14.Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Mann Whitney-U Testi Bulguları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	z
İİEO	Erkek	299	199.58	59674.50	14824.50	.784	-.274
	Kadın	101	203.22	20525.50			

Tablo 14’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (U=14824.50, p=.784).

9. DOKUZUNCU ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR?

Araştırmanın sekizinci alt problemi ‘Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılan Kruskal Wallis-H testi bulguları Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15.Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Bölümlerine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Kruskal Wallis-H Bulguları

	Bölüm	n	SıraOrtalama sı	sd	χ^2	p
Siber Zorbalık	Elektrik	63	183.86	6	47.19 2	*.000
	Metal	42	187.60			
	Motor	65	173.65			
	Bilişim	39	124.71			
	Mobilya	36	242.58			
	Çocuk Gelişimi	94	254.07			
	Bölümsüz	61	196.25			
Siber Mağduriyet	Elektrik	63	220.50	6	9.157	.165
	Metal	42	162.52			
	Motor	65	214.73			
	Bilişim	39	190.24			
	Mobilya	36	194.89			
	Çocuk Gelişimi	94	191.87			
	Bölümsüz	61	213.99			

Tablo 15’te görüldüğü gibi lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır ($\chi^2=47.192$, $p=.000<.05$). Ancak lise öğrencilerinin siber mağduriyet düzeyleri bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($\chi^2 \chi^2_{(sd=6, n=400)}=9.157$, $p=.165>.05$).

Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaştığının tespit edilmesinin ardından bu farkın kaynağını belirlemek için ikili karşılaştırmalar yapılmıştır.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin hangi alt gruplar arasında farklılaştığının belirlenmesi için uygulanan parametrik olmayan çoklu karşılaştırma testi bulguları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16.Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Düzeylerinin Bölümlerine Göre Hangi Alt Gruplar Arasında Farklaştığını Belirlemek Üzere Yapılan İkili Karşılaştırma Testi Sonuçları (Mann Whitney –U)

Grup1 - Grup2	Bilişim - Mobilya	Bilişim - Çocuk Gelişimi	Motor - Çocuk Gelişimi	Elektrik - Çocuk Gelişimi	Metal - Çocuk Gelişimi	Bölümsüz Çocuk Gelişimi
Test İstatistiği	-117.878	-129.369	-80.428	-70.217	-66.479	57.820
Standart Hata	26.705	22.008	18.639	18.813	21.445	18.997
p	0.000	0.000	0.000	0.004	0.041	0.049

Tablo 16’da görüldüğü gibi bilişim bölümü okuyanlar ile mobilya bölümü okuyanlar(p=.000), bilişim bölümü okuyanlar ile çocuk gelişimi okuyanlar (p=.000), motor bölümü okuyanlar ile çocuk gelişimi okuyanlar arasında (p=.000), elektrik okuyanlar ile çocuk gelişimi okuyanlar arasında (p=.004), metal bölümünde okuyanlar ile çocuk gelişimi bölümünde okuyanlar arasında (p=.041) ve henüz bölüm seçmemişler ile çocuk gelişimi okuyanlar arasında (p=.049) anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bilişim bölümünde okuyanların, mobilya bölümünde okuyanlara göre, bilişim, motor, elektrik, metal bölümünde okuyanlar ve bölüm seçmeyen öğrencilerin de çocuk gelişimi bölümünde okuyan öğrencilere göre siber zorbalık düzeylerinin daha yüksekte olduğu belirlenmiştir.

10. ONUNCU ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi ‘Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılan Kruskal Wallis-H testi bulguları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Lise Öğrencilerinin İİEO Düzeylerinin Bölümlerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları

	Bölüm	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık	Elektrik	63	162.54	6	21.177	*.002
	Metal	42	198.73			
	Motor	65	239.15			
	Bilişim	39	188.32			
	Mobilya	36	243.46			
	Çocuk Gelişimi	94	185.51			
	Bölümsüz	61	205.28			

Tablo 17’de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri bölümlerine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır ($\chi^2_{(sd=6, n=400)}=21.177, p=.002<.05$).

Tablo 18. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlıkları Düzeylerinin Bölümlerine Göre Hangi Alt Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan İkili Karşılaştırma Testi Sonuçları (Mann Whitney-U)

Grup1 - Grup2	Elektrik - Motor	Elektrik - Mobilya
Test İstatistiği	-76.614	-80.919
Standart Hata	20.430	24.143
p, olasılık değeri	0.004	0.017

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin bölümlerine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını gösteren parametrik olmayan çoklu karşılaştırma testi bulguları Tablo 18’de verilmiştir. Tablo 18’de görüldüğü üzere Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri elektrik-motor ($p=.004<.05$) ve elektrik-mobilya ($p=.017<.05$) grupları arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Diğer bölümlerin farklılaşmalarının karşılaştırılmasına bakıldığında ise öğrencilerin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin okudukları bölüm grupları arasında farklılaşmadığı görülmüştür. Bu araştırmada elektrik-motor ve elektrik-mobilya bölümleri arasında çıkan fark gösteriyor ki elektrik bölümü okuyan öğrenciler motor ve mobilya öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde internet için eleştirel okuryazarlık düzeyine sahiptirler.

11. ON BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın onuncu alt problemi ‘Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılan Kruskal Wallis-H testi bulguları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 19. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Ailelerinin Gelir Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları

	Gelir Düzeyi	n	SıraOrtalaması	s d	χ^2	p
Siber Zorbalık	1000-1500 t1	163	198.14	3	6.233	.101
	1500-2500	111	182.35			
	2500-3500	83	219.22			
	3500- +	43	220.17			
	Gelir Düzeyi					
Siber Mağduriyet	1000-1500 t1	163	202.78	3	0.220	.974
	1500-2500	111	199.09			
	2500-3500	83	201.28			
	3500- +	43	193.99			

Tablo 19’da görüldüğü üzere katılımcıların siber zorbalık düzeyleri katılımcıların ailelerinin gelir düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($p=.101>.05$). Ayrıca yine Tablo 19’da görülmektedir ki katılımcıların siber mağduriyet düzeyleri ailelerinin gelir düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($p=.974>.05$).

12. ON İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın onbirinci alt problemi ‘Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılan Kruskal Wallis-H testi bulguları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlıkları İle Gelir Düzeyleri Arasındaki Farka İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları

	Gelir Düzeyi	n	SıraOrtalaması	sd	χ^2	p
İİEO	1000-1500 t1	163	203.88	3	1.528	.676
	1500-2500	111	203.68			
	2500-3500	83	200.02			
	3500- +	43	180.38			

Tablo 20’de görüldüğü üzere Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ailelerinin gelir düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($\chi^2_{(sd=3, n=400)}=1.528, p=.676$).

13. ON ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın onikinci alt problemi ‘Lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ailelerinin gelir düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta

mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılanKruskal Wallis-H testi bulguları Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Bulguları

	Sınıf	n	SıraOrtalaması	sd	χ^2	p
Siber Zorbalık	9	67	189.78	3	7.695	.053
	10	91	217.49			
	11	125	181.11			
	11	117	214.14			
Siber Mağduriyet	9	67	214.19	3	1.441	.696
	10	91	202.70			
	11	125	197.92			
	12	117	193.70			

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin siber zorbalık / siber mağduriyet düzeylerinin sınıf düzeyine göre farklılaşmasını gösteren Kruskal Wallis testi bulguları Tablo 21’de verilmiştir. Tablo 21’de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($\chi^2_{(sd=3, n=400)}=7.695, p=.053$). Ayrıca lise öğrencilerinin siber mağduriyet düzeyleri de sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($\chi^2_{(sd=3, n=400)}=1.441, p=.696$).

14. ON DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın onüçüncü alt problemi ‘Lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ailelerinin gelir düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt vermek için yapılanKruskal Wallis-H testi bulguları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22. Lise Öğrencilerinin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis Testi Bulguları

	Sınıf	n	SıraOrtalaması	sd	χ^2	p
İİEO	9	67	215.64	3	5,722	0.126
	10	91	206.91			
	11	125	207.35			
	11	117	179.53			

Tablo 22’te görüldüğü gibi lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($\chi^2_{(sd=3, n=400)}=5.722, p=.126$).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerini belirlemek, siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemenin yanında, lise öğrencilerinin demografik özelliklerine göre siber zorbalık/mağduriyet ve internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinde farklılaşma olup olmadığını incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmadan ulaşılan sonuçlar aşağıda tartışılarak sunulmuştur:

Araştırmada öncelikle öğrencilerin siber zorbalıklarının ne düzeyde olduğu sorgulanmıştır. Bu doğrultuda uygulanan siber zorbalık ölçeğinden öğrenciler 5 üzerinden yapılan değerlendirmeye göre 1,665 ortalama puan almışlardır. Ölçekten alınan puanlar 1 ile 2,33 arasında yer alıyorsa düşük düzeyde siber zorbalığı ifade etmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin genel olarak düşük siber zorbalık düzeyinde oldukları söylenebilir. Bunun yanında bu çalışmada katılımcıların %91'inin düşük düzeyde siber zorbaca davranışlar sergilediği ve yalnızca %9'unun orta düzeyde siber zorbaca davranışlar sergilediği belirlenmiştir. Araştırmaya katılanlar arasında yüksek düzeyde siber zorbaca davranış sergileyen öğrencinin olmadığı saptanmıştır.

Aynı ölçeğin kullanıldığı diğer araştırmalar incelendiğinde de araştırma bulgusunu destekleyen sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Yelci'nin (2018) ortaokul öğrencileri üzerinde, Baykal'ın ortaokul öğrencileri üzerinde ve İğdeli'nin üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında da öğrencilerin düşük düzeylerde siber zorbaca davranışlar gösterdikleri belirlenmiştir.

Araştırmada lise öğrencilerinin siber mağduriyet düzeyleri incelendiğinde; lise öğrencilerinin siber mağduriyet ölçeğinden 5 üzerinden yapılan değerlendirmeye göre ortalama 2,3 puan aldıkları belirlenmiştir. Buradan lise öğrencilerinin genel olarak düşük düzeyde siber mağduriyete maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Konu

ile ilgili yapılan benzer araştırmalar incelendiğinde de araştırma bulgumuzu destekleyen şekilde öğrencilerin düşük düzeyde siber mağduriyete uğradıkları saptanmıştır (Baykal, 2016; İğdeli, 2018; Yelci, 2018).

Araştırmalardan ulaşılan sonuçlar bütünsel olarak değerlendirildiğinde;öğrencilerin genellikle düşük siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerine sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu araştırmayla paralel olan bu durum göstermektedir ki öğrencilerin yalnızca küçük bir bölümü genellikle yüksek ya da orta düzeyde siber zorbaca davranışlar göstermektedirler. Ancak bu konudaki Türkiye genelinde 16-74 yaş aralığındaki bireylerin internet kullanım alışkanlıklarına yönelik TÜİK (2018) 12 aylık çalışması incelendiğinde internette gizlilik ihlali ve kişisel bilgilerin kötüye kullanılması kapsamında bireylerin %19,1'inin sorun yaşadığı görölmektedir. Bu oranın yalnızca beşte birlik dilim içerisinde kalması sorunun küçük olduğunu göstermemektedir. Nitekim bu probleme ilişkin oran 2012 yılında %1.9 iken 2015 yılında %17 oranına, 2018 yılında ise %19,1 oranına yükselmiştir. Bu durum da problemin giderek büyümekte olduğuna, acilen önlem alınması gerektiğine ve henüz bireylerin nispeten düşük siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerine sahipken bu problemin üzerine düşölmesinin önemine işaret etmektedir.

Öte yandan Serin'in (2012) öğretmenler ve öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırma incelendiğinde; okul yöneticilerinin % 6,3'ünün, öğretmenlerin ise % 7,6'sının siber zorbalığa maruz kaldıkları görölmektedir. Öğrencilerin ise % 26.52'sinin siber zorbalığa bir şekilde karıştığı, % 9.42'sinin siber zorbalık yaptıkları, % 11.79'unun siber mağdur oldukları ve % 5.31'inin ise hem siber zorba hem de siber mağdur oldukları belirtilmektedir.

Özdemir ve Akar'ın (2011) araştırmasında katılımcıların % 14'ünün son bir ay içerisinde siber zorbalığa maruz kaldığı, %10'unun ise başkalarına siber zorbalık yaptıkları ortaya çıkmıştır. Gezgin ve Çuhadar'ın (2012) araştırmalarında ise öğrencilerin 48'i (% 29,6) daha önce siber zorbalığa maruz kaldıklarını, 84'ü (% 51,9) çevrelerinde siber zorbalık eylemine şahit olduklarını belirtmişlerdir.

Baştürk Akca, Sayımer ve Ergöl'ün araştırmasında ise (2015) katılımcıların %9,5'i sadece siber mağdur, %7'si sadece siber zorba ve %7,5'i siber mağdur/zorba olmak üzere, toplamda tüm örneklemin %24'ünün bir şekilde siber zorbalık/mağduriyet durumuna dâhil olduğunu belirlemişlerdir.

Bu sonuçlar göstermektedir ki, düşük düzeyde de olsa her yaştan bireyler açısından siber zorbalık ve mağduriyet önemli bir sorun oluşturmaktadır. Konu ile ilgili toplumda ciddi bilinç oluşturulmazsa, sorunun boyutlarının artacağı düşünülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin 5 üzerinden yapılan değerlendirmeye göre ortalama 3.010 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Diğer bir ifade lise öğrencileri orta düzeyde internet için eleştirel okuryazarlık düzeyine sahiptirler. İnternet için eleştirel okuryazarlıkla ilgili sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Sabırlı ve Çoklar (2017) ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında da öğrencilerin bizim araştırmamızda olduğu gibi orta düzeyde internet için eleştirel okuryazarlığa sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Araştırmada lise öğrencilerinin lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Bu doğrultuda yapılan korelasyon analizi sonucunda; siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ve alt boyutları ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Oysaki beklenen internet için eleştirel okuryazarlık düzeyi arttıkça, siber mağduriyetin azalması yönündeydi. Öğrencilerin düşük düzeyde siber zorbalık/mağduriyete sahip olmaları, orta düzeyde internet için eleştirel okuryazarlık durumunda bulunmalarının bu sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak yine bu araştırmada lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasında öğrencilerin okudukları bölümler açısından anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu durum öğrencilerin aldıkları eğitimin içeriğinin siber zorbalık ve internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri ve siber zorbalık düzeyleri üzerinde etkili olabileceği ip ucunu vermektedir.

Feuerstein'in (1999) 273 ilkokul öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği nicel ve nitel yöntemleri barındıran ve eleştirel düşünme ile medya okuryazarlığı arası ilişkinin eleştirel medya okuryazarlığı becerileri üzerinden bütünsel yaklaşımla ele alındığı araştırmasında öğrencilerin eleştirel medya okuryazarlığı becerilerini sistematik olarak edinmelerinin televizyon dizileri ve gazete reklamlarına yönelik eleştirel düşünme becerilerini desteklediği sonucuna varılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda eleştirel medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme ile ilgili kazanımların

eđitim programlarına yerleřtirilmesinin öđrencilerin medya ve teknolojik ortamlar dāhil olmak üzere çevrelerine yōnelik daha fazla eleřtirel dūřūnmelerine ve daha dođru karar vermelerine imkān tanıyan bir kaldıraç olarak gōrev yapacađı belirtilmiřtir.

Araştırmada SZÖ alt boyutlarından Siber Sahtecilik alt boyutu ile SMÖ alt boyutlarından Siber Sahtecilik alt boyutu pozitif yōnde ilişkili çıkmıştır. Bu durumlar öğrencilerin ahlaki gelişimleri ile siber zorbalık / mağduriyet durumlarına yōnelik ipuçlarını akla getirmektedir. Nitekim Erođlu ve Gūler'in gerçekleştirdiği (2015) bireylerin öz değerlerini yapılandırdıkları davranış alanlarıyla siber zorbalık / mağduriyet durumlarının araştırıldığı araştırmada tespit edilen sonuçlar da bu gōrūřū desteklemektedir. İlgili araştırmada bireylerin içsel öz-değer alanları ile riskli internet davranışları ve siber zorbalık dūzeyleri negatif yōnde ilişkili çıkmıştır. Bireylerin değer algıları ve aldıkları değerler eğitimi ile siber zorbaca davranışların önlenmesi için bir bađ olabileceği dūřūnūlebilir.

Alanyazında konu ile ilgili araştırmalar incelendiğinde benzer ya da farklı pek çok araştırma gōze çarpmaktadır. İğdeli'nin (2018) araştırmasında öğrencilerin siber zorbalık duyarlılıkları ile siber zorbalık durumları arasındadūřuk negatif bir ilişki çıkarken siber mağduriyet durumları arasında dūřuk pozitif birilişki çıkmıştır. Yelci'nin (2018) araştırmasında, siber zorbalık ile saldırganlık dūzeyi arasında anlamlıdūzeyde ilişki olduğu gōrūlmūřtur. Peker'in (2015) araştırmasında ise negatif duyunun siber zorbalığı ve mağduriyeti pozitif yōnde yordadığı belirlenmiştir.

Arařtırmada lise đrencilerinin demografik özelliklerine gōre siber zorbalık/ mađduriyet ve internet için eleřtirel okuryazarlık dūzeylerinde farklılařma olup olmadıđı da incelenmiřtir. Bu dođrultuda ele alınan deđiřkenlerden öđrencilerin cinsiyetlerine, sınıflarına, ailelerinin gelir dūzeylerine gōre, siber zorbalık/ mađduriyet ve internet için eleřtirel okuryazarlık dūzeylerinde farklılařma olmadıđı belirlenmiřtir. Diđer bir ifade ile kız ve erkek, farklı sınıf dūzeyinde bulunan ve aileleri farklı gelir dūzeyinde olan öđrencilerin, siber zorbalık/ mađduriyet ve internet için eleřtirel okuryazarlık dūzeyleri birbirlerine benzer dūzeydedir.

Alanyazındaki diğer araştırmalar cinsiyet, yař, sınıf dūzeyi, bōlüm ve gelir dūzeyi gibi çeşitli demografik değişkenler açısından incelendiğinde de çeşitli benzerlikler ve farklılıklar gōze çarpmaktadır. Örneđin İğdeli (2018) 'in araştırmasında katılımcılarınsiber zorbalık durumları cinsiyete gōre farklılaşmıştır,

ancak sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık bulunamamıştır. Siber mağduriyet durumları ise cinsiyete ve sınıf düzeyine göre anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Bu bağlamda Yelci'nin (2018) araştırmasında da cinsiyete ve sınıf düzeyine göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Erkeklerin kızlara oranla daha fazla siber zorbalık ile saldırganlık düzeyinesahip olduğu, daha fazla siber mağduriyete uğradığı saptanmıştır. Sınıf düzeyi arttıkça öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir.

Serin (2012) araştırmasında öğrencilerin cinsiyetlerine göre siber zorbalık düzeylerinde anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Erkeklerin daha fazla siber zorbaca davranışlar sergilediği görülürken kızların hem daha az siber zorbalığa maruz kaldığı hem de daha az siber zorbaca davranışlarda bulunduğu saptanmıştır. Eroğlu, Peker ve Ada'nın (2015) araştırmasında öğrencilerin cinsiyetleri ile siber zorbalıkları arasında farklılaşma belirlenmiştir. Öte yandan cinsiyete göre siber mağduriyet düzeyleri arasında farklılaşma bulunmaması bu araştırmayla paralellik göstermektedir. Genel olarak araştırmalar incelendiğinde sıklıkla erkeklerin kızlardan daha fazla siber zorbaca davranışlar sergilediği görülmektedir. Bu araştırmalar cinsiyet ile anlamlılık yönünden bizim bulgularımızla çelişmektedir. Ancak, Yiğit ve Seferoğlu'nun (2017,s.21) siber zorbalıkla ilgili 77 araştırmayı inceledikleri araştırmada "Siber zorbalıkla ilgili olarak alanyazındaki çalışmaların büyük bir kısmı erkeklerin kadınlara göre daha sık bir biçimde siber zorbalık davranışlarında bulunduğunu gösterse de cinsiyetin siber zorbalık üzerinde etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur tespitini yapmışlardır. Örneğin Toraman ve Usta (2018) araştırmalarında, katılımcıların siber zorbalık düzeylerinin cinsiyetleri ve sınıf düzeylerine göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bunun yanında Serin (2012) yaptığı araştırmada öğrencilerin siber zorbalıklarının sınıf düzeyine sınıf düzeylerine göre farklılaştığını tespit etmiştir. 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflarda okuyan ortaokul öğrencilerine göre daha fazla siber zorbaca davranışta bulunduğu belirlenmiştir.

Sabırlı ve Çoklar (2017) ortaokul ve lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre, bizim araştırmamızda olduğu gibi internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinde farklılaşma olmadığını belirlemiştir. Araştırmada ele alınan diğer değişkenler olan, sınıf düzeyi, bölüm, aile gelir düzeyi değişkenlerine göre internet için eleştirel okuryazarlık durumunda farklılaşma olup olmadığını inceleyen araştırmaya

rastlanmamıştır. Bundan dolayı da bu değişkenler açısından karşılaştırma yapılamamaktadır.

Araştırmada katılımcıların siber zorbalık / siber mağduriyet düzeyleri ile okulları ve bölümleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Bilişim bölümü okuyan öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bilişim öğrencilerinin eğitim programlarında bilgisayar ve siber ortamı yakından ilgilendiren, elektronik cihazlar ile ilgili kazanımlara sahip olmaları sebebiyle, bu öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre elektronik cihazlara ilişkin daha fazla beceri ve ilgiye sahip olmaları ve bu cihazlarla, siber ortamla daha fazla ilişkili olmaları beklenmektedir. Bu unsurun onların daha fazla siber zorbaca davranış göstermelerine olanak sağlayan bir durum oluşturmuş olabileceği düşünülmektedir. Çocuk gelişimi bölümünde okuyan öğrencilerin ise diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha az siber zorbaca davranış eğilimine sahip oldukları görülmüştür. Bu durum internette daha fazla zaman geçiren birey ve öğrencilerin daha fazla siber zorbalık düzeyine sahip olduğunu gösteren araştırmalarla da paralellik göstermektedir (Baykal, 2016; Serin, 2012). Bu yüzden siber zorbalık yapan bireylerin bilgisayar, akıllı telefon ve internet ile daha ilgili ve bu konuda daha fazla beceriye sahip olan bireylerce yapıldığı düşünülebilir. Bu durumda bireylerin aldıkları eğitimin, kazandıkları becerilerin ve çevresel edinimlerinin siber zorbaca davranış göstermelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmada öğrencilerin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin bölümlerine göre (elektrik-motor, elektrik-mobilya) anlamlı olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elektrik bölümlerinin elektronik cihazlarla ilgili daha fazla kazanıma sahip olması ve dolayısıyla bu bölümlerde okuyan öğrencilerin elektronik cihazlarla ilgili daha fazla beceriye sahip olmaları beklenmektedir. Nitekim bilgisayar, tablet, telefon gibi elektronik haberleşme cihazları elektrikle doğrudan ilişkilidir. Bu da öğrencilerin okudukları bölümün ya da ilgi ve yönelimlerinin elektronik cihazlar aracılığıyla bağlanılan internet ortamındaki yönelimleri ile bağlı olduğu noktasında ipucu vermektedir.

ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde öneriler sunulmuştur.

- Araştırmada, lise öğrencilerinin düşük ve orta düzeyde siber zorba davranışlar gösterdiği ve siber zorba davranışlara maruz kaldıkları belirlenmiştir. Bu yüzden lise öğrencilerinin siber zorba davranışlara yönelmesinin önüne geçilmesi ve kendilerini bu durumdan koruyabilmeleri için rehberlik servisleri aracılığıyla öğretmen ve öğrencilere konsültasyon ve bilgilendirme çalışmaları yapılması önerilmektedir. Ayrıca öğretim programlarında siber zorbalık ve internet için eleştirel okuryazarlıkla ilgili doğru davranışların tercih edilerek yanlış davranışların tercih edilmemesine yönelik duyuşsal kazanımları içeren düzenlemeler yapılmalıdır.
- Araştırmada öğrencilerin siber sahteci davranışlar ile siber sahteci davranışlara maruz kalma algıları arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu konular bireylerin ahlaki ve değerler durumları ile bunlara bağlı olarak davranış eğilimleri ilgili araştırmacılara ipuçları vermektedir. Bu yönden bakıldığında siber zorbalık / mağduriyet durumları ile değerler ve ahlaki durumları kapsayan ilişkiyel araştırmalar yapılabilir. Ayrıca lise öğrencilerinin eğitim programlarındaki kazanımlarına eleştirel düşünmenin yanı sıra bu konu ile ilgili değerler boyutunda duyuşsal kazanımları da içeren hedefler konmalıdır.
- Ayrıca lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasında bölümleri açısından anlamlı ilişki olması ve aynı zamanda öğrencilerin bölümleri ile siber zorbalık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşması, bu farklılaşmaların özellikle elektrik ve bilişim bölümünde okuyan öğrencilerin siber zorbalık düzeylerinin yüksek çıkması elektronik cihazları, teknolojiyi ve interneti kullanma becerisini ölçen başka ölçekler ile bu çalışmanın tekrarlanması faydalı olabileceğini göstermektedir. Örneğin öğrencilerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin eleştirel düşünme ya da karar verme ölçeklerinden aldıkları puanlar ile ilişkisine bakılabilir. Bu araştırma eleştirel düşünme, dijital vatandaşlık algısı, mesleki ilgi ve yönelimlerin siber zorbalık düzeyleri ile

ilişkili olabileceği hipotezleri üzerine yapılabilecek çalışmalar için iyi bir çıkış noktası oluşturmaktadır.

- Araştırmada lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeyleriyle siber zorbalık düzeyleri arasında bölümleri açısından anlamlı ilişkinin olması ve bu öğrencilerinin hem siber zorbalık hem de internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin bölümlerine göre farklılaşması sonucundan yola çıkılarak; elektrik bölümlerinin diğer bölümlere göre puanlı öğrenci alınan yıllarda yüksek puanla öğrenci alması, bu öğrencilerin aldıkları eğitimin düzeyleriyle paralel olabileceği ve eğitim programlarındaki kazanımlarının internetle daha yakından ilgili olması bu duruma sebep olmuş olabilir. Bu yüzden lise öğrencilerinin eleştirel okuryazarlıklarının internet kullanma becerisini ölçen ölçeklerle ilişkisi incelenebilir. Ayrıca lise öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin akademik başarıya göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenebilir.
- Bununla birlikte bu araştırma Afyonkarahisar ili meslek liselerinde eğitim gören 400 öğrenci ile sınırlıdır. Araştırma sonuçlarından genelleme yapabilmek için daha geniş örneklem üzerinde araştırmanın benzerleri yapılabilir.
- İnternet için eleştirel okuryazarlığa yönelik sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Gerek öğrenciler üzerinde, gerekse farklı meslek gruplarını örneklem alan araştırmalar yapılarak, toplumun farklı alanlarında internet için eleştirel okuryazarlık durumu araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starcevic, V. & Salame, W. O. (2015). Cyberbullying: Review of an old problem gone viral. *Journal of adolescent health, 57*(1), 10-18.
- Achenbach, T. M., Edelbrock, C. & Howell, C. T. (1987). Empirically Based Assessment Of The Behavioral/Emotional Problems Of 2-And 3-Year-Old Children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 15*(4), 629-650.
- Acun, İ., Demir, M. ve Göz, N. L. (2010). Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Yeterlilikleri İle Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 107-123.
- Adıgüzel, O., Batur, Z. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(1).
- Agatston, P. W., Kowalski, R. & Limber, S. (2007). Student's Perspective On Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 59–60.
- Agrawal, S. & Awekar, A. (2018). Deep Learning For Detecting Cyberbullying Across Multiple Social Media Platforms. *In European Conference on Information Retrieval* (pp. 141-153). Springer, Cham.
- Agustina, J. R. (2015). Understanding Cyber Victimization: Digital Architectures And The Disinhibition Effect. *International Journal of Cyber Criminology, 9*(1), 35–54. <https://doi.org/10.5281/zenodo.22239>
- Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yordayıcıları The Predictors of Cyberbullying and Cybervictimization in Elementary School Students. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*(1), 105–121.
- Akbulut, Y., Şahin, B. ve Erişti, B. (2010). Cyberbullying Victimization Among Turkish Online Social Utility Members. *Educational Technology and Society, 13*, 192-201.

- Akbulut, Y. (2013). Çocuk ve Ergenlerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Gelişimsel Sonuçları Developmental Implications of Computer and Internet Use among Children and Adolescents. *Trakya University Journal of Education*, 3(2), 53–68.
- Akca, E. B., Sayımer, D. ve Ergül, S. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları ve Siber Zorbalık Deneyimleri: Ankara Örneği. *Global Media Journal*, 5(10), 11–14.
- Akca, E. B., Sayımer, İ., Salı, J. B., ve Başak, B. E. (2014). Okulda Siber Zorbalığın Nedenleri, Türleri ve Medya Okuryazarlığı. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 2, 17–30.
- Akçınar, B. ve Baydar, N. (2018). Erken Çocuklukta Ebeveyn Davranışlarının Dışsallaştırma Problemleri ile İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, 455–471. <https://doi.org/10.17755/esosder.325593>
- Akyol, A. K. ve Bilbay, A. (2018). Ergenlerin Akran Zorbalığı Yapmaları, Zorbalığa Maruz Kalmaları ve Empatik Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi/Examination of the Correlation between Peer Bullying, Exposed to Bullying, and Emphatic Tendencies of Adolescent. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 667-675.
- Al, E. (2017). Algı Yönetimi ve Manipülasyon: Kanmanın ve Kandırmanın Psikolojisi Değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Dergisi (The Journal of Human and Society)*, 7(2), 206–212. <https://doi.org/10.12658/human.society.7.14.d0148>
- Alkan, M. (2012). Siber Güvenlik ve Siber Savaşlar. *Siber Güvenlik ve Siber Savaşlar Komisyonu*.
- Alkın, S. (2012). *İlköğretim Öğretmenlerinin 'Eleştirel Düşünmeyi Destekleme Davranışlarının' Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Alkın-Şahin, S. ve Gözütok, F. D. (2013). Eleştirel Düşünmeyi Destekleyen Öğretmen Davranışları Envanteri (EDDÖDE): Geliştirilmesi ve Uygulanması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 223-254.

- Alkın-Şahin, S., Tunca, N. ve Ulubey, Ö. (2014). Öğretmen Adaylarının Eğitim İnançları ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki. *İlköğretim Online* 13(4), 1473-1492.
- Altay, E. V. & Alatas, B. (2018). Detection of Cyberbullying in Social Networks Using Machine Learning Methods. *In 2018 International Congress on Big Data, Deep Learning and Fighting Cyber Terrorism (IBIGDELFT)*, 87-91.
- Altun, A. (2003). E-okuryazarlık. *Milli Eğitim Dergisi*, 158.
- Altun, A. (2005). Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar. Ankara: *Anı*
- Altun, A. (2009). *Eğitim Bilim Açısından Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Programına Eleştirel Bir Yaklaşım*. 97–109.
- Altun, A. (2014). Medya OkuryazarlığıEğitimine Yönelik Türkçe Yayınlar: Bir Bibliyografya Denemesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 4(9), 5–15. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/odusobiad/issue/27573/290150>
- Álvarez-García, D., Núñez, J. C., Barreiro-Collazo, A. & García, T. (2017). Validation of the Cybervictimization Questionnaire (CYVIC) for adolescents. *Computers in Human Behavior*, 70, 270–281.<https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.007>
- Alyakut, Ö. (2017). Üniversite ÖğrencilerininSiber Zorbalık Hakkındaki Görüşleri. *Journal of International Scientific Researches*, 349–363.
- Alwin, D. F. (2002). Generations X, Y And Z: Are They Changing America, American Sociological Association, Contexts, 42(1), 2002, ss. 42- 51.
- Arıçak, O. T. (2009). Psychiatric Symptomatologyasa Predictorof Cyberbullying among University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167–184.
- Arıçak, O.T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12.
- Arıçak, O.T., Tanrıku, T. ve Kınay, H. (2012). Siber Mağduriyet Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları.*Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(11), 1-6.

- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *CyberPsychology Behavior, 11*(3), 253–261.
- Arısoy, Ö. (2009). İnternet Bağımlılığı ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, (1)*, 55-67
- Arke, E. (2005). *Media Literacy and Critical Thinking: Is There a Connection?* Doctoral Dissertation. Duquesne University. Erişim: <https://dsc.duq.edu/etd/9>
- Aslan, R. ve Erdoğan, S. (2017) 21. Yüzyılda Hekimlik Eğitimi: Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik, Hologram. *Kocatepe Veteriner Dergisi, 10*(3), 204-212.
- Aslan, A. ve Doğan, B. Ö. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak “Potinss” örneği. *Marmara İletişim Dergisi, (27)*, 95-119.
- Aslay, F. (2017). Siber Saldırı Yöntemleri ve Türkiye’nin Mevcut Durum Analizi. *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies, 1* (1). 24-28
- Aydın, N. (2014) *Türkiye’de Kürt Sorununu Çözüm Sürecinde Algının Yeniden İnşası*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ayhün Erden, S. (2013) Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 93-112
- Babacan, M., Haşlak, İ. ve Hira, İ. (2011). Sosyal medya ve arap baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID), 6*(2), 63-92.
- Bahar, M. (2003). Öğrencilerin Canlılık Kavramı İle İlgili Düşüncelerine Yönelik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 11*(1), 93-104.
- Baker, Ö. E. ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eğitim Araştırmaları (EJER), 27*, 31-42.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(2), 61-82.
- Barlett, C. P. & Fennel, M. (2018). Examining the relation between parental ignorance and youths’ cyberbullying perpetration. *Psychology of Popular Media Culture, 7*(4), 547.

- Barringer-Brown, C. (2015). Cyber bullying among students with serious emotional and specific learning disabilities. *Journal of Education and Human Development*, 4(2), 50-56.
- Baykal, F. (2016). *Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık Ve Mağduriyetin Ailedeki Koruyucu Etmenlerle İlişkisi: Afyonkarahisar İli Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Baykul, Y. (1996). *İlköğretimde Matematik Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Beale, A. V. & Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What school administrators (and parents) can do. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 81(1), 8-12.
- Beale, V. & Hall, R. (2010) Cyberbullying: What School Administrators (and Parents) Can Do. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, (1), 8-12.
- Belsey, B. (2004). *Cyberbullying an Emerging Threat to the Always on Generation*. 17.04.2016, http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf
- Belsey, B. (2006). *Cyberbullying: An emerging threat to the "Always On"*. 15.05.2016, www.cyberbullying.org.
- Belsey, B. (2008). *Cyberbullying An Emerging Threat To The Always On Generation*. Erişim: 22.02.2016, http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf
- Bik.gov.tr, erişim: 10.06.2019
- Bland, J. M. & Altman, D. G. (1996). Measurement error. *BMJ: British medical journal*, 312(7047), 1654.
- Brown, C. F., Demaray, M. K. & Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior*, 35(December2017), 12–21.
- Bryce, J. (2009). *Internet years project*. London: Orange UK.

- Bulut, H. G. (2018). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumunun Finansman Sorunları: Tahsilât Sisteminin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Button, M. & Cross, C. (2017). Technology and Fraud: The ‘Fraudogenic’ consequences of the Internet revolution. *The routledge handbook of technology, crime and justice*. London: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Veri analizi el kitabı*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Büyüksener, E. (2009). *Türkiye’de Sosyal Ağların Yeri ve Sosyal Medyaya Bakış*. 14. Türkiye’de İnternet Konferansı’nda sunulan bildiri, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Can, A. (2018). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber-bullying: An Old Problem in a New Guise. *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
- Cebeci, D. (2009). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları. 81
- Ceng, E. (2018). Algı Yönetimi Aracı Olarak Twitter Kullanımına İlişkin Siyasal Bir Analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 663-689.
- Ceylan, M. ve Ağaoğlu, E. (2010). *The Counseling Role of Education Counselors and Counseling Models Eğitim Denetçilerinin Danışmanlık Rolü ve Danışmanlık Modelleri*. 9(2), 541-551.
- Cheng, L., Guo, R., Silva, Y., Hall, D. & Liu, H. (2019). Hierarchical Attention Networks for Cyberbullying Detection on the Instagram Social Network. In *Proceedings of the 2019 SIAM International Conference on Data Mining* (pp. 235-243). Society for Industrial and Applied Mathematics.
- Ciucci, E. & Baroncelli, A. (2014). Emotion-Related Personality Traits and Peer Social Standing: Unique and Interactive Effects in Cyberbullying Behaviors. *Cyberpsychology, behavior, and Social Networking*, 17(9), 584-590. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0020>

- Comber, B. (2011). Making space for place-making pedagogies: Stretching normative mandated literacy curriculum. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 12(4), 343-348.
- Craig, W. M., Konarski, R. & DeV, R. (1998). *Bullying and victimization among Canadian school children*. Human Resources Development Canada, Applied Research Branch.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çalışgan, H. (2013). *İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık*. Yayınlanmamış YL Tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde Akran Zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 81-92.
- Çetin, B., Yaman, E. ve Peker, A. (2011). Siber Zorba Mağdur Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi. Cyber victim and bullying scale: A study of Validity and Reliability. *Bilgisayar ve Eğitim*. 57(4), 2261-2271.
- Çınkır, Ş. & Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler Arası Zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 9(2), 236-253
- Çubukçu, A. (2013). Türkiye’de Bilişim Suçlarına Eğitimli İnsanların Bakışı. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 4(2), 43-54.
- Çubukcu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.
- Dal, S. ve Aktay, S. (2015). İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Ölçeği Güvenirlik Çalışması *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (67), 185-199.
- Demaray, M. K. & Brown, C. F. (2009). Prevent Cyberbullying: Suggestions for Parents. *Communique*, 38(4), 1.
- Demir, Ö. ve Seferoğlu, S. S. (2016). The Investigation of the Relationship of Cyber Bullying with Cyber Loafing, Internet Addiction, Information Literacy and Various Other Variables. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1), 1-26.

- Dijle, H. ve Doğan, N. (2011). Türkiye’de Bilişim Suçlarına Eğitimi İnsanların Bakışı. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 4(2), 43–54.
- Dikmen, M. (2017). Akademisyenlerin Siber Zorbalığa Yönelik Algıları ve Mcadele Etme Yntemleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gkalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 675–686. <https://doi.org/10.14582/duzgef.1806>
- Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2018) İnternet Bağımlılığının Aile İlişkilerine Etkisi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(1), 34-52.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological Needs as a Predictor of Cyber Bullying: A Preliminary Report on College Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 3, 1307–1325.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal Zorbalığı Yordayan Psikolojik İhtiyaçlar: Lisans ğrencileri İçin Bir n alışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1291-1325.
- Dilmaç, B. & Aydoğan, D. (2010). Values As A Predictor Of Cyber-Bullying Among Secondary School Students. *International Journal of Human and Social Sciences*, 5(3), 185-188.
- Doğan, B. ve zer, F. (2013). Neoliberal Akılsallık Y Kuşağı ve Sosyal Sermaye: Türkiye’de X ve Y Kuşaklarının İ ve Dış Gruplara Olan Güveni. *21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*.
- Dondis, D. A. (1974). *A primer of visual literacy*. Mit Press, New York.
- Duerager, A., Livingstone, S. (2012). How can parents support children’s internet safety.
- Durak, H. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Siber zorbalık: Eski bir toplumsal sorunla ilgili yeni tanımlamalar, bakışlar, değerlendirmeler. *içinde İnterdisipliner yaklaşımla geliğin umudu toplumun beklentileri*, 167-187.
- Ennis, R. H. (2011). The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities. *Sixth International Conference on Thinking*, 1–8.

- Erdem, S. (2011). Türkçe ve Kürtçe Romanda Dil Meseleleri. *Turkish, Language Issues in Turkish and the Kurdish Novel*, *Varlık Aylık Edebiyat ve Kültür Dergisi*, 4-9.
- Erdem, E. ve Demirel, Ö. (2002). Program geliştirmede yapılandırmacılık yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23).
- Erdur-Baker, Ö.& Kavşut, F. (2007). A New Face of Peer Bullying: Cyber Bullying. *Journal of Euroasian Educational Research*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö. &Kavşut, F. (2007). CyberBullying: A New Faceof Peer Bullying, *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31–42.
- Erdur-Baker, Ö.& Topçu, Ç. (2008). Siber Zorbalık. *Bilişim Teknolojileri Öğretiminde Sosyo-Psikolojik Değişkenler*. (1. Baskı) içinde (105-125) Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Eren, V. ve Aydın, A. (2014). Sosyal medyanın kamuoyu oluşturmadaki rolü ve muhtemel riskler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 197-205.
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A. ve Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 93–107. <https://doi.org/10.15390/EB.2015.3698>
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu Öz-Değer Riskli İnternet Davranışları Ve Siber Zorbalık/Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Etlican, G. (2012). *X ve Y Kuşaklarının Online Eğitim Teknolojilerine Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Evancho, S. R. (2000). *Critical Thinking Skills and Dispositions of the Under Graduate Baccalaureate Nursing Student*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Southern Connecticut State University.
- Feuerstein, M. (2006). Media literacy in support of critical thinking. *Journal of Educational Media*, 24(1), 43-54.

- Fırat, M. ve Kurt, A. A. (2015). İnternet'te Bilgi Kirliliği Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Uygulanması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 89-103.
- Garner, L. H. (2002). Education for the Twenty-first Century: Leadership for Globalization. *Second Korea-U.S. Forum*. Iowa
- Garmendia, M., Garitaonandia, C., Martínez, G. & Casado, M. Á. (2018). The Effectiveness of Parental Mediation.
- Gezgin, D. M. ve Çuhadar, C. (2012). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi (E-Dergi)*, 2(2).
- Gözgü, F. ve Mutioğlu, H. (2012).Toplumun değişen yüzü: bilgi toplumu ve bilişim kültürü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 465-476.
- Güçlü, N. (2003).Lise müdürlerinin problem çözme becerileri. *Milli eğitim dergisi*, 160(1).
- Gürkaynak, M. ve İren, A. (2011). Reel Dünyada Sanal Açmaz: Siber Alanda Uluslar Arası İlişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2),263-279.
- Gültekin, M. (2013). *Eleştirel düşünme becerilerini geliştirme programının lise öğrencilerinin otomatik düşünceleri üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Gültekin, M. (2018). *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*. İstanbul: Pınar
- Güngör, M. (2015). *Ulusal Bilgi Güvenliği: Strateji ve Kurumsal Yapılanma*. Uzmanlık Tezi.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). Eleştirel Düşünme. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Güzel, M. (2006). Küreselleşme, internet ve gençlik kültürü. *Küresel İletişim Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Gray, N. J., Klein, J. D., Noyce, P. R., Sesselberg, T. S. & Cantrill, J. A. (2005). Health information-seeking behaviour in adolescence: the place of the internet. *Social science and medicine*, 60(7), 1467-1478.

- Hacıömeroğlu, G. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnançlarını Yordamada Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 206-220.
- Hacıömeroğlu, G., ve Taşkın, Ç. Ş. (2012). Pedagojik Gelişim Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Öğretimine İlişkin Gelişim Düzeyi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 48-68.
- Hançerlioğlu, O. (1995). Dört Bin Yıllık Düşünce, Sanat ve Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üzerine Eleştirel İnceleme.
- Hemmati, M. (2017). The Relationship between Information Literacy and Knowledge Management among Students and Faculty Members of Shiraz University. *International Review of Management and Marketing*, 7(2), 372-377.
- Hekim, H. ve Başbüyük, O. (2013). Siber Suçlar Ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikaları. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(2), 135-158
- Hobbs, R. (2004). Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 001-020. https://doi.org/10.1501/egifak_00000000090
- Hoff, D. L. & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2012). *School Climate 2.0: Preventing Cyberbullying and Sexting One Classroom at a Time*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2006). *Cyberbullying Emotional And Psychological Consequences*. 11.04.2016, <http://www.cyberbullying.us>
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2010). *Cyberbullying: Identification, Prevention, And Response*. 12.02.2016, <http://www.cyberbullying.us>
- İğdeli, F. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Siber zorbalık, Siber Mağduriyet Ve Siber Zorbalık Duyarlılıklarının Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- İşlek, M. S. (2012). *Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Kavuk, M. ve Keser, H. (2016). İlköğretim Okullarında Siber Zorbalık. *Hacettepe Eğitim Dergisi*, 31(3), 520–535. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2015014222>
- Kayri, M. (2009). Araştırmalarda Gruplar Arası Farkı Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, 19(191), 51–64.
- Keith, S., Martin, M. E., Susan, K. & Michelle, E. M. (2005). Cyber-bullying: creating a culture of respect in a cyber world. (crisis prevention briefs). *Reclaiming Children and Youth*, 13(4), 224
- Kılınc., A. ve Potur, Ö. (2014). Eleştirel Okuryazarlıkla İlişkilendirilmiş Türkçe Dersleriyle İlgili Öğrenci Algı ve Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 317-336.
- Kocadaş, B. (2004). Kültür ve Medya. *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, (1), 1303-5134.
- Kopecký, K. (2014). Cyberbullying and Other Risks of Internet Communication Focused on University Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112(Icepsy 2013), 260–269. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1163>
- Korkmaz, A. (2016). Fizikselden Sanala Yeni Şiddet. Cyber Bullying: New Violence From Physical To Virtual. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakenli Dergi*, 24(2), 74–85.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23).
- Kowalski, R. M. & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1 SUPPL), S13–S20. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018>
- Kowalski, R. M., Morgan, C. A. & Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33(5), 505-519.

- Kowalski, R. M. & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*, 13–20.
- Johnson, J. R. (2005). *Rf-To-Text Transcription Without Prior Knowledge Of Modulation Format, Channel-Or Source-Coding*. Vanderbilt University.
- Kan, A. (2009). Ölçme Sonuçları Üzerinde İstatistiksel İşlemler H. Atılgan (Ed.), Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme (ss.397–456), Anı Yayıncılık: Ankara.
- Kansızoğlu, H. B. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının medya okuryazarlığı dersine yönelik görüşleri.
- Karabulut, B., Türk, M.S., Başbüyük, O., Yılmaz, S., Turan, K., Çaşın, H., Şen, O., Şahin, M., Saraçlı, M., Pustu, Y., Şeyhanlıoğlu, H., Çaşın, H., Erol, S. ve Ozan, E. (2014). *Algı Yönetimi*. AlfaYayıncılık, İstanbul.
- Karaman, M. K. ve Karataş, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeyleri. *İlköğretim Online, 8*(3), 798-808.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, H. (1997). *Üniversite Öğrencilerinde Eleştirel Akıl Yürütme Gücü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kenny, U., Sullivan, L., Callaghan, M., Molcho, M. & Kelly, C. (2018). The relationship between cyberbullying and friendship dynamics on adolescent body dissatisfaction: A cross-sectional study. *Journal of health psychology, 23*(4), 629-639.
- Korkmaz, Ö. ve Yeşil, R. (2011). Medya Ve Televizyon Okuryazarlık Düzeyleri Ölçeği Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8*(2), 110-126.
- Kurbanoğlu, S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği, 24*(4), 723-747.
- Kurt, A. ve Kürüm, D. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 20–34.

- Kurudayıoğlu, M. ve Tüzel, M. S. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28).
- Kuyucu, M. (2012). *Türkiye'de medya ekonomisi* (pp. 110-150). Esenkitap, Ankara.
- Kuyucu, M. (2014). Y Kuşadı ve Facebook: Y Kuşadının Facebook Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49).
- Ladbrook, J. & Probert, E. (2011). Information skills and critical literacy: Where are our digikids at with online searching and are their teachers helping. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(1).
- Livingstone, S. (2004). What is Media Literacy? *Media Literacies*, 1–16. <https://doi.org/10.1002/9781444344158.ch1>
- Livingstone, S. & Helsper, E. J. (2013). Children, internet and risk in comparative perspective. *Journal of Children and Media*, 7(1), 1-8.
- Livingstone, S. (2013). Online risk, harm and vulnerability: Reflections on the evidence base for child Internet safety policy. *ZER: Journal of Communication Studies*, 18(35), 13-28.
- Livingstone, S. (2008). *Internet Literacy: Young People's Negotiation of New Online Opportunities*. The MIT Press, 101–122. <https://doi.org/10.1162/dmal.9780262633598.101>
- Luck, B. (2007). Cyberbullying: An emerging issue. In *Record of the Communications Policy and Research Forum* (pp. 137-152).
- Li, Q. (2007a). Bullying in The New Playground: Research İnto Cyberbullying And Cyber Victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Li, Q. (2007b). New Bottle Old Wine: A Research Cyberbullying in Schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791.
- Limber, S. (2002). *Addressing Youth Bullying Behaviors*. Paper presented at the American Medical Association's Educational Forum on Adolescent Health, Washington, DC.
- Mackey, T. P. & Jacobson, T. E. (2011). Reframing Information Literacy as a Metaliteracy. *College and Research Libraries*, 72(1), 62-78.

- Manap, A. (2012). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri ve Siber Zorbalık: Samsun İli Örneği*. (Yayınlanmamış YL Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
- McLaughlin, M. & Devoogd, G. (2004) Critical Literacy as Comprehension: Expanding Reader Response *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, (1), 52-62.
- McPeck, J. (2017). *Critical Thinking and Education*. Routledge, Londra ve New York.
- Meggs, P. B. & Purvis, A. W. (2006). *Meggs' History of Graphic Design*. Hoboken. Wiley and Sons Yayınevi, New Jersey.
- Méndez, O. (2015). Science in Early Childhood Education. *Journal of Education and Human Development*, 4(2(1)), 107–124. <https://doi.org/10.15640/jehd.v4n2>
- Menesini, E. & Salmivalli C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health and Medicine*, (22), 240-253.
- Mert, M., Bülbül, H. İ. ve Şeref, S. (2012) Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Güvenli İnternet Kullanımı. *Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi*, 5(4), 1-12
- Miller, J. & Huffstedler, S. (2009). Cyberbullying Knows No Borders. *Annual Conference of the Australian Teacher Education Association (ATEA)*.
- Mishna, F., MacFadden, R., Gadalla, T., Daciuk, J., Solomon, S. & Cook, C. (2008). *Cyber Bullying Survey*. Toronto Üniversitesi, Toronto.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J. & McNeal, R. S. (2007). *Digital citizenship: The Internet, society, and participation*. MIT Press.
- Mura, G., Topcu-Uzer, Ç., Erdur-Baker, Ö. & Diamantini, D. (2017). A Cross-Country Perspective on Cyber Bullying: Italian and Turkish Experience. *Mersin University Journal of Education Faculty*, 13(1), 80–93. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.305760>
- Nat, P. J. V. & Keep, W. W. (2002). Marketing fraud: An approach for differentiating multilevel marketing from pyramid schemes. *Journal of Public Policy and Marketing*, 21(1), 139-151.
- Newey, K. A. & Magson, N. (2008). A critical review of the current cyber bullying research: Definitional, theoretical and methodological issues. Where do we go from here? *Conference Proceedings, Australian Association for Research in*

- Education (AARE) International Education Research Conference, Melbourne, 1–12.*
- Olweus, D. (1994). Bullying at school. In *Aggressive behavior*. Springer, Boston, MA.
- Olweus, D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 520–538. <https://doi.org/10.1080/17405629.2012.682358>
- Öğün, M. ve Kaya, A. (2013). Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi ve Alınabilecek Tedbirler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(18), 145–181.
- Öğüt, A. (2003). *Bilgi Çağında Yönetim*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Önal, H. İ. (2007). Medya okuryazarlığı: Kütüphanelerde yeni çalışma alanı. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(3), 335-359.
- Önal, İ. (2010). Tarihsel değişim sürecinde yaşam boyu öğrenme ve okuryazarlık: Türkiye deneyimi. *Bilgi Dünyası*, 11(1), 101-121.
- Özarslan, M. Z. (2014). *Kitleleri harekete geçirme aracı olarak sosyal algı yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Özbay, M. (2005). Bilim Ve Kültür Aktarıcısı Olarak Yazı. *Türkiyat araştırmaları*. 67-74.
- Özbay, A. (2013). *Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet, aleksitimi ve öfke ifade etme biçimleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özel, S. (2013) *Lise Öğrencileri arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, depresyon ve benlik saygısı ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Özensoy, A. (2011). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 13-25.
- Özer, M. A. (2012). Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri. *Karadeniz Araştırmaları*, (33), 147-180.

- Özer, M. (2014). Siyasal İletişimin Etkinliğinde Algılama Yönetiminin Rolü. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(7), 166-197.
- Özey, R. ve Demirci, A. (2008). *Coğrafya öğretiminde yöntem ve yaklaşımlar*. Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 605-626.
- Özmen, Ş. Y. (2018). Dijital Şiddet, Siber Zorbalık Ve Yeni Medya Okuryazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 11(61).
- Özsalmanlı, A. Y. ve Pank, Ç. (2012) Muğla'da Büyükşehir Yapılanması Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 1-26.
- Özyurt, Ö. & Özyurt, H. (2015). Learning style based individualized adaptive e-learning environments: Content analysis of the articles published from 2005 to 2014. *Computers in Human Behavior*, 52, 349-358
- Paul, R., & Elder, L. F. (2012). The thinker's guide to analytic thinking. *27th International Conference on Critical Thinking*, 12. <https://doi.org/10.1002/pfi.4170340606>
- Patchin, J. W. & Hinduja, H. (2012). *Cyberbullying Prevention and Response*. New York. <https://doi.org/10.4324/9780203818312>
- Phan, H. P. (2009). Relations between goals, self-efficacy, critical thinking and deep processing strategies: a path analysis. *Educational Psychology*, 29(7), 777-799.
- Philips, J. & Kan, S. (2012). *Oxford Wordpower Dictionary*. Oxford University Press. Hong Kong.
- Peker, A. (2015). Negatif Duygunun Siber Zorbalık ve Mağduriyete İlişkin Yordayıcı Rolünün İncelenmesi Investigating The Predictive Role Of Negative Affect On Cyber Bullying and Victimization. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1633-1646.

- Pizarro, J. M., Corsaro, N. & Yu, S. S. V. (2007). Journey to crime and victimization: An application of routine activities theory and environmental criminology to homicide. *Victims and Offenders*, 2(4), 375–394.
- Raeis, A. R., Bahrami, S. & Yousefi, M. (2013). Relationship between information literacy and creativity: A study of students at the Isfahan university of medical sciences. *Materia socio-medica*, 25(1), 28.
- Ribble, M. & Bailey, G. (2011). *Nine elements of digital citizenship. Digital citizenship: Using technology appropriately.* Kappa Delta Pi Press.
- Ribble, M. S., Bailey, G. D. & Ross, T. W. (2004). Digital citizenship: Addressing appropriate technology behavior. *Learning and Leading with technology*, 32(1), 6.
- Ribble, M. (2011). Digital citizenship for educational change. *Kappa Delta Pi Record*, 48(4), 148-151.
- Ribble, M. (2015). *Digital citizenship in schools: Nine elements all students should know.* International Society for Technology in Education.
- Riedling, A. M. (2008). *An educator's guide to information literacy: What every high school senior needs to know.* Libraries Unlimited, London.
- Sabancı, Y. (2018). *Ergenlerde Siber Zorbalık Ve Siber Mağduriyetin Yordayıcıları Olarak Akılcı Olmayan İnançlar Psikolojik Sağlık Ve Psikolojik İhtiyaçlar.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Sabırlı, Z. E. ve Çoklar, A., N. (2017). Ortaokul Ve Lise Öğrencilerinin İnternete Yönelik Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleri. *Beşinci Uluslar Arası Teknoloji Ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu*, 148-154.
- Sakallı, H. (2015). *Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık düzeyleri ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salı, J. B., Başak, B. E. & Akca, E. B. (2015). Cyberbullying among Middle School Students in Turkey. *Anadolu Journal Of Educational Sciences International*, 5(2), 109–130.
- Sánchez, F. C., Romero, M. F., Navarro-Zaragoza, J., Ruiz-Cabello, A. L., Frantzisko, O. R. & Maldonado, A. L. (2016). Prevalence and patterns of

- traditional bullying victimization and cyber-teasing among college population in Spain. *BMC public health*, 16(1), 176.
- Scott, J. N. & Markert, R. J. (1994). Relationship between critical thinking skills and success in preclinical courses. *Academic Medicine*.
- Shariff, S. & Gouin, R. (2005). *Cyberdilemmas: Gendered Hierarchies, Free Expression and Cyber-Safety in Schools*. 29.11.2015,
- Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and Solutions for The School, The Classroom and The Home*. New York: Routledge.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 193-200.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Serin, N. B. ve Öztürk, S. (2007). Anne-Babası Boşanmış 9–13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 117-128.
- Sevri, M. ve Topaloğlu, N., (2016). Türkiye’de Siber Güvenlik Eğitiminin Durumu. *ICEMST. Muğla*
- Slonje, R., Smith, P. K. & Frisén, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in human behavior*, 29(1), 26-32.
- Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russel, S. & Tippet, N. (2008). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Sütçü, S. S. (2016). 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun M.80 Hükmüne Göre Piramit Satışlar. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (22), 2505-2521.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Ömer, Ö. Ve Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 257-270.

- Şahin, M. (2006). *Yönetim bilgi sistemi*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şenşekerci, E. ve Bilgin, A. (2008). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 15-43.
- Tamer, N. ve Vatanartıran, S. (2014). Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 1(2), 1-20.
- Tanrıkulu, T. (2013). *Siber Zorbalıkla İlgili Değişkenlerin İncelenmesi ve Gerçeklik Terapisi Yönelimli Bir Müdahale Programının Siber Zorbaca Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tani, F., Paul, S., Greenman, B. H. & Schneider, F. (2003). Bullying and the big five: A study of childhood personality and participant roles on bullying incidents. *School Psychology International*, 24 (2), 131- 146.
- Tamer, N. ve Vatanartıran, S. (2014). Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 1(2), 1-20.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Taylor, P. & Keeter, S. (2010) Millennials: Confident, Connected, Open to Change. *Pew Research Center Publications* Retrieved from <https://mef.med.ufl.edu/files/2011/02/The-Millennials-Confident-Connected-Open-to-Change-Pew-Research-Center.pdf> on 18.05.2019
- Taylor, R. W., Fritsch, E. J. & Liederbach, J. (2014). *Digital crime and digital terrorism*. Prentice Hall Yayınları.
- Tian, L., Yan, Y. & Huebner, E. S., (2018). The Effects of Cyberbullying and Cybervictimization on Early Adolescents' Mental Health: The Differential Mediating Roles of Perceived Peer Relationship Stress. *Cyberpsychology, Behaviour and Social Network*, 21(7).
- Tokunaga, R. S. (2010). Following You Home From School: A Critical Review and Synthesis of Research on Cyberbullying, Victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277–287.

- Toraman, L. ve Usta, E. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Yerli Ve Siber Zorba Olma Durumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 57-77
- Ünal, Y. (2009). Bilgi toplumunun tarihçesi. *Tarih Okulu*, 5, 123-144.
- Ünsal, Y. ve Ergin, İ. (2011). Fen eğitiminde problem çözme sürecinde kullanılan problem çözme stratejileri ve örnek bir uygulama. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(1), 72- 91.
- Ünver, H. ve Koç.Z. (2017). Siber Zorbalık ile Problemlili İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 117-140.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya. *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3348–3382.
- Wachs, S., Jiskrova, G. K., Vazsonyi, A. T., Wolf, K. D. & Junger, M. (2016). A Cross-National Study of Direct And Indirect Effects of Cyberbullying on Cybergrooming Victimization Via Self-Esteem. *Psicologia educativa*, 22(1), 61-70.
- Whittaker, E. & Kowalski, R. M. (2014). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11-29.
- Willard, N. (2007). *Cyberbullying And Cyberthreats: Responding To The Challenge Of Online Social Agression, Threats, And Distress*. Illinois: Champaign Research Press.
- Wright, B. J. (2016). Ancient Rome's Daily News Publication With Some Likely Implications For Early Christian Studies. *Tyndale Bulletin*, 67, 145-160.
- Wyse, D., Hayward, L., Pandya, J., Mills, K. A. & Unsworth, L. (2016). 39 The Literacy Curriculum: A Critical Review. *The SAGE Handbook of Curriculum, Pedagogy and Assessment: Two Volume Set*, 621–637. <https://doi.org/10.4135/9781473921405.n39>
- Yaman, E. ve Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal Of Technology Addiction and Cyberbullying*, 2(1), 18-31.

- Yamı, Y. Ş. (2009). Dijital Manipülasyon ve Medya Etiği. *Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Editör: Doç. Dr. Mustafa Yağbasan. Karınca Yayınları, Elazığ.
- Yao, M., Chelms, C. &Zois, D. S. (2018, August). Cyberbullying Detection on Instagram with Optimal Online Feature Selection. *IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM)*, 401-408.
- Yarar, Y. (2019). *Lise Öğrencilerinin İyi Oluş Düzeyleri İle Siber Zorbalık Siber Mağduriyetleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul.
- Ybarra, M. L. &Mitchell, K. J. (2004). Youth Engaging İn Online Harassment: Associations With Caregiver–Child Relationships, Internet Use, And Personal Characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319–336.
- Ybarra, M. L. &Mitchell, K. J. (2007). Prevalence And Frequency Of İnternet Harassment İnstigation: Implications For Adolescent Health. *Journal Of Adolescent Health*, 41, 189–195.
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L. &Mitchell, K. J. (2007). The Co-occurrence of İnternet Harassment and Unwanted Sexual Solicitation Victimization and Perpetration: Associations With Psychosocial Indicators. *Journal of Adolescent Health*, 41, 31-41.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2006). Examining Characteristics And Associated Distress Related To İnternet Harassment: Findings From The Second Youth İnternet Safety Survey. *Pediatrics*, 118, 1169–1177.
- Yelci, H. (2018). *Ortaokul Öğrencilerinde Siber Zorbalık İle Saldırganlık İlişkisinin İncelenmesi*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yelkikalan, N., Akatay, A. ve Altın, E. (2010). Yeni Girişimcilik Modeli ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci.*Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (20) .
- Yelkikalan, N ve Altın, E. (2010). Farklı Kuşakların Yönetimi.*Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2).

- Yeşiltepe, G. M. ve Erdoğan, M. (2013). İlköğretim Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Mesleğe Yönelik Sorunları, Bu Sorunların Nedenleri ve Çözüm Önerileri. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 33(3).
- Yeşilyaprak, B. (2012). *Eğitim psikolojisi*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Yurtbasi, M. (2006). *Dictionary of 2007*. Bahar Yayınları. İstanbul.
- Uzunsakal, E. ve Yıldız, D. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması Ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yılmaz, B. (1998). Bilgi toplumu: Eleştirel bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- Yılmaz, E. N., Ulus, H. ve Gönen S., (2015). Bilgi Toplumuna Geçiş ve Siber Güvenlik. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 8(3), 133-146.
- Yiğit, M. F. ve Seferoğlu, S. S. (2017). Siber Zorbalıkla İlişkili Faktörler ve Olası Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(2), 13-49.
- Yüksel, H. (2014). İnternet Gazeteciliğinde Bilgi Kirliliği Sorunu. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), 125-138.
- Zsila, Á., Urbán, R., Griffiths, M. D. & Demetrovics, Z. (2018). Correction to: Gender differences in the association between cyberbullying victimization and perpetration: the role of anger rumination and traditional bullying experiences. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-4.
- Zych, I., Ortega-Ruiz, R. & Marín-López, I. (2016). Cyberbullying: A systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicología Educativa*, 22 (1), 5-18.

EKLER

Ek-1: Ölçek Formları

SİBER ZORBALIK / MAĞDURİYET ÖLÇEĞİ

Cinsiyetiniz: Kız (), Erkek ()
Okul Türünüz: Anadolu Lisesi (), Fen Lisesi (), Meslek Lisesi (), Sosyal Bilimler Lisesi, Diğer (.....)
Yaşınız: 14 (), 15 (), 16 (), 17 (), 18 (), 19 ()
Sınıfınız: 9 (), 10 (), 11 (), 12 ()
Haftalık Ortalama İnternet Kullanma Süreniz: Saat

Sevgili öğrenciler,

Bilişim ve iletişim teknolojilerini bazen arkadaşlar ile iletişim kurma, eğlenme, bilgiye ulaşma, fotoğraf veya video paylaşma gibi olumlu olarak kullanılırken bazen de paylaşılan bilgiyle alt etme, rahatsız edici lakapların takılması, facebook, twitter ve msn gibi şifrelerinizin ele geçirilmesi gibi olumsuz olarak kullanılmaktadır. Bu ölçek bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken yukarıda belirtilen olumsuz durumlarını belirlemek için uygulanmaktadır. Ölçek teknolojik araçları kullanırken size yapılan ve sizin yaptığınız olumsuz davranışların içeriğini belirlemeye yöneliktir. Vereceğiniz bilgiler teknolojik araçların kullanılmasında karşılaşılan problemlerin ve zorlukların belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Yanıtlarınız başka kişi veya kurumlarla paylaşılmayacaktır. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Aşağıdaki ifadeleri yaşama durumunuza göre “Bana Yapıldı” ve “Ben Yaptım” kısımlarına göre işaretleyiniz.	Bana Yapıldı					Ben Yaptım				
	Daima	Sık sık	Bazen	Nadiren	Asla	Daima	Sık sık	Bazen	Nadiren	Asla
1. İnternette söylenti çıkarma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
2. İnternette rahatsız edici lakap takma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
3. İnternette hakaret edici semboller kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
4. İnternette dalga geçme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
5. İnternette paylaşılan bilgilerle alay etme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
6. İnternet sitelerindeki haberlerle ilgili çirkin cevaplar yazma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
7. İnternette küçük düşürücü ifadeler kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
8. İnternette başkasının kimliğini kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
9. İnternette kimliğini gizleme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
10. İnternette başkalarının sayfalarına	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1

izinsiz girme											
11. İnternette şifre kırma (hacklemek)	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
12. İnternette virüslü dosya/programı gönderme	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
13. İnternette izinsiz videolar gösterme	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
14. İnternette izinsiz fotoğraf yayınlama	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
15. İnternetteki fotoğrafları rencide edecek şekilde yeniden düzenleme	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
16. İnternette mahrem konularda konuşmaya zorlama	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
17. İnternette sohbet ederken mahrem içerikli semboller kullanma	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
18. İnternette mahrem içerikli görüntüler paylaşma	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
19.İnternette kötü söz/hakaret içerikli mesajlar gönderme	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
20.İnterneti karalama aracı olarak kullanma	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
21. İnterneti çıkarları doğrultusunda propaganda aracı olarak kullanma	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1
22. İnterneti dolandırıcılık amaçlı kullanma	5	4	3	2	1		5	4	3	2	1

İNTERNET İÇİN ELEŞTİREL OKURYAZARLIK ÖLÇEĞİ

Aşağıda internet için eleştirel okuryazarlık düzeyinizi belirlemeye yönelik maddelere yer verilmiştir. Sizden maddeleri okuduktan sonra, maddelere ilişkin durumunuza uygun seçeneği işaretlemeniz istenmektedir. Lütfen boş madde bırakmayınız.		Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Çoğunlukla	Her zaman
1	Bir web sitesindeki içeriği okurken, o konuda daha önce edindiğim bilgilerle ilişki kurarım.					
2	Web sitelerinde, gerçek bilgilerle kişisel görüşleri ayırt etmeye çalışırım.					
3	Web sitelerindeki içeriklerde, varsayımlarla kanıtlanmış bilgileri ayırt etmeye çalışırım.					
4	Web sitelerinde ulaştığım içeriği kimin oluşturduğuna dikkat ederim.					
5	Web sitelerinde cinsiyet, ırk, sınıf, etnik köken, din ve mezhep gibi konularda ayrımcılık yapıp yapılmadığını anlamaya çalışırım.					
6	Web sitelerinde bir içeriğe ulaştıktan sonra, aynı içeriğin farklı kaynaklarda başka bir bakış açısıyla anlatılıp anlatılmadığını bulmaya çalışırım.					
7	Web sitelerindeki içeriğin, beni edilgen bir okuyucu konumuna alıp almadığına dikkat ederim.					
8	Web sitelerinin tasarımlarını, içerik dışında bir mesaj verip vermemesi bakımından incelerim.					
9	Web sitelerinin içeriğinin, toplumda hangi kesimi ya da kesimleri temsil ettiğini görmeye çalışırım.					
10	Web sitelerinde yer alan çoklu ortamların sayfanın içeriği ile uygun olup olmadığına dikkat ederim.					
11	Web sitelerinde yer verilen linklerin gittiği sayfaların, içerik ile ilgili olup olmadığına dikkat ederim.					
12	Web sitelerinin, hangi kişi ya da kuruma ait olduğuna dikkat ederim.					
13	Web sitelerinde, yazarın kullandığı dilin biçimine dikkat ederim.					
14	Sosyal ağlarda paylaşılan bilgilerin doğruluğunu farklı kaynaklarda yer alan bilgilerle kontrol ederim.					
15	İnternette oyun oynarken oyunun propaganda gibi farklı bir amacı olup olmadığına dikkat ederim.					
16	Web sitelerindeki içeriklerin, kimin ilgilerine hitap ettiğine dikkat ederim.					
17	Web sitelerindeki içerikleri incelerken, içeriğe ilişkin alternatif bakış açıları geliştiririm.					

18	Web sitelerindeki içeriklerin hangi bağlamda (sosyokültürel, tarihi, ekonomik ve politik) oluşturulduğuna dikkat ederim.					
19	Web sitelerindeki içeriklerde, anlatılmak istenen konuda eksik anlatımın olup olmamasına dikkat ederim.					
20	Web sitelerindeki içeriklerde, çelişkili ifadeler olup olmadığına dikkat ederim.					
21	Web sitelerindeki içeriklerin, önyargı içerip içermemesine dikkat ederim.					
22	Web sitelerindeki içeriklerde, yazarın bilgileri duygusal bir bakış açısıyla verip vermemesine dikkat ederim.					
23	Web sitelerinde oluşturulan içeriklerde kaynaklardan alıntılar verilip verilmediğine dikkat ederim.					
24	Web sitelerindeki bilgilerin güncel olup olmadığına dikkat ederim.					
25	Web sitelerindeki görüşlerin kendi görüşlerimle çelişip çelişmediğine dikkat ederim.					
26	Sosyal ağlardaki içeriklerin toplumun dönüşümünü sağlamak amacıyla oluşturulup oluşturulmadığına dikkat ederim.					
27	Sosyal ağlardaki içerikleri, toplumdaki dönüşümü sağlamak amacıyla paylaşıyorum.					

Ek- 2: Ölçek İzinleri

AKÜ Gelen No: 28/09/2018-25760

T.C.
AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86649407-605.01-E.17137600
Konu: Araştırma İzni (Rıdvan DUMANLIDAĞ)

24.09.2018

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi: a) Valilik Makamı' nın 21/09/2018 tarihli ve 605.01-E.17107061 sayılı Olurları.
b) 13/09/2018 tarihli ve 12879 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Dahî Tezsiz Yüksek Lisans programı öğrencisi Rıdvan DUMANLIDAĞ'ın "Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleriyle İlişkisi: Afyonkarahisar İli Örneği" konulu tez çalışmasında kullanılmak üzere 2018-2019 Öğretim Yılı 1.Dönemi içinde Müdürlüğümüze bağlı ilgi (b) yazınızda isimleri belirtilen okullarda öğrenim gören öğrencilere araştırma çalışması yapabilmesine dair ilgi (b) talebi;

Müdürlüğümüz AR-GE Birimi tarafından "Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü" 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E.12607291 sayılı yazısı ile yayımlanan 2017/25 No'lu Genelge doğrultusunda incelemiş olup ilgi (a) "Valilik Oluru" ve onaylanmış veri toplama aracı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Metin YALÇIN
İl Millî Eğitim Müdürü

EKLER:

- Valilik Onayı (1 sayfa)
- Onaylanmış Veri Toplama Aracı (... sayfa).

Not: 1- Anket çalışmalarında Müdürlüğümüz tarafından onaylanmış (mühürlü) veri toplama araçlarının çoğaltılarak kullanılması zorunludur.
2- Çalışmalar tamamlandıktan sonra sonuçlarının birer örneğinin İl Millî Eğitim Müdürlüğüne teslim edilmesi zorunludur.

Ayrıntılı bilgi için: Tolga YEŞİLÇAYIR (Memur)
Karaman İş Merkezi / AFYONKARAHİSAR
e-posta: avbir03@meb.gov.tr / afyonstrateji@gmail.com

İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ Ar-Ge
Elektronik Ağ: afyon.meb.gov.tr
Tel: (0 272) 2137604 / 207 Faks (0 272) 2137605

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 9a9a-b8c6-34e0-8614-c01d kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86649407-605.01-E.17107061
Konu: Rıdvan DUMANLIDAĞ'ın Araştırma İzni

21/09/2018

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2017/25 sayılı Genelgesi.
b) Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığın 13/09/2018 tarihli ve 12879 sayılı yazısı.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Dalı Tezsiz Yüksek Lisans programı öğrencisi Rıdvan DUMANLIDAĞ "Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin İnternet İçin Eleştirel Okuryazarlık Düzeyleriyle İlişkisi: Afyonkarahisar İli Örneği" konulu tez çalışmasında kullanılmak üzere 2018-2019 Öğretim Yılı I.Dönemi içinde Müdürlüğümüze bağlı ilgi (b) yazı ekinde isimleri belirtilen okullarda görevli öğretmenlere, ilgi (a) Genelgenin hükümleri doğrultusunda anket çalışması yapmaları, çalışmaları tamamlandıktan sonra sonuçlarının birer örneğinin İl Millî Eğitim Müdürlüğüne teslim edilmesi şartıyla, Müdürlüğümüz AR-GE Birimi teklifi doğrultusunda araştırma yapmaları Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Metin YALÇIN
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
21/09/2018

Dr. Mehmet BOZTEPE
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:
- İlgi Yazı ve Ekleri (23 Sayfa)

Ayrıntılı bilgi için: Tolga YEŞİLÇAYIR (Memur)
Karaman İş Merkezi / AFYONKARAHİSAR
e-posta: avbir03@meb.gov.tr / afyonstrateji@gmail.com

İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ Ar-Ge
Elektronik Ağ: afyon.meb.gov.tr
Tel: (0 272) 2137604 / 207 Faks: (0 272) 2137605

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 1634-fc42-3287-a032-b048 kodu ile teyit edilebilir.